... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Voruta

Nr. 9 (863) 2019 m. rugsėjo 28 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

4 *Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius*
Vilniaus geto žydai nacių koncentracijos stovyklose Estijoje 1943–1944 m.

8 *Algirdas GRIGARAVIČIUS, Vilnius*
Keletas Jokūbo Šerno politinės veiklos epizodų

9

Tėviškės aušra

15–16 *Vytautas BUDVYTIS, Kaišiadorių muziejaus muziejininkas*
Apie Prezidentą Antaną Smetoną ir Kaišiadoris

Vilniaus krašto atgavimo 80-metis

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Apie dainas ir muziką Vilniaus atgavimo 80-ųjų metinių proga

Dr. Jūratė PETRIKAITĖ, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Vilnius

Tarpukario Lietuvoje spalio 9 d. buvo liūdesio diena. 1920 m. šią dieną buvo lenkų okupuotas Vilnius. Lietuvos sostinės klausimas buvo nuolatiniame tarpukario spaudos, įvairių organizacijų veiklos dėmesio centre. Neliko Vilniaus tema be atgarsio ir to meto lietuvių muzikoje.

J. Bertulio leidinio viršelis

Iš Vilniaus temai skirtų dainų ir renginių istorijos

Patriotinių jausmų skatinami lietuvių kompozitoriai kūrė okupuotam Vilniui skirtas dainas ir kitų muzikos žanrų kūrinius. Kokia svarbi ir reikšminga buvo lenkų okupuoto Vilniaus tema, matyti iš sukurto nemažo pluošto vokalinės, instrumentinės ir scenos žanrų kūrinių, kuriuos komponavo Lietuvoje ir JAV gyvenę ir dirbę kompozitoriai Jonas Žemaitis (1868–1932), Juozas Žilevičius (1891–1985), Vladas Paulauskas (1886–1960), Antanas Vanagaitis (1890–1949), Stasys Šimkus (1887–1943), Juozas Gruodis (1884–1948), Kazimieras Viktoras Banaitis (1896–1963) ir kiti[1]. Prielaidas jų kūrybai sudarė Pirmosios Respublikos laikotarpio lietuvių poezijoje tapusi populiari Vilniaus atgavimo tema. Šia tema eiles kūrė Maironis, Faustas Kirša, Kazys Binkis, Petras Vaičiūnas ir daugelis kitų poetų. P. Vaičiūno eilėraščiai skirti Vilniui buvo išspausdinti rinkinyje „Amžiais už Vilnių dės galvą lietuvis!“ (Kaunas, 1928). Antologijoje „Mūsų Vilniaus poezija“ (Kaunas, 1932) paskelbta daugiau kaip šimtas lietuvių ir užsienio poetų eilėraščių, skirtų Vilniui.

Iš lietuvių kompozitorių bene daugiausia dėmesio Vilniaus temai skyrė Juozas Bertulis (1893–1969). Pluoštas J. Bertulio vokalinės muzikos kūrinių šia tema buvo sukurti Prano Daugininkaičio ir daugiausia Petro Vaičiūno žodžiais. Iš jų išsiskyrė scenos vaizdelis „Vilniaus mes liūdim“, kurio veikėjai – senelė, skaitanti laikraštį apie lenkų žiaurumus Vilnijoj, ir liūdnai dainuojančios mergaitės lietuvaitės. J. Bertulio Vilniaus tema sukurti kūriniai buvo išspausdinti serijoje „Tulpių žaros“ 1930 m. Klaipėdoje.

Dainos lenkų okupuoto Vilniaus tema pateko ir į kariuomenei, šauliams, jaunimui ir mokykloms skirtus leidinius – Juozo Gaubo „Mažųjų dainos: 60 dainų pradinėms mokykloms“ (Klaipėda, 1937), Domo Andrulio „Dainos chorui: vidurinei ir aukštesniajai mokyklai bei šiaip chorams“([Telšiai], 1931), „Dainuokit, jaunieji“ ([Telšiai], 1934).

Vilniaus temos reikšmingumą rodo ir 1933 bei 1935 m. Kaune išspausdinti kariams, šauliams, moksleiviams, jaunimui skirtos Juozo Strolios „23 žygio dainos dviem ir trims lygiems balsams“ ir Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus leidinys „Dai-

Nukelta į 2 p.

Tankų žygio kryptis – Vilnius. Spalio 27 d. Nuotr. iš Antano Martinionio kn. „Žygis į Vilnių 1939 m. spalio 27–29 d.“, Vilnius, 1997

Sukaktys

Vilniaus universitetas XX a. 8 deš. ir mūsų dėstytojas dr. Vladas Terleckas

Keletas pastebėjimų minint dėstytojo, docento dr. Vlado Terlecko 80-metį

Vytautas Albertas GOCENTAS, Vilnius

Jauną žmogų gyvenimo keliu veda tėvai, pedagogai, kunigai. Tarp šių trijų sudedamųjų – pedagogai, kurie bene ilgiausiai išgyvena žmogaus inteligento sukūrimo dramą. Nuo lopšelio ir darželio, mokyklos ir gimnazijos iki akademinių studijų ir daktarato, o ir vėliau yra kelrodžiai, švyturiai. Tiesiog taip yra ir tegul pasilieka per amžius.

Visiems atgimusios Lietuvos žmonėms gerai pažįstamas disidentas Antanas Terleckas. O jo brolis Vladas Terleckas – lyg ir šešėlyje. Abu – pirmose Sąjūdžio Lietuvos kovotojų gretose. Antanas ir Helsinkio grupėje, ir prie Adomo Mickevičiaus paminklo, ir prie pirmosios atkurtos Lietuvos Vyriausybės ar Seimo rūmų...

Tuo pačiu metu jo brolis – ne tik praktinės bankininkystės, bet ir teorinės atstovas. Vilniaus universiteto ilgametis dėstytojas, galiausiai ir socialinių mokslų daktaras, docentas. Visa tai pasiekta itin sudėtingomis sąlygomis, nes Vladas – visuomet buvo, yra ir pasilieka disidento brolis... Atsisakė paklusti viešai pasmerkti brolio veiklą arba bent paskelbti sovietinę tikrovę liaupsinantį straipsnį, todėl dešimčiai metų buvo sulaikytas docento vardo suteikimas – jį gavo tik 1986 m., t. y. jau Gorbio pertvarkos ir viešumo metais...

Doc. dr. Vladas Terleckas. Arūno Baltėno nuotr.

Ką byloja jo ankstesnė gyvenimo universitetų istorija. 1958 ir 1959 m. dėl brolio Antano antisovietinės veiklos ir kalinimo nebuvo priimtas studijuoti nei į Vilniaus universitetą, nei į Vilniaus pedagoginį institutą, nors stojamuosius egzaminus išlaikė gerai... 1959–1961 m. dirbo Kazachstano plėšiniuose, medienos paruošimo darbus Karelijoje,

Nukelta į 12 p.

Lietuvos Katalikų bažnyčia

Kunigas Juozapas Kazlas

Gintautas ŠEIKIS, Molėtų r., Alanta

Lietuvių tautybės kunigų veikla Latvijoje buvo labai reikšminga ne tik Katalikų bažnyčios, bet ir lietuvių mažumos ir visos Latvijos valstybės istorijoje. Lietuvių tautybės kunigai XX a. pradžioje Latvijoje ir ypač Latgaloje, kur istoriškai buvo tvirtos katalikybės pozicijos ir gyveno nemažai lietuvių, nepamiršdami savo lietuviškų šaknų plėtojo ir stiprino šio krašto kultūrą, švietimą ir visuomeninių organizacijų veiklą. Vienas iš jų – lietuvis kunigas, dramaturgas, visuomenininkas, Rytų Lietuvos Alantos krašto sūnus, žinomas Latgaloje, bet mažai žinomas Lietuvoje, Juozapas Kazlas.

Juozapas Kazlas 1913 m. Sankt Peterburge. Nuotr. iš Aleksandro Šikerio asmeninio archyvo

Gimtinė

Kunigas Juozapas Kazlas gimė 1887 m. kovo 25 d. Kauno gubernijos Vilkmergės apskrities Alantos (Ovantos) valsčiuje, Jaurų kaime.

Jaurų vietovė pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėta 1621 m. Tuo metu tai buvo ne kaimas, o *užusienis* (*zascionok*), kurio nederlingas žemes ir pievas valdė keli Alantos miestiečiai ir miestelio vaitas Motiejus Pustas. Jie už nuomą Alantos dvarui, tuo metu priklausiusiam Biržų Radviloms, mokėjo po 3 auksinus. Keturi hektarai priklausė Laičių kaimo bajorams, o keturis valakus nuo miestelio atskirtos žemės, miško ir šienaujamos pievos valdė Vilniaus miestietis Dovydas Hanusevičius.

Nukelta į 6 p.

Vilniaus krašto atgavimo 80-metis

Apie dainas ir muziką Vilniaus atgavimo 80-ųjų metinių proga

Atkelta iš 1 p.

nuojam“, kuriuose buvo publikuotos Juozo Strolios (1897–1969), A. Vanagaičio, S. Šimkaus, K. Griauzdės (1905–1983), D. Andrulio (1896–1973) dainos Vilniaus tema.

Iš Vilniui išvaduoti skirtų vokalinės muzikos kūrinių išsiskyrė Antano Vanagaičio daina „Vilnius“ mišriam chorui (P. Vaičiūno ž., 1924) ir K. V. Banaičio chorinis ciklas „Sugrįžusiam Vilniui“ (F. Kiršos, P. Vaičiūno ž., 1939).

A. Vanagaičio daina „Vilnius“ anuo metu buvo lyg himnu virtusi[2]. Ji buvo transliuojama Kauno radiofono, dainuojama Vilniui vaduoti sąjungos suvažiavimuose, sąjungos skyrių ar šaulių susirinkimuose, skautų stovyklose[3]. Daina skambi, jos melodija sklandi ir energinga. Gretinami taškuoto ritmo ir keturbalsės akordinės faktūros epizodai. Daina buvo išspausdinta Kaune 1931 m. išleistame leidinyje „Lietuvos šaulių sąjungos chorams dainų repertuaras“[4].

K. V. Banaičio sukurtas chorinis ciklas „Sugrįžusiam Vilniui“ (I dalis „Žygis į Vilnių“ – F. Kiršos ž., II dalis „O, didisai Vilniau“ – P. Vaičiūno ž.) buvo bene meniškai vertingiausias to meto lietuvių vokalinėje muzikoje Vilniaus temai skirtas kūrinys. Jo dalių melodika tradicinė, daininga, faktūra akordinė, forma kupletinė, ciklo dalys muzikinio tematizmo atžvilgiu savarankiškos.

Šiuo metu spręsti apie šių anksčiau minėtų Vilniaus temai skirtų kūrinių atlikimą ir populiarumą tarp atlikėjų gana sunku. Išlikę dokumentai (koncertų programos, afišos, publikacijos periodinėje spaudoje) leidžia teigti, kad Pirmosios Respublikos laikotarpiu vykusiuose įvairiuose renginiuose dažniau buvo atliekami J. Žilevičiaus „Vilniaus“ ir A. Vanagaičio „Vilnius“ („Ei, pasauli“). J. Žilevičiaus „Vilniaus“ skambėjo 1924 m. pirmojoje Lietuvos dainų šventėje[5], A. Vanagaičio „Vilnius“ – Vilniaus, Lietuvos sostinės, 600 m. sukaktuvių paminėjime Kaune 1924 m. (atliko Šaulių choras, vedamas A. Vanagaičio)[6] ir dainų šventėje 1930 metais[7].

Menininkai neapsiribojo muzikinių ir poetinių kūrinių, skirtų Vilniaus temai, kūrimu. Vilniui išvaduoti buvo skiriami ir koncertai, įvairūs renginiai.

Vienas tokių koncertų įvyko 1925 m. Vilkaviškyje; orkestrui vadovavo 2-ojo ulonų pulko kapelmeisteris Jonas Braunas[8].

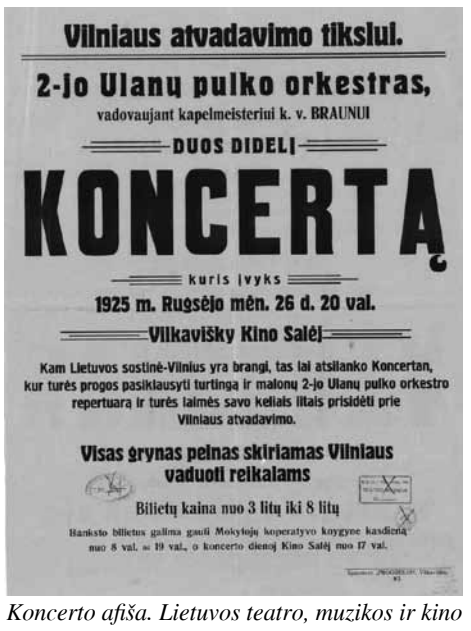
Vilniaus atvadavimo tikslui.
2-jo Ulanų pulko orkestras,
vadovaujant kapelmeisteriui k. v. BRAUNUI
DUOS DIDELĮ
KONCERTĄ
kuris įvyks
1925 m. Rugsėjo mėn. 26 d. 20 val.
Vilkavišky Kino Salėj
Kam Lietuvos sostinė-Vilnius yra brangi, tas lai atsilanko Koncertan, kur turės progos pasiklausyti turtingą ir malonų 2-jo Ulanų pulko orkestro repertuarą ir turės laimės savo kelias litais prisidėti prie Vilniaus atvadavimo.
Visas grynas pelnas skiriamas Vilniaus vaduoti reikalams
Bilietų kaina nuo 3 litų iki 8 litų
Bankisto bilietus galima gauti Mokytojų koperatyvo knygyne kasdieną nuo 8 val. ir 19 val., o koncerto dienoj Kino Salėj nuo 17 val.

Koncerto afiša. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

1932 m. Vilniui vaduoti sąjungos Panevėžio geležinkeliečių skyrius Šaulių teatro salėje surengė pavergtiems vilniečiams skirtą stygų orkestro koncertą[9], o šios Sąjungos Šančių skyrius Kernavoje – gegužinę, kurios programoje choro atliekama koncertinė dalis, meno sekcijai priklausantys įvairūs kupletai, monologai ir kt. Dalis gryno pelno buvo skirta Vilniaus geležiniam fondui[10].

1934 m. spalio 7 d. Telšiuose „Aušros“ salėje įvyko koncertas-vakaras, kuriame dalyvavo artistė smuikininkė Bronė Grincevičiūtė ir dainininkas-kupletistas. Koncerto programoje ir deklamacija „Mūsų Vilnius kruvinas“[11].

1936 m. sausio 10 d. Valstybės radiofonas transliavo Vilniui vaduoti sąjungos radijo montažą „Vilnius mūsų kariškoj dainoj“[12].

Korporacijos „Vilnija“ 1938 m. sausio 30 d. suruoštame Vilniaus meno vakare skambėjo A. Vanagaičio „Vilnius“ (atliko Vytauto Didžiojo universiteto choras, ved. Konrado Kavecko), Vladislava Grigaitienė padainavo J. Gruodžio „Vilniaus liūdesys“ (akompanavo Stasys Gailevičius)[13].

Be kompozitorių sukurtų kūrinių Vilniaus atgavimo tema, kurie buvo atliekami Lietuvos miestuose vykusiuose įvairiuose renginiuose, atskirą pluoštą sudarė dainos, skambėjusios to meto Lietuvos kaime. Tai buvo liaudies dainininkų dainuojamos „Į kovą, į kovą visi, kas tik gali“, „Mik, sūneli mano brangus“, „Vai ko nusižvengei, bėrasis žirgeli“ ir kt.

Vilniui išvaduoti skirtos dainos ir dabartis

Atgavus Vilnių ir Vilniaus kraštą Vilniaus išvadavimo tema neteko aktualumo, o drauge pakito ir jai skirtų muzikos kūrinių statusas. Tenka pripažinti, kad jų didžioji dauguma pateko tarp archyvinių kūrinių ir nukeliavo užmarštin. Tačiau tokios dainos kaip K. V. Banaičio „Žygis į Vilnių“, J. Žilevičiaus „Vilniaus“, J. Žemaičio „Vilniaus kalneliai“ ir kelios kitos įsitvirtino, buvo ir yra įtraukiamos į koncertų ir įvairių renginių programas, skamba įvairiuose iškilminguose renginiuose.

Dar Antrojo pasaulinio karo metais K. V. Banaičio, J. Žilevičiaus minėtos dainos skambėjo Vilniaus, Kauno koncertų salėse įvairiomis progomis, o K. V. Banaičio „Žygis į Vilnių“ buvo dainuotas 1943 m. lapkričio 23 d. Lietuvos kariuomenės 25 metų sukakties koncerte (atliko Čiurlionio vyrų choras, vad. Antanas Gimžauskas)[14]. Apie 1944 m. J. Bertulio „Vilniaus mes liūdim“ inscenizacija buvo atlikta Viekšnių visuomenės bibliotekos viešo vakaro-koncerto metu. Į šio koncerto programą buvo įtraukta ir J. Žilevičiaus daina „Vilnius“. Muzikinius kūrinius atliko Viekšnių bažnytinis choras, vedamas vargonininko Br. Jakubausko.

Pirmosios Respublikos laikotarpiu sukurtos dainos Vilniaus tema (K. V. Banaičio „Žygis į Vilnių“, J. Žemaičio „Vilniaus kalneliai“, J. Gaubo „Pavergtas Vilnius“) yra dainuojamos liaudies dainininkų, užrašomos folklorinėse ekspedicijose ir įtraukiamos į lietuvių liaudies dainų rinkinius[15]. Folklorizacijos tendencijoms veikiant jos tapo liaudies dainomis, yra aranžuojamos[16]. Šios dainos atliekamos folkloro ansamblių, mėgėjiškų kolektyvų. „Ūlos“ folklorinio ansamblio vadovė Janina Bukantaitė ansambliui pritaikė A. Vanagaičio dainą „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Vilniaus tremtinių namų „Dainos mylėtojų klubas“ (vadovė Daiva Čičinskienė) į Sausio 13-osios koncerto programas yra įtraukęs J. Žemaičio dainą „Vilniaus kalneliai“.

Praeities įvykiai yra deramai prisimenami ir pagerbiami jaunosios kartos. 2016 m. lapkričio 23 d. Lietuvos kariuomenės dieną ir minint 96-ąsias kovų už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę ties Širvintomis ir Giedraičiais metines Giedraičių Antano Jaroševičiaus gimnazijoje vienas iš programos renginių buvo muzikinė-literatūrinė kompozicija „Į Vilnių, vyrai, į Vilnių“, kur dainuojamos lietuvių liaudies dainos, K. V. Banaičio „Žygis į Vilnių“, deklamuojama poezija.

Be abejo, tarp Vilniaus temai skirtų kūrinių neabejotinai išskirtinė vieta tenka K. V. Banaičio dainai „Žygis į Vilnių“, kurios gyvavimo istorija susiklostė savitai. Ši daina peržengė su jos sukūrimu susijusio įvykio ribas. Tai patvirtina renginiai, atmintinų datų minėjimai, kurių metu ji atliekama. Daina skambėjo Lietuvai reikšmingais 1991 metais[17]. Buvo įtraukta į dainų švenčių programas 1998 m., 2009 ir 2012 metais[18]. Siekiant išsaugoti ryšį su praeitimi minėta daina įtraukiama ir į Vilniaus atgavimui skirtų minėjimų programas. Minint šio įvykio 75-ąsias metines „Žygis į Vilnių“ skambėjo Vilniaus įgulos karininkų ramovėje spalio 28-osios dienos koncerte. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir sausio 1-ąją minint Lietuvos vėliavos dieną, K. V. Banaičio „Žygis į Vilnių“ skamba prie Gedimino pilies bokšto, o nuo 2018-ųjų, susiklosčius Gedimino kalno situacijai, ir prie Gedimino paminklo Katedros aikštėje (atlieka vyrų choras „Aidas“, vadovas prof. Tadas Šumskas).

***

Šiemet spalio 27-ąją minėsime 80-ąsias Vilniaus atgavimo metines. Šia proga siūlytume prisiminti ir dainuoti Vilniui skirtas dainas, kurių melodijas ir tekstus pateikiame.

Žygis į Vilnių

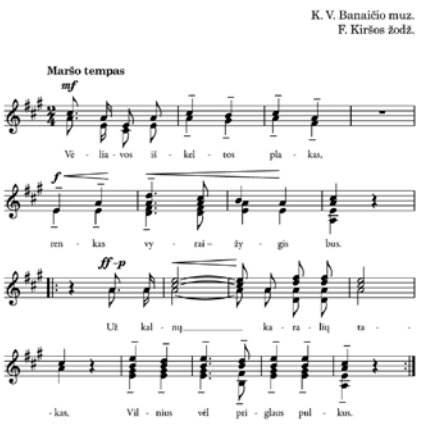

Vėliavos iškeltos plakas,
Renkas vyrai – žygis bus.
Už kalnų karalių takas,
Vilnius vėl priglaus pulkus. (2x2)

Ir sustos prie vyro vyras,
Žygį priesaika parems,
Sudrebės po kojų žvyras,
Užtvarų nebus keliams. (2x2)

Kils iš dulkių Gediminas,
Žilas kalnas sudrebės,
Kad pulkai jo kaulus gina
Iš dešinės ir iš kairės. (2x2)

Vėliava nuskaidrins veidus,
Kils ir rymos ant pilies,
Ir skardės po miestą aidas
Iš dešinės ir iš kairės. (2x2)

Spausdinta – *Lietuvių karių dainos*: 25 dainos vyrų chorui, Kaunas, 1944, p. 30–31.

Vilniaus kalneliai

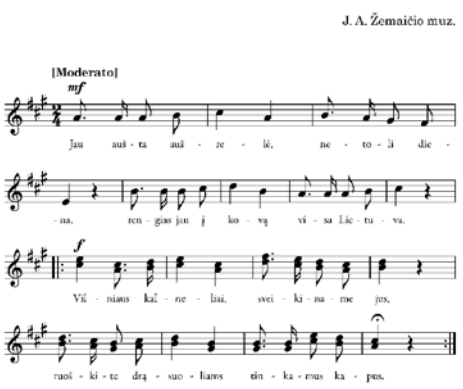

Jau aušta aušrelė, netoli diena,
Rengias jau į kovą visa Lietuva.
Vilniaus kalneliai, sveikiname jus,
Ruoškite drąsuoliams tinkamus kapus. (2x2)

Mūsų vadai narsūs veda mus kovon,
Drauge mus palaidot žemelėn juodon.
Vilniaus kalneliai, sveikiname jus,
Ruoškite drąsuoliams tinkamus kapus. (2x2)

Priešo mes nebijom, nebaisi kova,
Karžygiui brangesnė yr' garbė, šalis.
Vilniaus kalneliai, sveikiname jus,
Ruoškite drąsuoliams tinkamus kapus. (2x2)

Šimtametės pušys čia mus apraudos,
Siūbuodamos vėjo, mums dainas dainuos.
Vilniaus kalneliai, sveikiname jus,
Ruoškite drąsuoliams tinkamus kapus. (2x2)

Čia sena močiutė mūs neapraudos,
Tik raiba raiba gegutė kartais užkukuos.
Vilniaus kalneliai, sveikiname jus,
Ruoškite drąsuoliams tinkamus kapus. (2x2)

Spausdinta – J. A. Žemaitis, *Vilniaus kalneliai*: duetas su fortepijonu, Shenandoah (Pa.), 1924.

Pavergtas Vilnius

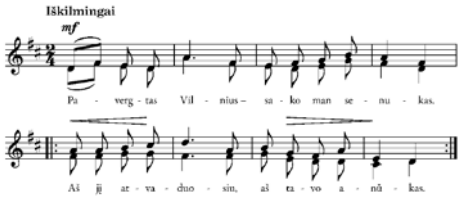

Pavergtas Vilnius –
Sako man senukas.
Aš jį atvaduosiu,
Aš tavo anūkas. (2x2)

Pavergtas Vilnius –
Sako man tėvelis.
Aš jį atvaduosiu,
Aš tavo sūnelis. (2x2)

Pavergtas Vilnius –
Skundžiasi tėvynė.
Aš jį atvaduosiu,
Kol širdis krūtinėj. (2x2)

Vėliavą trispalvę
Bokšte jo iškelsiu
Ir prie Aušros vartų
Klaupęs pasimelsiu. (2x2)

Spausdinta – Juozas Gaubas, *Mažųjų dainos*: I-ji serija: 60 dainų pradinėms mokykloms, Klaipėda, 1937, p. 30.

Į kovą, į kovą visi, kas tik gali

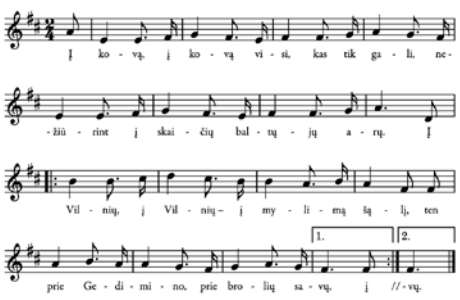

Į kovą, į kovą visi, kas tik gali,
Nežiūrint į skaičių baltųjų arų.
Į Vilnių, į Vilnių – į mylimą šalį,
Ten prie Gedimino, prie brolių savų. (2x2)

Ten broliai mūs laukia erelio suspausti,
Belaukdami mūsų pražiūri akis,
O mes čia sustoję stebuklų tik laukiam,
Kada mūs šalelėj aušrelė nušvis. (2x2)

Tad, broliai, budėkim ir laukim to laiko,
Kad vadas galingas mums ženklą paduos.
Ir vargstančius brolius iš lenkų grobikų
Ne žodžiai meilingi, bet kardas vaduos. (2x2)

O vade galingas, sušauk mus prie ginklo,
Be ginklo mums laisvės čia niekas neduos.
Tada pailsėsim, kada tiktai Vilniuj,
Kalne Gedimino Vytis plevėsuos. (2x2)

Spausdinta – *Užaugau Lietuvoj*: lietuvių liaudies dainos, Vilnius, 1990, p. 23.

Vai, ko nusižvengei

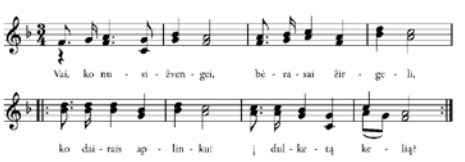

Vai, ko nusižvengei,
Bėrasai žirgeli,
Ko dairais aplinkui
Į dulkėtą kelią? (2x2)

Tas kelias į Vilnių,
Gedimino pilį,
Kur garsieji amžiai
Užmigdyti tyli. (2x2)

Tas kelias į Vilnių,
Gedimino pilį,
Ten, kur mūsų broliai
Žūsta už tėvynę. (2x2)

Kur lietuvis kenčia
Laisvės nepažinęs,
Kur prislėgtas verkia
Tėviškę atminęs. (2x2)

Bet nurimk, žirgeli,
Dar ne laikas joti –
Aš turiu dar augti
Jėgomis ir protu. (2x2)

Nukelta į 3 p.

Vasario 16-osios akto signatarai

XX amžiaus politikos ir diplomatijos sūpuoklėse

Gediminas ZEMLICKAS, Trakai

Pradžia Nr. 8 (862)

Birželio 29 d. Vilniuje įsteigta Jurgio Šaulio draugija ir šiemet minimos Vasario 16-osios akto signataro 140-osios gimimo metinės teikia naujų paskatų prabilti apie šią asmenybę. Gegužės 3 d. Signatarų namuose vykęs šio valstybės kūrėjo ir iškilaus diplomato paminėjimas beveik sutapo su signataro gimimo diena (1879 m. gegužės 5 d.). Atėjusieji galėjo išklausyti labai turiningų pranešimų. Būtų apmaudu neprisiminti bent kai kurių plėtotų minčių ir jomis nepasidalyti.

Signatarų namų vedėja Meilė Peikštenienė ir profesorius Liudas Mažylis. Gedimino Zemlicko nuotr.

Jaunystė ne kliūtis kurti valstybę

Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Liudas Mažylis pirmiausia patikrino dalyvavusiųjų žinias, netikėtai paklausęs: kiek metų turėjo Jurgis Šaulys, kai tapo Vasario 16-osios akto signataru? Taip, 39-eri. Šiais laikais pagal Lietuvos įstatymus jis nebūtų galėjęs net kelti savo kandidatūros rinkimuose į LR Prezidentus, balotiruotis galima tik nuo 40. Jeigu sudėtume visų dvidešimties Vasario 16-osios akto signatarų gyvenimo metus, kiek jų turėjo akto pasirašymo dieną, vidurkis nesiektų 40. Jauniausiems teisės studentui Kaziui Bizauskui tebuvo 24-eri, teisininkui Petrui Klimui – 26-eri, o vyriausiems gydytojui Jonui Basanavičiui ir teisininkui Stanislovui Narutavičiui 66-eri ir 56-eri. Tik pusė signatarų buvo peršokę per savo 40-metį, likęs dešimtukas šiandien valdyti mūsų valstybės pirmojo asmens pareigose negalėtų dėl per jauno amžiaus. O valstybę kelti iš istorinės ir politinės nebūties pelenų, aktyviai įsitraukti į jos kūrimą, jaunystė nesutrukdė.

Keistų dalykų yra įvykę ir su pačiu L. Mažyliu. Kone 14 metų Kardiologijos institute dirbęs chemijos mokslų daktaras, paskelbęs moksliniuose leidiniuose 15 straipsnių, šešių išradimų bendraautoris, 2007 m. apsigina habilitaciją visai ne iš chemijos, bet vadybos ir administravimo srities. Priverčia krūptelėti istorikus, kai 2017 m. kovo 29 d. Vokietijos užsienio reikalų ministerijos politiniame archyve suranda Nutarimo dėl Lietuvos Vasario 16-osios Nepriklausomybės paskelbimo originalą.

Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis Algimantas Kasparavičius pastebi, kad nuo šiol būtų teisinga sakyti taip, kaip tas dokumentas įvardytas pačių jį pasirašiusių signatarų – Nutarimas. Žodis „aktas“ atsirado dėl biurokratinės kalbos įtakos, daug metų vartojamas tiesiog iš įpročio. Bet jis įteisintas dabarties valstybės dokumentuose, tad esame keblokoje padėtyje. Bent jau išsakėme savo nuomonę, pasiremdami autoritetingu istoriku. Matyt, kurį laiką bus vartojama ir naujoviškai, ir pagal „seną madą“. Palauksime valstybės institucijų sprendimo.

LIETUVIŲ KONFERENCIJA 12

№ 80 Vilniuje, 1917 m. rugsėjo m. 18 d.

Įeinamasis Konferencijos narių

BILIETAS

Pavardė Šaulys

Vardas Jurgis

Apskritys Vilnius

Paso № 11773

Tvarkomosios Komisijos:

Pirmininkas Dovydis

Sekretorius Krejaunis

Pastaba: Šitą bilietą kiekvienas narys privalo su savimi turėti.

1917 m. Lietuvių konferencijos Vilniuje dalyvio Jurgio Šaulio įeinamasis bilietas

Grįžkime prie mūsų garbingojo profesoriaus Mažylio, kurio pavardė niekaip neatspindi jo vietos Lietuvos moksle, nuo šiol taip pat ir istorijos moksle. Pažadėtojo milijono už radybas negavo, skandalo nekėlė, bet savo pavyzdžiu įrodė, kad ne viską šiame pasaulyje lemia milijonai. Ir kas dar svarbiau: nieko neįmanomo šiame pasaulyje nėra. Nei amžius, nei išsilavinimas, nei socialinė kilmė nėra kliūtis dideliems darbams padaryti, jeigu žmogus išties tam pasiryžęs ir aktyviai veikia. Tuo Liudas Mažylis kai kuriais savo būdo bruožais kažkuo panašus į Jurgį Šaulį. Norintieji atras ir skirtumų: profesorius kilęs iš garsios inteligentų giminės, jo senelis iš tėvo pusės Pranas Mažylis buvo garsus medikas, Lietuvos akušerijos sistemos kūrėjas, o signataras Jurgis Šaulys kilęs iš neturtingų valstiečių. Prieštara, kuri šiuo atveju ne skiria, bet suartina asmenybes. Šiais metais L. Mažylį Lietuvos žmonės išrinko į Europos Parlamentą, bet galime neabejoti, kad šalia europarlamentaro pareigų atras laiko patyrinėti ir Europos šalių archyvus, kuriuose aptiks ir Lietuvos istorijai svarbių naujų dokumentų.

Grafologai patvirtino autentišką J. Šaulio braižą

Pirmiausia rūpimą istorinį dokumentą Liudas Mažylis pamatė 2017 m. kovo 29 d. Vokietijos užsienio reikalų ministerijos politinio archyvo mikrofilme, paskui jam buvo atneštas pats Lietuvos Tarybos Nutarimo originalas, surašytas lietuvių kalba su 20 signatarų parašais, patvirtinančiais atkuriamą Lietuvos valstybę. Galima tik įsivaizduoti, kaip iš jaudulio nutirpo profesoriaus širdis. Aišku, kilo klausimas: kodėl toks svarbus mūsų valstybei dokumentas surašytas ranka, o ne išspausdintas mašinraščiu? Po kelių dienų problema, bent jau Mažyliui, padvigubėjo. Paskambino vienas žurnalistas ir tiesiai paklausė: kieno ranka surašytas Vasario 16-osios aktas? Klausimas Mažylį pasiekė 2017 m. balandžio pradžioje važiuojant traukiniu Vilnius–Kaunas. Klausimas suglumino, o netrukus toptelėjo: taigi namie tikrai yra tokios rašysenos pavyzdys!

Grįžęs išties rado iš Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos centro rankraštyno gautą dr. Jurgio Šaulio kitam signatarui, tuomet jau Lietuvos Prezidentui Antanui Smetonai adresuotą laišką. Rašytas mašinraščiu su prierašu J. Šaulio ranka. Braižas identiškas tam, kuriuo surašytas Vasario 16-osios Nutarimas. Signataro sūnėnas Česlovas Tarvydas priminė džiaugsmingą giminaičių patvirtinimą, kad tai jų dėdės rašysena. Taip pat išliko nemaža įvairių 1917–1918 m. raštų ir laiškų, parašytų J. Šaulio ranka, iš kurių matyti, kad jis tuo metu jau labai aktyviai dalyvavo organizuojant ir 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniaus konferenciją. Kaip žinome, toje konferencijoje buvo numatyta siekti Lietuvos nepriklausomos valstybės sukūrimo ir Steigiamojo Seimo sušaukimo, joje buvo išrinkta Lietuvos Taryba, kurios nariai po pusės metų ir pasirašys 1918 m. Vasario 16-osios aktą.

Įrodymų dėl J. Šaulio rašysenos Vasario 16-osios akto rankraštiniame originale lyg ir pakako, bet mokslas remiasi griežtesniais reikalavimais. Nepasikliaudamas vien giminių ir savo paties nuovoka L. Mažylis dėl viso pikto kreipėsi ir į profesionalius grafologus, kad jie pateiktų savo ekspertinį vertinimą, patvirtintų (arba atmestų) spėjimą dėl Vasario 16-osios akto originalo rašysenos autoriaus.

Grafologai pirmiausia pareikalavo tikrai žinomų ir chronologiškai kuo artimesnių šiai datai J. Šaulio rašto pavyzdžių. Savo išvadą pateikė kone penkių lapų pažymoje. Pagal rašto pokrypį ir kitus požymius identifikavo rašysenos autorių. L. Mažylį nustebino, kad tarp individo rašto požymių gana svarbus yra taip pat ir raidžių parašymo įvairumas, nevienoda rašysena, kad ir rašant tą pačią raidę. Regis, „t“ raidė J. Šaulio tekstuose parašoma keturiais skirtingais būdais. Kriminalistui patikimas įrodymas, kad tai to paties žmogaus rašyta. Falsifikatoriai paprastai stengiasi skrupulingai tą pačią raidę kartoti. J. Šaulio rašysenos autentiškumas ekspertams abejonių nekėlė.

Kas vyko 1917 m. gruodžio 11 dieną?

Pastebėsime, kad J. Šaulio ranka surašytas ir 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos pareiškimas dėl Lietuvos valstybingumo. Tiktų ir lot. *declaratio*, lietuviškai deklaracija, kas priklausomai nuo aplinkybių gali reikšti pareiškimą, paskelbimą, paaiškinimą, parodymą. Tai pirmoji Lietuvos Tarybos deklaracija, ir jau tuo svarbi. Priminsime, kad ją sudaro dvi dalys. Pirmąja paskelbtas Lietuvos Valstybės atkūrimas su sostine Vilniuje ir jos atskyrimas nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis tautomis. Antroji deklaracijos dalis tarsi prieštarautų pirmajai: joje prašoma Vokietijos imperijos apsaugos ir pagalbos, pasisakoma už amžiną, tvirtą Lietuvos Valstybės sąjungą su Vokietijos imperija, kuri, visų pirma, būsianti įgyvendinama per karinę, susisiekimo, muitų ir pinigų (sistemos) sąjungą. Taigi keturiomis konvencijomis Lietuva saistosi su Vokietija. Neįsigilinus į visas dokumento pasirašymo aplinkybes gali kilti mintis, kad jį pasirašiusiems akimirkai buvo tarsi aptemęs protas. Tačiau net ir įsigilinusiems kartais pravartu į kai kuriuos niuansus sutelkti dėmesį.

Būta spėlionių, ar šis dokumentas pasirašytas gruodžio 10 ar 11 dieną? Kodėl svarbu? Atrodytų, diena šen ar ten. Taip nemano L. Mažylis, neskubėkime su išvadomis ir mes. 1952 m. signataro dr. Jurgio Šaulio biblioteką ir dalį archyvo įsigijo Pensilvanijos universitetas Filadelfijoje. Tame archyve saugoma 1917 m. gruodžio 11 d. deklaracijos egzempliorius, surašytas ant vieno lapo abiejų pusių ta pačia J. Šaulio ranka.

Labai savotiški deklaraciją papildantys kiti, pavadinkime, daiktiniai įrodymai, kad ir labai kuklūs. Jei J. Šauliui atrodė svarbu juos išsaugoti, tai kodėl, kas juose slypi? Matyt, kažką reiškia, reikalauja interpretacijos. L. Mažylis čia įžvelgia tam tikrus J. Šaulio išskaičiavimus, tarsi mums siunčiamą žinią. Kad ir medicininė pažyma, kurią gruodžio 11 d. Vilniuje gavo Šaulys kaip patvirtinimą, jog neserga užkrečiamomis ligomis. Tik turint tokią pažymą buvo leidžiama keliauti geležinkeliu, tas galiojo ir Lietuvos Tarybos nariams. Vyksta karas, o geležinkelis yra itin griežtai kontroliuojama karinių komunikacijų priemonė. Įdomiausia, kad ant šios medicininės pažymos antrosios pusės uždėtas Kauno geležinkelio stoties gruodžio 12 dienos antspaudas, patvirtinantis, kad J. Šauliui išduotas geležinkelio bilietas. Iš šių „daiktinių įrodymų“ prof. L. Mažylis dėlioja visai įmanomą buvusių įvykių seką.

Gruodžio 10 d. Kaune su vokiečiais buvo ilgai deramasi ir pagaliau suderintas deklaracijos tekstas. Toliau prasideda Lietuvos Tarybos narių dvejonės, blaškymasis, karštligiškas skubėjimas ir nesusikalbėjimas tarpusavyje. Gruodžio 11 d. J. Šaulys traukiniu važiuoja į Vilnių su deklaracijos tekstu, skubiai sušauktame Lietuvos Tarybos posėdyje deklaraciją pasirašė Tarybos nariai. J. Šaulys priverstas tuojau pat skubiai grįžti į Kauną, ten gruodžio 12 d. perka bilietą ir vėl grįžta į Vilnių. Kažkokia keistai užsukta karuselė (sunku apsieiti be žodžio „beprotiška“), bet tolesni įvykiai padeda kai ką suprasti. Svarbiausias klausimas: kodėl skelbdama nepriklausomos Lietuvos Valstybės atkūrimą ir jos atskyrimą nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis tautomis, antroje deklaracijos dalyje Lietuvos Taryba valstybei tvarkyti ir jos interesams ginti būsimose taikos derybose prašė Vokietijos imperijos apsaugos ir pagalbos? Ką reiškė stipriojo apsauga ir pagalba silpnajam, istorija nuolat primena, galėjo liūdnai baigtis ir tąsyk. Nejau Lietuvos Tarybos nariai tokie naivūs, kad to pavojaus nesuvoktų. Kodėl patys sau ant kaklo rišosi virvę, kur čia šuo pakastas?

Kodėl atsirado Gruodžio 11-osios deklaracija?

Pirmiausia pamėginkime atsakyti, kodėl išvis šis keistas dokumentas atsirado. Norint suprasti, būtina įsigilinti į nepaprastai sudėtingas aplinkybes. Jau ne sūpuoklės, bet įvykių, tampančių istorija, verpetai įsuka Lietuvą 1917-aisiais. Kovo mėnesį Rusijoje nuversta monarchija, žlugo carinė imperija, valdžia atiteko Laikinajai vyriausybei. Balandžio 6 d. karą prieš Vokietiją pradėjo JAV, iškart pakreipusi jėgų santykį Antantės naudai. Tapo aišku, kad Vyriausioji Vermachto vadovybė susimovė: planavo, kad Vakarų frontas Vokietijai bus prioritetinis, o Rytų fronto prieš Rusiją sunkumus perims Austrijos–Vengrijos imperijos kariuomenė. Tačiau pastaroji nepateisino vilčių ir vokiečiams teko perimti taip pat ir Rytų fronto sunkumus. Nieko nėra pragaištingesnio valstybei už karą dviem frontais – ar ne Bismarkas XIX a. buvo perspėjęs savo tėvynainius? Ši išmintis buvo pamiršta.

Lietuvoje šeimininkauja okupacinė vokiečių valdžia. Karas – didžiulių politinių permainų metas, kuriuo galima pasinaudoti. Tą suprato Europos pa-

Nukelta į 12 p.

Apie dainas ir muziką Vilniaus atgavimo 80-ųjų metinių proga

Atkelta iš 2 p.

O kai aš užaugsiu,
Tai narsiai kariausiu.
Gedimino pily
Trispalvę iškelsiu. (2x2)

Tik tuomet į Vilnių
Tiesų kelią rasim –
Gedimino pily
Trispalvę iškelsim. (2x2)

Gedimino pily
Trispalvę iškelsim
Ir prie Aušros vartų
Karštai pasimelsim. (2x2)

O prie Aušros vartų
Karštai pasimelsiu,
Tėvui, motinėlei
Žemai nusilenksiu. (2x2)

Dieve visagali,
Saugok mūsų šalį,
Tėvą ir motulę,
Ir mane sesulę. (2x2)

Spausdinta – *Dainuokim dainuokim dainuokim*: I knyga, Vilnius, 1994, p. 53.

---

[1] Vilniaus tema Pirmojoje Respublikoje sukurti lietuvių kompozitorių vokaliniai kūriniai:
D. Andrulis. „Į Vilnių!“ (J. Zabrockio ž.) (1931); to paties, „Į Vilnių“ (A. Kavaliausko ž.) (1934); to paties, „Vilniaus ugnys“ (Pr. Lemberio ž.) (1935); to paties, „Vilnius mūsų“ (L. Skabeikos ž.) mišriam chorui ir fortepijonui [1932];
K. V. Banaitis. „Sugrįžusiam Vilniui“ (F. Kiršos, P. Vaičiūno ž.) chorinis ciklas vyrų chorui (1939);
J. Bertulis. „Vilniau“ (Pr. Daugininkaičio ž.) vyrų chorui (1930); to paties, „Vilniaus mes liūdim“ (P. Vaičiūno ž.) trims moterų balsams (1930); to paties, „Liūdna, ilgu senam Vilniuj ...“ (P. Vaičiūno ž.) 4 balsų mišriam chorui (1930); to paties, „Vilniaus medis“ (P. Vaičiūno ž.) 2 vyrų balsams (1930); to paties, „Pas Gediminą!“ (P. Vaičiūno ž.) vyrų chorui (1930); to paties, „Vaduokime Vilnių“ (Pr. Daugininkaičio ž.) unisonui ir fortepijonui (1930); to paties, „Rieda skuba [Neries bangos]“ (P. Vaičiūno ž.) mišriam chorui ir fortepijonui (arba vyrų chorui *a cappella*) (1930); to paties, „Vilniaus mes liūdim“ (scenos vaizdelis) (P. Vaičiūno ž.) trims moterų balsams (1930); to paties, „Prie ginklo“ (Pr. Daugininkaičio ž.) (1931); to paties, „Su daina į Vilnių“ (J. Keleivio [J. Bendaravičiaus] ž.) (1931); to paties, „Vilniaus malda: Aušros Vartų Marijai“ (V. Nemunėlio [B. Brazdžionio] ž.) (1931); to paties, „Vilnių minint“ (V. Nemunėlio [B. Brazdžionio] ž) (1931) .; to paties, „Vaduokime Vilnių: vietoj Vilnių vaduoti sąjungos himno“ (Pr. Daugininkaičio ž.) (1931);
J. Gaubas. „Pavergtas Vilnius“ (Vytės Nemunėlio [B. Brazdžionio] ž.) (1937); to paties, „Vilniaus frontas“ (K. Dulkės [Klemenso Baltučio] ž.) (1937);
K. Griauzdė. „Vyšnios žydi“ (B. Gdž. [Balio Gaidžiūno] ž.) (1935);
J. Gruodis. „Geležinio vilko maršas“ (K. Binkio ž.) vyrų chorui (1937); to paties, „Vilniaus liūdesys“ (P. Vaičiūno ž.) balsui ir fortepijonui (1938);
A. Kačanauskas. „Vilniun vartai užkelti“ (F. Kiršos ž.) chorui ir fortepijonui;
V. Kuprevičius. Vilniaus giesmė moksleiviams „Palaimink, Dieve“ (1935);
S. Navickas. „Į Vilnių“ (J. Paukštelio ž.) mišriam chorui;
V. Paulauskas. „Ei, lietuvi, ar girdi!“ mišrių balsų chorui *a cappella* (1932);
J. Strolia. „Rieda skuba Neries bangos“ (P. Vaičiūno ž.) (1933); to paties, „Raitelio daina“ (M. Dangūno ž.) (1933); to paties, „Į Vilnių“ (J. Paukštelio ž.) (1933); to paties, „Šaulių maršas“ (K. Binkio ž.) (1933);
S. Šimkus. „Geležinio vilko maršas“ (K. Binkio ž.) duetas tenorui ir baritonui pritariant fortepijonui (1921); to paties, „Malda už Vilnių“ mišriam chorui [1937];
J. Tallat-Kelpša. „Geležinio vilko maršas“ (K. Binkio ž.) vyrų chorui ir pučiamųjų orkestrui;
A. Vanagaitis. „Ei, pasauli! (Vilnius)“ chorui (1932);
J. Žemaitis. „Vilniaus kalneliai“ duetas su fortepijonu (1924);
J. Žilevičius. „Vilniaus!“ (P. Vaičiūno ž.) chorui *a cappella* (1924).
Instrumentinės muzikos kūrinius Vilniaus tema kūrė Juozas Gudavičius. Jo sukurti „Maršas Vilniun“: I variantas pučiamųjų orkestrui. Partitūra. 1924 m. II variantas duetui. P. Biržio ž. Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – *LLMA*), f. 155, ap. 1, b. 9, l. 11–14, 15. Be to, J. Gudavičius sukūrė maršą rikiuotei „Vilniun“ pagal L. Giros žodžius „Komandos belaukiant“, taip pat pritaikė orkestrui J. Žilevičiaus „Vilniaus“, „kurs gali būti jį dainuojantiems chorams pritarimu“, žr. S-al., „Muzikos naujienos“, in: *Muzika*, 1925, Nr. 6/7, p. 146–147. Vilniui skirtas dainas kūrė ir kankininkas Pranas Puskunigis. Viena iš tokių dainų – „Vilniaus maršas“, in: *Pranui Puskunigiui 145*, sudarė Jaunius Vylius, Marijampolė, 2005, p. 49.
Iš scenos kūrinių minėtinas Jono Steponaičio „Už Vilnių!“ (vieno veiksmo muzikinis veikalas/ muzika J. Žilevičiaus, Brooklyn, N. Y., 1934). Daina „Kada gi, lietuvi?“ iš šio veikalo išspausdinta su natomis *Mūsų Vilnius*, 1935, Nr. 13, p. 202.

[2] Juozas Žilevičius, „Vanagaitis Antanas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. XXXIII, Boston, 1965, p. 84 (parašas J. Ž.).

[3] Vladas Jakubėnas, „Antano Vanagaičio muzikinis palikimas“, in: *Antanas Vanagaitis: jo gyvenimas ir veikla*, USA, Clevelande, 1954, p. 176; „Vilniaus himnas“, in: *Mūsų Vilnius*, 1933, Nr. 2, p. 19; Balys Gendvilas, „Ir skautų stovyklose skamba „Mes be Vilniaus nenurimsim!“, in: *Mūsų Vilnius*, 1934, Nr. 16, p. 263.

[4] Bronius Jonušas (1899–1976) pagal šios A. Vanagaičio dainos melodiją sukomponavo maršą orkestrui „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim!“ (1928), skirtą Lietuvos kariuomenei. Pasak B. Jonušo, šio maršo partitūrą jis aukojo Lietuvos kariuomenės 10-ies metų sukaktuvėms, norėdamas, kad maršo galingas „Maestoso“ greičiau vestų į Vilnių, žr. *Bronius Jonušas*, parengė Algirdas Radzevičius, Kaunas, 1996, p. 144. B. Jonušo taip pat yra sukomponuoti maršai „Žygis į Vilnių“ (LLMA, f. 337, ap. 1, b. 1) ir „Įžengimas į Vilnių“ (LLMA, f. 337, ap. 1, b. 6), skirtas kariuomenės ir policijos įžengimui į Vilnių paminėti, žr. „Policistas sukomponavo įžengimo į Vilnių maršą“, in: *Policija*, 1939, Nr. 21, p. 392.

[5] Kazys Banaitis, „Pirmoji Lietuvos dainų diena: (Kritikos pastabų žiupsnelis)“, in: *Lietuva*, 1924, Nr. 194, p. 3.

[6] Lietuvai pagražinti Draugijos Antroji medžių sodinimo šventė Kaune 1924. V–1. „Vilniaus medžio“ sodinimas Vilniaus, Lietuvos sostinės, 600 m. sukaktuvėms pagerbti. Iškilmių programa, in: *Vilniaus medis: vienkartinis leidinys, Vilniaus medžio sodinimo šventei, Vilniaus, Lietuvos sostinės, 600 m. sukaktuvėms paminėti.* [Kaunas], Lietuvai pagražinti draugija, [1924], [p. 3].

[7] *Lietuvos dainų švenčių tradicija*, 2-asis leidimas, Vilnius, 2014, p. 319.

[8] Jonas Braunas (1858–1926) – čekų kilmės kapelmeisteris. Apie jį plačiau rašyta: Arvydas Karaška, „Braun Jan (Jonas Braunas)“, in: *Lietuva*, t. II, Vilnius, 2010, p. 280–281; „Braunas Jonas“, in: Vilius Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai: Vyties Kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. I, Vilnius, 2008, p. 403–405.

[9] Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Mokslinė biblioteka (toliau – *LLTI MB*) 4222, Ssp. 571.

[10] *LLTI MB* 4156, Ssp. 206.

[11] Afiša iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus (toliau – *LTMKM*) koncertinių afišų rinkinio.

[12] J. V. Narbutas, „Vilnius mūsų kariškoj dainoj“, in: *Mūsų Vilnius*, 1937, Nr. 1–2, p. 20.
13 Koncerto programa *LTMKM* Am 854/1; [Nikodemas Švogžlys-Milžinas], Milžinas, „Vilniaus meno vakaro pasaka“, in: *Mūsų Vilnius*, 1938, Nr. 4, p. 76.

[14] Koncerto programa *LTMKM* Am 3344/111.

[15] *Nepriklausomybės kovų dainos*, parengė Vita Ivanauskaitė, Jūratė Gudaitė, Vilnius, 1998, p. 160, 210; Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvas – *KTR* 13 (5).

[16] *Dainų aidai*, sudarė ir parengė Aldona Simanavičienė, Kaunas, 1998, p. 34, 60.

[17] *Nepriklausomybės aikštės dainos*: dainos skambėjusios 1991 m. sausyje ir vėliau, dainuoja Augustas Kubilius. Vilnius, 1994 [garso kasetė].

[18] *Lietuvos dainų švenčių tradicija*, 2-asis leidimas, Vilnius, 2014, p. 361, 380, 382.

Lietuvos žydų istorija

Vilniaus geto žydai nacių koncentracijos stovyklose Estijoje 1943–1944 m.

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Laipsniškas Vilniaus geto likvidavimas prasidėjo 1943 m. rugpjūčio mėnesį. Rugpjūčio pradžioje Vilniaus gestapo vadovybė pranešė geto vadovams, kad Vilniaus geto kaliniai būsią perkelti į Estiją ir Latviją. Be to, jie pareikalavo žydus savanoriškai registruotis išvykimui darbams, kitaip gestapas bus priverstas imtis teroro akcijų. Pamokyti kartaus patyrimo, žydai atsisakė registruotis. 1943 m. rugpjūčio 5 d. SS oberšarfiureris (*SS-Oberscharführer*) Bruno Kitelis (*Bruno Kittel*) išvežimui pareikalavo surinkti 2 tūkstančius žmonių. Nesitikėdami greitai suimti tokį kontingentą, gestapas vėl griebėsi klastos. Imta suiminėti į darbus (į Kirtimus, prie geležinkelio ir kt.) vykstančius žydų darbininkus. Žydų gaudymui į Vilnių buvo atsiųsta keli šimtai estų policininkų. Bandantys bėgti žydai buvo šaudomi. Iš viso buvo nušauta kelios dešimtys žydų (20–50). Sugaudyti žydai buvo laikomi barakuose prie geležinkelio stoties, po to suvaryti į prekinius vagonus ir 1943 m. rugpjūčio 6 d. per Rygą buvo išvežti darbams į Vaivarą ir kitus Estijos lagerius. Iš viso buvo išvežta apie 1 000–1 200 žmonių. Netrukus išvežtieji į Estiją atsiuntė į Vilniaus getą keliolika laiškų, patvirtinančių, kad jie yra gyvi ir gyvena didžiuliuose barakuose prie jūros[1]. Šie laiškai kiek nuramino geto gyventojus. Žydai suprato, kad 1943 m. balandžio 5 d. tragedija šįsyk nepasikartojo (kai tariamai į Kauną vežti 5 tūkst. Vilniaus geto žydų buvo sušaudyti Paneriuose – *aut. pastaba*).

1943 m. rugpjūčio 24–25 d. buvo įvykdyta antroji geto kalinių išvežimo į Estijos lagerius akcija. Šį kartą ją vykdė pati geto administracija. Geto policija vaikščiojo po numatytų išvežti žmonių butus ir dalijo jiems šaukimus. Geto vadovybės žiniomis per 2 mėnesius turėjo būti išvežta 4 000 žmonių. Į numatytų išvežti sąrašus pirmiausia buvo įtraukiami šeimos nariai tų, kurie buvo išvežti 1943 m. rugpjūčio 6 d. Išvežamųjų surinkimo punktas įsikūrė buvusioje geto arbatinėje Šiaulių g. Nr. 1. Daugumą šaukiamųjų prievarta atvesdavo geto policininkai. Besislapstančių vietoje buvo imami giminaičiai arba buto kaimynai. 1943 m. rugpjūčio 25 d. surinktieji išvesti iš geto ir sugrūsti į vagonus prie Rasų gatvėje buvusios geležinkelio atšakos. Šį kartą į Estijos lagerius buvo išvežta apie 1 200–1 500 Vilniaus geto žydų. Po kelių dienų iš Estijos į Vilnių atvyko gestapo pareigūnas, kuris atvežė rugpjūčio 25 d. išvežtųjų laiškus. Laiškuose buvo rašoma, kad žydai dirba įvairius darbus ir esą yra gerai maitinami[2].

1943 m. rugsėjis buvo paskutinis ir bene tragiškiausias Vilniaus geto istorijos laikotarpis. Rugsėjo 1–4 dienomis buvo įvykdyta dar viena išvežimo į Estijos lagerius akcija. Rugsėjo 1 d. apie 5 val. ryto į getą įsiveržė gestapininkai ir estų policininkai. Jie pareikalavo surinkti 1 000 sveikų vyrų. Per porą valandų nesurinkus reikalaujamo kontingento, prasidėjo žmonių medžioklė. Padedami geto

Bruno Kitelis (Bruno Kittel, 1922–?)

policininkų, atvykėliai krėtė namus ir butus, suiminėjo surastus žmones, sprogdino gete įrengtas slėptuves. Po griuvėsiais žūdavo dešimtys žmonių. Getas tapo panašus į mūšio lauką. Keliose vietose (Strašūno ir Ašmenos gatvėse) geto pogrindininkai ginklu pasipriešino siautėjantiems gestapininkams ir policininkams. Košmariška akcija truko keturias dienas. Jos metu žuvo apie 500 žydų (dauguma po susprogdintų namų griuvėsiais). Buvo suimta dauguma geto ligoninės gydytojų. Vienos medicinos seselės vyras bandė pasislėpti ligoninėje, tačiau jį surado ir nušovė geto policininkas Tovbinas. Tarp sugaudytų pakliuvo ir kai kurie geto administracijos pareigūnai (pvz., geto darbo biržos vadovas Broido). Grupės suimtųjų buvo sunkvežimiais vežamos į geležinkelio stotį ir grūdamos į prekinius vagonus. Po to vagonai apraizgomi vielomis ir užplombuojami. Užpildžius vieną sąstatą, buvo formuojamas kitas sąstatas. Iš viso 1943 m. rugsėjo 1–4 d. akcijos metu buvo išvežta apie 7–8 tūkst. žydų. Gete pasiliko apie 10–12 tūkst. kalinių. Rugsėjo 5 d. getas buvo paskelbtas uždaru – niekas be specialių leidimų į jį negalėjo nei įeiti, nei išeiti. Maisto produktų kainos gete neregėtai pakilo. Geto ryšys su išoriniu pasauliu nutrūko. Išlikę geto gyventojai vaikščiojo sukritusiais nuo bado ir baimės veidais. Daug kam po rugsėjo 1–4 d. įvykių pasimaišė protas[3].

1943 m. rugsėjo 14 d. į gestapą buvo iškviestas ir ten nužudytas geto vadovas Jokūbas Gensas. Gestapininkai R. Neugebaueris (*R. Neugebauer*) ir M. Veisas (*M. Weiss*) paskleidė gandą, esą Gensas palaikęs ryšius su partizanais[4]. Geto gyventojų nuotaika dar labiau nusmuko. Visi suprato, kad geto laukia neišvengiama ir greita žūtis. Nepasiteisino nei J. Genso laviravimo ir nuolaidžiavimo taktika. Kai jis tapo nereikalingas, gestapas be jokių skrupulų J. Gensą sušaudė.

1943 m. rugsėjo 23 d. prasidėjo galutinė Vilniaus geto likvidacija. Išvakarėse esesininkas B. Kitelis paskelbė geto gyventojams apie kitą dieną įvyksiančią geto „evakuaciją“: žydai būsią perkelti į Estijos darbo stovyklas. Bandantys slėptis bus šaudomi, geto namai bus susprogdinti. Rugsėjo 23 d. pusę dvyliktos getą apsupo gestapininkai, latvių ir ukrainiečių kareiviai. Žydai grupėmis buvo varomi pro geto vartus į Rasų gatvę. Pakeliui Subačiaus gatvėje vyko žydų selekcija. Vyrai buvo atskirti nuo moterų ir vaikų ir siunčiami į surinkimo punktą. Ten jie buvo sodinami į vagonus ir vežami į Estijos lagerius. Moterys su vaikais buvo varomos į darbo biržos kiemą bei gretimą Misionierių bažnyčios kiemą. Po atviru dangumi, lietui lyjant, jos buvo laikomos dvi paras. Valgyti ir gerti nebuvo duodama. Už dviejų gestapininkų nušovimą buvo atvežti geto pogrindžio organizacijos nariai: Abraomas Chvoinikas, Jakobas Kaplanas, Grigorijus Levinas ir Asia Big. Jie buvo pakarti darbo biržos kieme (Subačiaus g. 19). Rugsėjo 25 d. buvo daroma dar viena selekcija. Į dešinę pusę buvo skiriamos jaunesnio amžiaus ir darbingos moterys, į kairę – vyresnio amžiaus moterys, seneliai ir beglobiai vaikai. Po to visus nuvarė į Rasų gatvę ir sugrūdo į vagonus. Dauguma suimtųjų, moterų ir vaikų (apie 5–7 tūkst.) buvo išvežti į Vokietijos konclagerius (Aušvicą, Treblinką ir kt.). Keli šimtai senelių ir ligonių buvo sušaudyti Paneriuose. Apie 1 600–2 000 vyrų buvo išvežti į Estijos lagerius, apie 1 400–1 700 jaunų moterų – į netoli Rygos esantį Kaizervaldo lagerį[5].

Vokiečių saugumo policijos ir SD Vilniaus skyriaus 1943 m. lapkričio 11 d. pranešime rašoma, kad Vilniaus srityje getuose ir koncentracijos stovyklose buvo kalinama 24 108 žydai. Iki pranešimo dienos buvo nužudyta 8 019 žydų. Darbams į Estiją buvo išvežta 14 tūkst. žydų, Vilniuje palikta 2 382 žydai, kaimuose dar 1 720 žydų[6].

Vilniaus geto žydai Estijos lageriuose

Nedidelė Estijos žydų bendruomenė (apie 1 000 žmonių) nacistų buvo sunaikinta dar 1941 metais. 1942 m. rugsėjo mėn. pradėta gabenti žydus iš Terezienštato (Čekija) ir Vokietijos. 90 proc. šių žydų taip pat buvo nužudyta. 1943 m. rudenį į Estijos lagerius buvo atgabenta apie 20 tūkstančių Lietuvos žydų – iš Vilniaus ir Kauno. Iš Vilniaus jie buvo vežami keturiais etapais: 1943 m. rugpjūčio 6 ir 24 d., rugsėjo 1–3 d. ir rugsėjo 23–26 d.[7] Žydai Estijoje buvo reikalingi kaip svarbi darbo jėga, nes 1943 m. rugpjūčio 11 d. Hitleris įsakė pradėti statyti „rytinę sieną“, kuri turėjo apsaugoti vokiečių pozicijas į pietvakarius nuo Leningrado. Žydų darbininkai turėjo padėti statyti šią vokiečių gynybos liniją[8].

1943–1944 m. Estijoje veikė Vaivaros koncentracijos stovykla. Ji turėjo 27 dukterines stovyklas (filialus) įvairiose Estijos vietose. Vaivaros lagerių kompleksui vadovavo SS haupšturmfiureris Hansas Aumeieris. Kalinius saugojo vokiečių ir estų esesininkai[9]. Didžiausios stovyklos buvo Vaivaroje, Klogoje ir Lagedyje. Jose dirbo po 1–2 tūkst. kalinių. Vaivaros lageryje per kelis mėnesius iš tūkstančio kalinių žuvo 600[10].

Lageriuose periodiškai buvo vykdomos kalinių selekcijos. Mirčiai buvo atrenkami seniai, ligoniai ir vaikai. 1944 m. vasario mėn. apie 800 Vilniaus žydų ligonių, vaikų ir senelių iš Estijos stovyklų buvo išvežta sunaikinti į Lenkijoje esančius konclagerius[11]. Dauguma lagerių buvo įsteigti rytinėje Estijos dalyje, pelkėtose, miškingose ir retai gyvenamose vietose. Pabėgti iš lagerių buvo beveik neįmanoma. Vis dėlto ir Estijos lageriuose buvę Vilniaus geto kaliniai įsteigė pogrindines grupes ir visaip stengėsi palaikyti tarpusavio solidarumo ir pagalbos dvasią. Kartais kaliniai bandydavo iš stovyklos pabėgti. Iš Eredos stovyklos pabėgo 14 kalinių. Jie miške slėpėsi 56 dienas, kol sulaukė Raudonosios armijos atėjimo[12].

Vaivara

H. Krukas rašė, kad Vaivaroje yra trys stovyklos: stovykla Nr. 1 prie geležinkelio stoties, stovykla Nr. 2 Vivikonyje, 10 km nuo Vaivaros, stovykla Nr. 3 už 5 km dujų fabrike. Vaivara buvo tranzitinė stovykla. Kalinių grupės čia pasilikdavo 1–2 mėnesius, o po to buvo perkeliami į kitas stovyklas. Lagerio administraciją sudarė apie 130 tarnautojų.

Jokūbas Gensas (1903–1943), 1942–1943 m. Vilniaus geto administracijos viršininkas, gestapo nužudytas 1943 m. rugsėjo 14 d.

Atvežtieji Vilniaus geto žydai Vaivaroje praleido dvi savaites, po to 1943 m. spalio 7 d. apie 1 600 vyrų buvo perkelti į Narvą[13]. Vaivaros lageris buvo likviduotas 1944 m. vasario mėn. pabaigoje.

Gestapas daro kratą prie Vilniaus geto vartų, Rūdninkų gatvėje

---

[1] G. Šuras, *Užrašai:* Vilniaus geto kronika 1941–1944, V., 1997, p. 127–129, 131; *Wilna unter dem Nazijoch. Berichte von Dr. med. Mozes Feigenberg aufgenommen von Mosze Wajsberg*, Landsberg, 1946, S. 28–29; A. Rindziunskio 1945 m. gruodžio 21 d. apklausos protokolas, buv. Latvijos SSR KGB archyvas, b. Nr. N-18313, t. 3, l. 164–165; Y. Arad, *Ghetto in Flames: The Struggle and Destrucktion of the Jews in Vilna in the Holocaust*, New York, 1982, p. 404–405.

[2] *Ibid.*, p. 131–134; *ibid.*, l. 165; *ibid.*, p. 407–408.

[3] G. Šuras, *Užrašai*, p. 136–141; A. Rindziunskio 1945 m. gruodžio 21 d. tardymo protokolas, buv. Latvijos SSR KGB archyvas, b. Nr. N-18313, t. 3, l. 165; *Wilna unter dem Nazijoch*, S. 29–31.

[4] G. Šuras, *op. cit.*, p. 141; *Wilna unter Nazijoch*, S. 32.

[5] G. Šuras, *op. cit.*, p. 147–150; *Masinės žudynės Lietuvoje*, d. 1, p. 172; A. Rindziunskio 1945 m. gruodžio 21 d. tardymo protokolas, buv. Latvijos SSR KGB archyvas, b. Nr. N-18313, t. 3, l. 165–166; Y. Arad, *Ghetto in Flames: The Struggle and Destrucktion of the Jews in Vilna in the Holocaust*, p. 432.

[6] Vokiečių saugumo policijos ir SD Vilniaus skyriaus 1943 m. lapkričio 11 d. pranešimas, *LCVA*, f. R-1399, ap. 1, b. 33, l. 4.

[7] H. Kruk, *Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos:* Vilniaus geto ir stovyklų kronikos, 1939–1944, V., 2004, p. XLV.

[8] *Ibid.*, p. XLVI.

[9] R. Hilberg, *Nusikaltėliai. Aukos. Stebėtojai:* Žydų tragedija 1933–1945, V., 1999, p. 110.

[10] „Лагерь в Клоога“, *Черная книга*, s. 397.

[11] Y. Arad, *Ghetto in Flames*, p. 477.

[12] B. Anolik, „Nacių koncentracijos stovyklos Estijoje“, in: *Atminties dienos*, V., 1995, p. 203, 206.

[13] H. Kruk, *op. cit.*, p. 685.

Tęsinys kitame numeryje

Rambyno regioninio parko direkcija ir Lankytojų centras
Nemuno g. 4, Bitėnai, LT-99265, Pagėgių sav.
Parko direkcija dirba I–IV 8.00–17.00 val., V 8.00–15.45 val.
Tel. +370 441 40640,
el. paštas info@rambynoparkas.lt
Rambyno regioninio parko Lankytojų centras
Gegužės–rugsėjo mėn. dirba II–VI 8.00–17.00 val.,
V 8.00–15.45 val.,
kitais mėn. – įprastą darbo savaitę.
Tel. +370 441 42778,
mob. tel. +370 614 10285,
el. paštas kulturologas@rambynoparkas.lt

Atitaisymas

Taisytinas „Vorutos“ Nr. 8 (862), 2019 m. rugpjūčio 31 d., p. 2 išspausdinto straipsnio „Pagėgių Vydūno viešojoje bibliotekoje – tarptautinė konferencija“ iliustracijos aprašas: „Sveikinimo žodį taria Pagėgių krašto Garbės pilietis, Vydūno draugijos steigėjas ir Garbės pirmininkas doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius.“ Turi būti: „2018 m. išleistą Vydūno draugijos tarybos narės, rašytojos Rimos Palijanskaitės monografiją „Vydūnas: regėjimai, darbai, atradimai“ pristato Vydūno draugijos pirmininko pavaduotojas, gydytojas doc. dr. Juozas Šidiškis.“

Atsiprašome autorės ir skaitytojų.

Redakcija

Vasario 16-osios akto signatarai

Donato Malinausko veikla Lietuvių draugijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS, Rokiškis

Pradžia Nr. 5 (859)

D. Malinauskas veža telegramą į Sankt Peterburgą išsiųsti Popiežiui

1915 m. kovo 10 d. protokole Nr. 29 rašoma, kad dėl didelio lietuviškai kalbančių pabėgėlių antplūdžio Vilniuje nepakanka bažnyčių, skirtų apeigoms lietuvių kalba, todėl dauguma pabėgėlių negali melstis lietuviškai. Nuspręsta siųsti telegramą Tikybos departamentui ir prašyti, kad šis įpareigotų Vilniaus konsistoriją rengti bažnyčiose daugiau lietuviškų pamaldų, taip pat tuo klausimu kreiptis į Popiežių[157]. Protokolo pastabose teigiama, jog komiteto įgalioti kunigas K. Olšauskas ir P. Leonas ne kartą prašė Vilniaus vyskupijos valdytojo kunigo Kazimiero Mikalojaus Michalkevičiaus leisti aukoti papildomas mišias lietuvių kalba Šv. Rapolo, Šv. Petro ir Povilo, Dominikonų bažnyčiose. Specialiame lietuvių kunigų iš Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijų (tuo metu gyvenusių Vilniuje) susirinkime, vykusiame pas kunigą K. M. Michalkevičių, kunigas K. Olšauskas prašė nedrausti visose Vilniaus bažnyčiose prieš pamokslą skaityti Šv. Evangeliją lietuvių kalba. Administratorius kunigas K. M. Michalkevičius leido tai daryti, bet tik vienoje – Šv. Petro ir Povilo – bažnyčioje. Kunigas K. Olšauskas dar prašė pabėgėlių rekolekcijoms skirti Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, o Dominikonų bažnyčią – mokiniams pabėgėliams. Administratorius leido rekolekcijas atlikti tik LDNDKŠ koplyčioje. Buvo konstatuota, kad Vilniaus aukščiausia dvasiškoji valdžia ignoruoja lietuvių prašymus ir kad visomis galimybėmis su ja susitarti jau pasinaudota[158]. 1915 m. kovo 26 d. protokole Nr. 32 rašoma, jog komitetas pasmerkė Vilniaus bažnytinės administracijos veiksmus dėl baudos, skirtos kunigui K. Olšauskui[159], ir patvirtino kreipimosi tekstą į Romos Popiežių. Nuvežti telegramą į Sankt Peterburgą ir pasirūpinti, kad ji pasiektų adresatą, buvo patikėta D. Malinauskui, kompensuojant kelionės išlaidas[160]. Telegramoje Šv. Tėvo prašyta apginti lietuvių pabėgėlių interesus, pamintus Vilniaus bažnytinės hierarchijos.

Pasiūlymas

1915 m. kovo 3 d. protokole Nr. 27 teigiama, jog D. Malinauskas pasiūlė nustatyti kasmėnesinį mokestį daktarui A. Vileišiui už pabėgėliams teikiamą medicininę pagalbą. Buvo patvirtintas 100 rublių atlygis kas mėnesį. A. Vileišis nuo 1914 m. rugpjūčio 1 iki 1915 m. kovo 1 d. suteikė pagalbą 426 pabėgėliams. Iš jų 172 kreipėsi patys, o 254 apžiūrėti namuose – 194 vaikai, 124 moterys ir 108 vyrai[161].

Vizitai pas gubernatorius

D. Malinauskas ir E. Vileišienė[162] 1915 m. liepos 8 d. buvo įgalioti komiteto kreiptis į Suvalkų gubernatorių su prašymu, kad į Rusiją ištremti lietuviai būtų palikti Vilniuje globoti LDNDKŠ, taip pat dėl pagalbos iškeltiesiems[163]. 1915 m. liepos 10 d. D. Malinauskas ir E. Vileišienė papasakojo komitetui apie vizitą pas Suvalkų gubernatorių ir nurodė, kad lietuviai kenčia gyvendami baisiomis sąlygomis kaip šnipai išdavikai. Vizitas pas gubernatorių neturėjo pozityvių pasekmių[164].1915 m. gegužės 18 d. komiteto nariai E. Vileišienė ir D. Malinauskas sutiko eiti pas Vilniaus gubernatorių ir prašyti evakuacijos iš Vilniaus atveju vagonų, kad galėtų išvežti komitetą, jo globojamus pabėgėlius bei mokinius[165]. 1915 m. liepos 13 d. buvo nuspręsta dar kartą kreiptis į Vilniaus gubernatorių dėl vagonų, jei prireiktų evakuotis iš Vilniaus, taip pat prašyti jo atleisti komiteto tarnautojus nuo karinių darbų[166].

Kelionės į Peterburgą ir Maskvą

LDNDKŠ komiteto nariai, jo įgalioti asmenys, tarp jų ir D. Malinauskas, dažnai važiuodavo į Peterburgą ar Maskvą. 1915 m. balandžio 7 d. D. Malinauskas, kunigas K. Olšauskas ir Dūmos deputatas kunigas Juozas Laukaitis buvo įpareigoti kartu keliauti į Peterburgą draugijos reikalais[167]. D. Malinauskas 1915 m. kovo 26 d. gavo įgaliojimą vykti į Peterburgą dėl telegramos Popiežiui, todėl nedalyvavo 1915 m. kovo 31 d. posėdyje. Kelionė galėjo trukti maždaug nuo 1915 m. kovo 28 iki balandžio 3 d., tai yra apie 5 dienas. 1915 m. balandžio 7 d. LDNDKŠ numatyta

D. Malinausko, K. Olšausko ir J. Laukaičio išvyka užtruko savaitę – nuo 1915 m. balandžio 14 iki 20 d. Tai patvirtina D. Malinausko ir kunigo K. Olšausko nedalyvavimas 1915 m. balandžio 14 ir 17 dienos posėdžiuose. Pastarojo posėdžio protokole nurodyta, jog per jį buvo perskaityta D. Malinausko telegrama iš Peterburgo, kad Kunigaikštytės Tatjanos fondas skyrė LDNDKŠ 10 000 rublių[168]. Šiame posėdyje į LDNDKŠ priimti: kunigas Klemensas Maliukevičius, kunigas Vaclovas Romanovskis, mokytojas Bronius Mėlinis, kunigas Motiejus Gustaitis, mokytojas Julius Matulevičius, vėliau įsteigę Draugijos Trakų skyrių[169]. 1915 m. balandžio 28 d. LDNDKŠ nutarė siųsti į Maskvą delegaciją ir plačiai informuoti Rusijos visuomenę apie padėtį Lietuvoje bei jos poreikius, taip pat derėtis su Miestų sąjunga, Žemietijų sąjunga ir Biržos komitetu dėl aukų Lietuvai. Į Maskvą vyko J. Kymantas, D. Malinauskas, Tomas Narušević ius, Jurgis Baltrušaitis, Petrogrado atstovai M. Yčas ir S. Šilingas[170]. Kadangi D. Malinauskas ir J. Kymantas nedalyvavo 1915 m. gegužės 19 d. posėdyje, tikėtina, jog tuo metu, tai yra nuo 1915 m. gegužės 12 iki 22 dienos, abu buvo Maskvoje. Tai patvirtina M. Yčo 1915 m. gegužės 23 d. pranešimas apie LDNDKŠ komiteto delegacijos derybas su Miestų ir Žemietijų sąjungomis, Biržos komitetu Maskvoje ir su miesto Dūmos karine komisija[171]. Išsamesnės informacijos apie derybas nepavyko rasti.

Algos

Kunigui P. Dogeliui, komiteto sekretoriui, 1915 m. birželio 12 d. buvo paskirta 100 rublių mėnesinė alga nuo 1915 m. sausio 1 dienos[172]. Taip nuspręsta atgaline data. Palyginkime – Daugpilyje besiglaudžiantiems 1 200 lietuvių pabėgėlių skirta po 15 kapeikų dienos maistui iš Kunigaikštytės Tatjanos fondo[173].

Informacinis draugijų biuras pagalbai nukentėjusiems dėl karo Lietuvoje ir Baltarusijoje teikti

1915 m. liepos 5 d. protokole Nr. 53 rašoma, kad D. Malinauskas informavo komitetą apie visų karo aukų globos draugijų susirinkimą dėl informacinio biuro steigimo. Toks biuras turėjo informuoti draugijas apie gyventojų poreikius ir savalaikį būtinų priemonių šiems poreikiams tenkinti teikimą[174]. LDNDKŠ informaciniam biurui išlaikyti numatė kas mėnesį skirti po 10–15 rublių, o jo atstovais išrinko D. Malinauską ir kunigą K. Olšauską. Jiems nesant nutarta paskirti kitus.

1915 m. liepos 22 d. protokole Nr. 72 D. Malinauskas referavo informacinio biuro draugijų, teikiančių pagalbą nukentėjusiems dėl karo Lietuvoje ir Baltarusijoje, posėdį, vykusį 1915 m. liepos 21 d. Jame dalyvavo Miestų sąjungos atstovas, gubernijos bajorijos pirmininkas Krasovskis[175].

D. Malinausko kitelio paslaptis

Pirmojo pasaulinio karo metais dešimtys tūkstančių lietuvių buvo mobilizuoti į Rusijos kariuomenę. Lenkams ir latviams siūlyta autonomija su sąlyga, kad jie padės išlaisvinti Vokietijos užimtas žemes. Rusai tikėjo, jog tokie pažadai pakels tautų kovingumą. Lenkai ir latviai skubėjo surinkti savo tautiečius, išblaškytus po visą Rusijos imperijos kariuomenę. 1915 m. rugpjūčio 1 d. Rygoje buvo suformuotas pirmas latvių batalionas[176]. Latviai pasižymėjo ypatinga drąsa ir jau 1916 m. išlaisvino dalį Latvijos teritorijos. Lenkai telkėsi ir priešininkų stovykloje su Juzefo Pilsudskio vėliava. Taip jau susiklostė, kad caro valdininkai laikė lietuvius lenkais. Nežinia, ar vis dėlto bandyta kurti lietuviškus karinius dalinius 1915 m.? Bendroje būsimųjų signatarų 1917 metų nuotraukoje D. Malinauskas išsiskiria tarp civilių drabužiais apsirengusių asmenų savo karišku kiteliu.

LDNDKŠ 1915 m. liepos 22 d. protokole Nr. 72 rašoma, kad D. Malinauskas paklausė, ar įvykdytas komiteto nutarimas dėl karinės uniformos suteikimo ir legalizavimo. Nuspręsta šiuo klausimu raštu kreiptis į pirmininką M. Yčą. Šis D. Malinausko paklausimas iškelia daugybę klausimų. Pirma, kam buvo skirtos uniformos: ar paramilitarinei struktūrai, ar kariuomenei? Antra, kur ir kada kreiptasi dėl minėto komiteto nutarimo? Lyginant Lietuvos ir Lenkijos paramilitarinių organizacijų kūrimosi specifiką XX a. reikia paminėti, kad Lenkijos teritorijoje lenkų šaulių ir lenkų sakalų organizacijų pagrindu jau 1914 m. vasarą buvo suformuoti legionai, kurie tapo atsikūrusios Lenkijos kariuomenės pamatu. O štai Lietuvos istoriografijoje nusistovėjo nuomonė, jog Lietuvoje 1918 m. pabaigoje susiformavo galios vakuumas ir iš viršaus pradėta formuoti savanorių kariuomenė (Krašto apsaugos ministerija 1918 m. lapkričio 23 d. išleido pirmą įsakymą kariuomenei organizuoti, o gruodžio mėnesį parengė kariuomenės organizavimo projektą, pagal kurį buvo numatyta sutelkti 25–30 tūkstančių karių korpusą). Paramilitarinio tipo struktūrų (partizanai, vietos milicija) kūrimasis Lietuvoje iš dalies siejamas su tiesioginiu pavojumi asmeniniam saugumui ir turtui. Reikia pasakyti, kad sumanymas įtraukti Lietuvos gyventojus į legionus, kurie atstovautų ir Lietuvai, federalizmo idėjas siekusių įgyvendinti lenkų intelektualų sluoksniuose buvo iškeltas Pirmojo pasaulinio karo metais. 1915 m. liepos 25 d., po sėkmingo vokiečių puolimo prie Šiaulių, legionuose tarnavęs M. Romeris (*Römeris*) dienoraštyje įrašė, kaip pats pažymėjo, „minčių blyksnius, nedrąsius projektus“: „Aš pagalvojau, kad gal po Vokietijos pergalių Žemaitijoje ir Lietuvoje būtų laikas vykti tenai NKN vardu kovoti už nepriklausomybę su Legionų šūkiais. Ten jau atplėštas didelis krašto gabalas, ir galbūt laikas imtis reikalo [...]. Reikia pagalvoti, ar nevertėtų pradėti veiklos Lietuvoje.“ 1915 m. rudeniop, kai Vilniuje įsigalėjo plėšikų gaujos, rusų karo vadovybė, įsitikinusi, kad vokiečių armijos spaudžiama nebeišlaikys miesto ir norėdama ramius vilniečius bei jų turtą apsaugoti nuo banditų, leido patiems gyventojams organizuoti miliciją. Tarp miestiečių – lietuvių, lenkų ir žydų – kilo ginčai ir varžybos dėl nuovadų skaičiaus bei ribų. Kadangi lietuvių buvo mažuma, jiems atiteko vos viena nuovada Žvėryno priemiestyje. Viršininku tapo inžinierius Steponas Kairys, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, jo padėjėjais: advokatas A. Janulaitis, advokatas V. Stašinskas, rašytojas L. Gira ir kt. Žvėryno nuovada turėjo apie 1500 milicijos pareigūnų. Būdinga, kad tarp jų buvo pats lietuviškiausias Vilniaus elitas – advokatai, gydytojai, studentai, žurnalistai, kunigai. Vilniaus miestas buvo padalytas į devynias nuovadas, kurioms vadovavo lenkai, bet lietuvių milicijos pareigūnų netrūko. 1915 m. rugsėjo 18 d., vokiečiams užėmus Vilnių, tos milicijos dienos baigėsi[177]. Tiesa, S. Kairys, nutylėdamas šį etapą, rašo tik apie miliciją vokiečių okupacijos laikotarpiu. Banditizmo suaktyvėjimas 1918 metų viduryje kėlė susirūpinimą Lietuvos Tarybai. 1918 m. liepos 31 d. buvo suburta komisija milicijai organizuoti, ją sudarė J. Šernas, J. Smilgevičius ir D. Malinauskas[178]. Peršasi prielaida, kad milicija buvo Lietuvos kariuomenės užuomazga. Apie tai žinome išties mažai.

Paskutinis posėdis Lietuvoje

Paskutinio posėdžio, vykusio dar 1915 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvoje, protokole Nr. 82 nurodoma, kad jam pirmininkavo A. Smetona, sekretoriavo J. Šernas, Andrius Škėma. Posėdyje dalyvavo J. Kymantas, kunigas P. Dogelis, S. Šilingas, kunigas J. Kukta, kunigas V. Jezukevičius, A. Žmuidzinavičius, E. Vileišienė, A. Vileišis, J. Balčikonis, Kubilius, Poderis, kunigas J. Vailokaitis. Tąkart buvo paskirstytos lėšos pabėgėliams šelpti. E. Vileišienei skirta 8 000 rublių – jai teko pasirūpinti pabėgėliais iš Kauno. A. Žmuidzinavičius gavo 17 000 rublių, kad organizuotų komiteto globojamų pabėgėlių evakuaciją. Kunigui J. Kuktai už 22 000 rublių reikėjo pasirūpinti materialine komiteto baze ir pabėgėliais. Kunigui P. Dogeliui buvo skirta 10 000 rublių, jis turėjo pasirūpinti Kauno gubernijos pabėgėliais. A. Smetona, gavęs 13 000 rublių, buvo įpareigotas organizuoti maitinimo punktus prie Ukmergės trakto. D. Malinauskas į posėdį neatvyko. Jame iš viso dalyvavo 10 asmenų, šie ir pasirašė paskutinį protokolą[179]. Savitarpio supratimo anuo metu buvo gerokai daugiau, savi remdavo savus. Užtenka paminėti kad ir maisto pirkimą pabėgėliams iš „Brolių Vailokaičių, Jono Totoraičio ir Ko“ bendrovės už 26 450 rublių ir 87 kapeikas[180].

Pabaiga

---

[157] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 7, l. 135.
[158] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 7, l. 140–141.
[159] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 7, l. 150.
[160] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 7, l. 151.
[161] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 7, l. 124–125.
[162] Iš „Lietuvių Draugijos nukentėjusiems del karo šelpti“, in: *Viltis*, 1915 07 10 (23), Nr. 153 (1394), p. 1.
[163] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 128.
[164] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 135.
[165] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 152.
[166] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 140.
[167] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 10.
[168] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 15.
[169] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 16.
[170] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 23-24.
[171] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 46.
[172] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 74.
[173] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 84.
[174] *LMAVB*, RS, F. 70, vnt. 6, l. 64.
[175] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 6, l. 156.
[176] „Latvių legionai“, in: *Lietuvos žinios*, 1915 08 09 (22), Nr. 89, p. 2.
[177] Dirkis P., „Lietuvos Milicijos ir Policijos etapai“, in: *Karys*, 1963, Nr. 8 (1395), p. 225–227.
[178] *Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918*, sudarė Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata, Vilnius, 1991, p. 303.
[179] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 5, l. 20–21.
[180] *LMAVB*, RS, f. 70, vnt. 5, l. 20–21.

„Karališka senoji kibininė“ –
Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
tel./faks. +370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454, +370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:
- **Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;**
- **Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;**
- **Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;**
- **Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;**
- **Autoparduotuvių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;**
- **Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;**
- **Kibinų pristatymas į namus;**

Tad linkime akimis pamatyti, gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti…

„Senoji kibininė“ –
Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5
285 5865, mob. tel. +370 659
72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

Lietuvos Katalikų bažnyčia

Kunigas Juozapas Kazlas

Gintautas ŠEIKIS, Molėtų r., Alanta

Atkelta iš 1 p.

Vėliau Jaurai buvo Balninkų valstybinės valdos dalis, o žemės šliejosi prie didelio Kazlų kaimo, kuriame gyveno daugiausia Kazlai. Pirmieji Kazlai iš kaimo atsikraustę nuolat gyventi į Jaurus XVIII a. pabaigoje buvo Mataušas Kazlas ir Ona Pagalytė-Kazlienė, būsimo kunigo proseneliai. Jų anūkas Pranas Kazlas vedė 10 metų jaunesnę žmoną Marijoną Žvynytę-Kazlienę ir susilaukė trijų vaikų: dukros Antaninos bei sūnų Boleslovo ir Juozapo. 1850 m. Valstybinės Balninkų valdos Jaurų kaimo inventoriaus duomenimis, Prano Kazlo šeimai, laisviesiems valstiečiams, priklausė 15 hektarų dirbamos žemės ir 63 hektarai pievų ir balų.

Būsimas kunigas Juozapas Kazlas 1897–1890 m. lankė dvimetę Alantos pradžios mokyklą, kuri 1864 m. buvo pastatyta Alantos dvaro savininko Vladislavo Pamarnackio lėšomis, mokykloje mokėsi daugiau nei 100 mokinių. Vyresnysis Prano Kazlo sūnus Boleslovas perėmė tėvų ūkį, o jaunesnį brolį Juozapą tėvai nutarė išleisti į mokslus, kad jis taptų kunigu.

Mogiliovo dvasinė seminarija Sankt Peterburge

1904–1907 (8) m. Juozapas Kazlas mokėsi Vilniaus gimnazijoje, o 1908 m. ją baigęs ir gavęs Kauno gubernatoriaus leidimą ir sėkmingai išlaikęs rusų kalbos, Rusijos geografijos ir istorijos egzaminus įstojo į Mogiliovo dvasinę seminariją, kuri nuo 1879 m. veikė Sankt Peterburge. Pagrindinis seminarijos vadovas ir kuratorius buvo Mogiliovo arkivyskupas, kuris skirdavo seminarijos rektorių ir kitus darbuotojus. Mokslas seminarijoje truko 5 metus. Pirmus dvejus metus seminaristai mokydavosi bendrų dalykų, o vėliau pagrindinį dėmesį skirdavo sielovados dalykams. Seminarijoje didelis dėmesys buvo skiriamas kalboms, buvo mokoma rusų, vokiečių, lotynų, senovės graikų kalbų. Seminarijoje studijavo seminaristai iš įvairių Rusijos gubernijų, tačiau daugiausia iš Kauno, Vilniaus ir Vitebsko gubernijų, mažiau iš Minsko ir Mogiliovo. Tai buvo lietuvių, latvių, lenkų, baltarusių ir rusų tautybės studentai.

Sulaukęs atitinkamo amžiaus Juozapas pagal to meto carinės Rusijos įstatymus turėjo atlikti karinę tarnybą, tačiau kaip būsimam dvasininkui šaukimas buvo atidėtas iki 1911 m., o vėliau pratęstas iki 1914 m. sausio 1 d.

Livaniai ir Rudzetai. Latgalos istorinių įvykių verpetuose

1913 m. kovo 30 d. Rygos vyskupas Janis Ceplakas Juozapą Kazlą (*Jazups Kazlass*) įšventino į kunigus ir nuo 1913 m. gegužės 22 d. paskyrė Livanmuižos (Livanių) bažnyčios vikaru Latgaloje.

J. Kazlas 1913 m. birželio 24 d. atvyko į Livanius ir pradėjo tarnystę, tačiau 1914 m. kovo 3 d. vyskupas Ceimanas Juozapui Kazlui nurodė vykti tarnauti į Biržus. J. Kazlui nenuvykus, vyskupas 1914 m. spalio 10 d. raštu papildomai reikalavo atvykti į Biržus. Tačiau vėliau, tų pačių metų lapkričio 12 d., vyskupas pakeitė savo reikalavimus ir paliko J. Kazlą Livaniuose.

1916 m. pabaigoje vikaras J. Kazlas išvyksta į Peterburgą ir laiko egzaminus – nori dirbti vaistininko padėjėju. 1917 m. kovo 17 d. išduotame Petrogrado vykdomojo komiteto liudijime Nr. 450 įrašyta, kad jis išduotas valstiečiui Josifui Kazlui, s. Franciškaus, kad pagal jo prašymą vaistininko padėjėjo specialybei įsigyti jis išlaikė rusų, prancūzų, lotynų kalbų, istorijos, geografijos, matematikos egzaminus pagal progimnazijos 4 kurso programą, todėl jam suteikiama teisė pradėti dirbti vaistininko padėjėju. Sunku pasakyti, ar tai buvo jaunuolio siekis tolesnio pažinimo ir mokslo žinių, ar tai buvo jo ketinimas palikti kunigystę ir pradėti pasaulietinį gyvenimą.

Tačiau egzaminų laikyti į revoliucinių permainų krečiamą Peterburgą J. Kazlas taip ir neišvyko, ir liko tarnauti Livanių žemėje, kur jau buvo tvirtai įleidęs šaknis. Jaunasis kunigas aktyviai, kaip ir dauguma kitų vietos katalikų kunigų ir inteligentų, įsitraukė

Juozapas Kazlas (sėdi viduryje) su aktyviausiais Bėrzgalės katalikų jaunimo organizacijos nariais 1926 m. Nuotr. iš Bėrzgalės A. Rupainio muziejaus archyvo

į Latgalos politinį ir visuomeninį judėjimą. Pagrindinė Latgalos inteligentų idėja buvo sujungti Latgalos ir Latvijos žemes. Pirmasis tai valstybiniu lygmeniu pradėjo akcentuoti Peterburgo dvasinės seminarijos dėstytojas, švietėjas Francas Trasunas, kai jis buvo išrinktas Rusijos I Valstybės Dūmos deputatu nuo Vitebsko gubernijos, į kurią tuo metu įėjo ir Latgala.

1917 m. balandžio 6–7 d. Rėzeknėje įvyko Latgalos visuomenininkų susirinkimas, kuris padėjo pamatus Latgalos prisijungimui prie Latvijos. Jame labai aktyviai dalyvavo Livanių vikaras Juozapas Kazlas ir kiti katalikų kunigai lietuviai, tuo metu tarnavę įvairiose Latgalos parapijose, visų pirma, tai geras J. Kazlo bičiulis, kilimo nuo Anykščių krašto, Debeikių, Vincas Tamošiūnas, J. Jasas, J. Savukaitis, A. Vaitiekaitis.

Susirinkimo dalyviai nusiuntė telegramą Rusijos Valstybės Dūmos nariui Janiui Goldmaniui su pasiūlymu sujungti visas latviškas žemes į vieną autonominį dalinį. Susirinkime nutarta sušaukti Rėzeknėje liaudies kongresą, į kurį nuo kiekvieno valsčiaus būtų išrinkta po 2 delegatus ir po 2–4 nuo kiekvieno latvių šaulių bataliono ir po vieną kompaktiškai nuo Rusijos teritorijoje gyvenančių latgalių.

Balandžio 26–27 d. (pagal naująjį kalendorių gegužės 9–10 d.) įvykęs Latgalos kongresas, kuriame dalyvavo 350 žmonių, iš jų 232 su balso teise, dar kartą patvirtino Latgalos žemių neatsiejamumą nuo Latvijos, įtvirtino tris žvaigždes, tris Latvijos regionus – Kuržemę, Vidžemę ir Latgalą, nors carinė Rusija ilgai delsė pripažinti latvių žemių sujungimą ir norėjo, kad Latgalos žemės priklausytų Vitebsko gubernijai.

Šiame visuomeniniame judėjime žymų vaidmenį atliko Latgalos katalikų kunigai lietuviai, kurie Latgalos latvių inteligentijos požiūriu laikėsi latvių atžvilgiu daug palankiau, lyginant su lenkų kunigais, ir gynė latgalių tautinius interesus. Tai buvo faktiškai pirmoji Latgalos inteligentija ir šviesuomenė, joje buvo ir lietuvių, tarp jų ir Alantos žemės sūnus Juozapas Kazlas.

1917 m. liepos 18 d. Juozapas Kazlas gavo raštišką vyskupo Janio Capliako nurodymą, kad jis perkeliamas iš Livanių parapijos į Petrogrado Vyborgo kapinių bažnyčią vikaru.

J. Kazlas, greičiausiai nenorėdamas palikti Latgalos, parapijiečių ir keltis į revoliucijų draskomą Petrogradą, rašo laiškus lenkų kalba metropolitui E. Ropui, kad negali atvykti į Petrogradą, nes serga Livanių kunigas ir jis likęs vienas parapijoje. Turbūt tai įtikina metropolitą ir jis paliekamas Livanmuižoje, apie ką 1917 m. lapkričio 25 d. patvirtina metropolitas, o vyskupas to paties mėnesio 27 d. rašo apie jo sugrąžinimą tarnystei į senąją vietą – Livanmuižą.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Latgaloje dirbo daugiau kaip 30 lietuvių tautybės kunigų ir vikarų[1]. Varaklianų ir Bikavos parapijose prieš Pirmąjį pasaulinį karą darbavosi J. Kazlo žemietis iš Alantos parapijos Palaimintasis arkivyskupas Teofilius Matulionis. Labai palankiai latgaliai vertino debeikietį kunigą Vincentą Tamošiūną, pabrėždavo, kad „visur gynė latvius, kovojo su jų priešais, jie nėra iš tų, kurie koneveiktų latvius ir latgalius, vertindami tik saviškius lietuvius. [...] Kai kurie aktyviai įsitraukė į visuomeninį gyvenimą bei į Latgalių pagalbos Pirmojo pasaulinio karo aukos draugijos veiklą“.

Juozapas Kazlas Bėrzgalėje 1927 m. Nuotr. iš Bėrzgalės A. Rupainio muziejaus archyvo

1918 m., dar vykstant Pirmajam pasauliniam karui, J. Kazlas paskiriamas į netoliese esančią Rudzatų bažnyčią. Jis pradeda tarnystę 1913 m. pastatytoje bažnyčioje, kurią tais pačiais metais pašventino Varlakanų klebonas V. Tamošiūnas. Jaunasis kunigas Rudzatuose aktyviai įsijungia į pastoralinę ir visuomeninę parapijos veiklą, jo iniciatyva renkamos lėšos ir pastatoma nauja klebonija.

Bėrzgalėje

1920 m. sausio 31 d. jis pradeda darbuotis Bėrzgalėje, kurioje prieš tai kunigavo lietuviai Žygimantas Pipinis (*Zigismund Pipinuss*), vėliau laikinai iš Sarkanų atvykdavo kunigas Savukaitis. Tai buvo labai sunkus laikotarpis Latgaloje ir Latvijoje, raudonojo teroro metu buvo nužudyta katalikų kunigų gretimoje Rogovkoje, Briguose ir kt. parapijose.

J. Kazlas labai domėjosi teatru, muzika, laisvalaikiu namuose puikiai grojo pianinu. Jam pradėjus dirbti suaktyvėjo visuomeninis ir kultūrinis gyvenimas, buvo suorganizuotas bažnytinis choras, kuriam asmeniškai jis vadovavo. J. Kazlas sakydavo parapijiečiams: „Tas, kuris gieda bažnyčioje, meldžiasi Dievui du kartus.“

Didelis kultūrinis įvykis buvo teatro trupės sukūrimas Bėrzgalėje, jai paaukojo savo asmenines natas, Rėzeknės knygynuose už savo lėšas pirkdavo knygutes. Teatro grupė vaidindavo ne tik Bėrzgalėje, bet ir gretimuose valsčiuose. Teatro grupei vaidinti buvo suremontuotos patalpos Bėrzgalės žemės ūkio bendruomenės salėje, J. Kazlo iniciatyva iš Latvijos kultūros fondo buvo gauta 5 000 latų, už kuriuos buvo nupirkta muzikos instrumentų, sukurtas didelis pučiamųjų orkestras, kuris grodavo įvairiose šventėse. J. Kazlas daug prisidėjo, kad būtų įkurtas stiprus kooperacijos Bėrzgalės bankas, vienintelis apskrityje. J. Kazlas buvo pagrindinis naujos bažnyčios statybos iniciatorius.

J. Kazlas Bėrzgalėje ištarnavo aštuonerius metus ir nusipelnė latgalių pagarbos ir meilės, kad visokeriopai palaikė vietos gyventojus dėl latgališkų vietovardžių, kuriuos Latvijos valdžia norėjo pakeisti į latviškus, išsaugojimo. Bėrzgalės valsčių buvo norima pavadinti Labvaržiais. J. Kazlas, pasibaigus sekmadienio mišioms, surinko parapijiečius, kurie pasirašė kreipimąsi į Latvijos ministeriją, kad būtų paliktas latgališkas pavadinimas.

Bėrzgaliečiai prisimena kunigą kaip labai šiltą, nuoširdų, mokantį bendrauti su žmonėmis, ypač jaunimu, kunigą. Jis gindavo savo parapijiečius, aštriai kritikuodavo įvairius prisiplakėlius prie atskirų partijų, bet niekada nesmerkdavo žmonių dėl savo įsitikinimų. Kaip dvasinis lyderis jis išsiskyrė savo pamokslais, nors turėjo lietuvišką akcentą. Bėrzgaliečiai taip pat prisimena didelį J. Kazlo dosnumą, ką liudija ir tai, kad iš Bėrzgalės į Bukmuižą atvyko su vienu lagaminu. Savo visas natas, partitūras, dalį literatūros paliko bažnyčiai.

J. Kazlas buvo aktyvus spaudos propaguotojas ir platintojas, ne tik katalikiškos, kaip „Katolu dzeive“, „Sauleite“, bet ir pasaulietinės, tokios kaip „Latgales vords“ („Latgalos žodis“) leidiniuose.

Kai kurias religines knygutes jis pats versdavo iš lietuvių kalbos į latgalių kalbą, spausdindavo už savo lėšas. Dažnai jis buvo savo pjesių režisierius, dailininkas, scenografas ir rėmėjas. Amžininkai prisimindavo, kad savo pjeses jis statė su dideliu užsidegimu ir energija: jis „bėgiojo, organizavo, aiškino, kad sutanos skvernai į šonus plasnodavo, skirtingai, negu sakant pamokslus, kur jis buvo pasinėręs į save, kalbėdamas pasverdavo kiekvieną sakinį ir žodį“.

Bukmuižoje

Nuo 1928 m. jis palieka savo mylimus bėrzgaliečius ir paskiriamas tarnauti į Bukmuižos (vėliau pervadinta į Ezerniekų) parapiją. Iš karto atvykęs jis įkūrė Latvijos katalikų jaunimo draugijos skyrių. Be pastoralinio darbo, imasi svarbaus visuomeninio darbo – tampa vienu Bukmuižos tautos namų pastato statybos organizatoriumi. Šie namai buvo pastatyti ir J. Kazlo pašventinti 1929 m. pabaigoje. Latvijos katalikų laikraštis „Sauleite“ 1930 m. rašė: „Bukmuižos skyrius vykdė aktyvią veiklą: pastatyti Tautos namai, surengti 4 iškilmingi minėjimai ir vakarai, sukurtas styginių instrumentų orkestras ir choras. Už tai susirinkimas nuoširdžiai dėkoja vyr. kunigui Juzepui Kazlui už jo pastangas ir nenuilstamą darbą visuomenės labui.“ Praėjus 50 metų laikraštis „Ezernieki“ rašo: „Šiandien, ko gero, kiekvienas savivaldybės gyventojas norėtų nuoširdžiai padėkoti šiam pirmam kultūros klojėjui Ezerniekuose.“

Latvijos vyriausybė prieš Antrąjį pasaulinį karą aukštai įvertino kunigo J. Kazlo visuomeninę ir kultūrinę veiklą ir apdovanojo Padėkos kryžiumi.

---

[1] Palaimintasis arkivyskupas Teofilius Matulionis (Varaklianai, Bikava), Juozas Andriejauskas (Nydermuiža), Petras Bružas (Preiliai), Antanas Budzila (Kaunata), Kazimieras Buta (Eversmuiža), Kazimieras Daugelavičius (Bikava), Julijonas Gedvilas (Pilda), Danielius Jasinskis (Naujenė), Juozapas Jasas (Viliakos), Jonas Kazėnas (Varkava), Jonas Lebedys (Andrupenė), Ksaveras Martinėnas (Rogovka), Antanas Masilionis (Pušmuicava), Ignotas Miškinis (Preiliai ir Prezma), Antanas Pabarčius (Berzgalos), Antanas Pelešinas (Gaigalavosa, Antašienė), Tadas Ronkaitis (Feimaniai), Juozapas Savukaitis (Rundėnai, Sarkanai), Vitoldas Šikšnelis (Dagda), Vladislavas Šikšnelis (Beržai, Skaista), Antanas Šilinis (Daugpilis, Preiliai), Kazimieras Toliušis (Andrupienė, Prezma, Stolerova), Vincentas Tamošiūnas (Agluona, Ciskodė, Varaklianai), Antanas Tomkūnas (Barkava), Vitas Urbelis (Ludza, Daugpilis, Rikava, Ciskodė), Antanas Urbšys (Varaklianai, Daugpilis), Povilas Vaičiulionis (Puša), Povilas Virketis (Asūnė), Antanas Valavičius (Ludza).

Tęsinys kitame numeryje

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija

Gardine planuojama įkurti Krokuvos požemiams prilygstantį muziejų

Dr. Jurgita ŽĄSINAITĖ-GEDMINIENĖ, Vilnius

Krokuvos centre po Turgaus aikšte įrengtas požeminis muziejus yra viena lankomiausių Lenkijos istorinės sostinės vietų. 2005 m. archeologinių kasinėjimų metu buvo rasti požeminiai tuneliai, kuriuose 2010 m. buvo atidarytas 4 000 kv. m užimantis, vienu metu iki 300 lankytojų talpinantis muziejus. Jame eksponuojami viduramžių gyvenviečių pastatų fragmentai, kapaviečių reliktai, originalūs senovės artefaktai pasakoja tūkstantmetę Krokuvos istoriją. Lankytojams suteikiama galimybė pabūti senajame miesto turguje, išgirsti šurmuliuojančius prekeivius, išvysti vagis, elgetas, nusikaltėlius ir bausmių vykdytojus. Viena iš muziejaus įdomybių – stiklinis fontanas, jungiantis požeminį muziejų su Turgaus aikšte. Stiklinis dugnas leidžia išvysti muziejaus vidų iš viršaus. Po fontanu stovi viduramžių Krokuvos maketas.

Yra užmojų panašų muziejų įsteigti ir buvusiame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimų mieste Gardine. Kai kurie baltarusių kraštotyrininkai, istorikai, archeologai įsitikinę, jog požeminiai tuneliai vingiavo po visu Gardino senamiesčiu, jungė bažnyčias ir cerkves. Vienas iš jų ėjo nuo Senosios Gardino pilies iki pat XIV a. pab. statytos, 1961 m. Gardino miesto Vykdomojo komiteto sprendimu susprogdintos Vytauto bažnyčios (vad. *Fara Witoldowa*). Sovietų aikštę (anksčiau vadintą Turgaus, Rotušės aikšte) tyrinėję archeologai rado ne vieną požeminį taką, kelių amžių senumo rūsį. Istoriniame Gardino centre stovėjo ne tik Vytauto bažnyčia, bet ir rotušė, Radvilų rūmai. Itin daug paslapčių saugo dar 1496 m. (tais metais Gardinui buvo suteiktos ir pilnos Magdeburgo teisės) pradėtos statyti rotušės ir XVII a. projektuotų Radvilų rūmų požemiai. 1946 m. sovietų sugriauta Gardino rotušė XVI–XVII a. buvo svarbiausias miesto pastatas, kuriame rinkdavosi miesto magistratas. Per Abiejų Tautų Respublikos (ATR) ir Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės karą (1654–1667) rotušė buvo stipriai apgadinta. Magistratas išsikėlė į gretimą pastatą, o rotušėje prasidėję atstatymo darbai truko iki pat Šiaurės karo (1700–1721), tačiau nebuvo užbaigti. 1706 m. Gardino miesto plane matyti, jog vieta, kurioje stovėjo rotušė, vadinama turgumi. Kiti šaltiniai liudija, kad kaip tik tuo metu nebaigtos atstatyti rotušės patalpose įsikūrė žydų prekeiviai. Pastarieji net kelerius metus nepaisė nurodymų keltis iš rotušės ir leisti atlikti rekonstrukcijos darbus. Kartą net plytomis ir akmenimis apmėtė prie rotušės susirinkusius mūrininkus. Istorinėse studijose pažymima, kad 1784 m. Gardino rotušė perstatyta klasicizmo stiliumi: buvo vieno aukšto, šiaurinis ir pietinis fasadai puošti rizalitais, įkomponuotas šešiakolonis dorėninio orderio portikas. 1946 m. rotušė buvo nugriauta.

GRODNO. Kościół po-jezuicki (Fara) Barok z połowy XVII w. Z prawej strony częściowo przebudowana „Batorówka".

Stepono Batoro miesto rūmai šalia Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios

Grodno. Plac St. Batorego i Kościół Garnizonowy.

Sovietų aikštė Gardine, prieš šimtmetį vadinta Turgaus, Rotušės, St. Batoro. Matyti rotušės pastatas ir dar nesusprogdinta Vytauto Didžiojo bažnyčia

Garsusis Krokuvos muziejus po Turgaus aikšte

Gardino senamiesčio rūsys

Gardino senamiestį tyrinėjantys archeologai nurodo, kad visi senamiesčio statinių rūsiai yra keliais šimtmečiais senesni už viršum jų išdygusius pastatus. Tokie yra ir Radvilų rūmų požemiai. Neišlikusių rūmų statybą finansavo LDK etmonas, ATR karinis veikėjas, garsiojo Vilniaus vaivados Karolio Stanislovo Radvilos (vad. „Mielasai pone", 1734–1790) tėvas Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (1702–1762). Radvilų rūmus dekoravo vienas žymiausių LDK vėlyvojo baroko tapytojų Ksaveras Dominykas Heskis (1700–1764). Nuo 1740 m. šis tapytojas dirbo M. K. Radvilos Žuvelės dvare Nesvyžiuje. Žinoma, kad jis dekoravo Nesvyžiaus pilies interjerus, taip pat Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčią, nutapė didžiojo altoriaus, kitus paveikslus. Apytikriai nuo 1752 m. kūrė gobelenų projektus, vaizduojančius Radvilų giminės istoriją.

Netoli minėtos Sovietų aikštės esančiuose požemiuose XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje veikė odininkų dirbtuvės. Iki šių dienų yra išlikę ne tik didžiuliai akmeninių sienų kambariai, bet ir degtomis plytomis grįsti, ne vieną dešimtį metrų besitęsiantys požeminiai tuneliai. Kai kurie krašto architektai bei istorikai teigia, kad požeminiai keliai buvo išraizgę visą Gardino senamiestį, ėjo po Nemunu į tolimas jo pakrantes. Yra tvirtinančių, jog slaptojo Gardino labirinto sumanytojai ir statytojai – jėzuitai, kuriuos į Gardiną pakvietė Lenkijos karalius ir Ldk Steponas Batoras (1533–1586). Jis fundavo jėzuitų kolegiją Gardine, tačiau jėzuitai į seimų miestą atvyko tik praėjus 36 m. po Stepono Batoro mirties, t. y. 1622 metais. 1623 m. jie įsteigė savo rezidenciją, o 1625 m. atidarė ir kolegiją. Pirmoji medinė jėzuitų Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Gardine buvo pastatyta XVII a. antroje pusėje ir veikė iki 1700 m., vėliau buvo perstatyta į mokyklą. Mūrinės bažnyčios statyba pradėta apie 1678 m., ji tęsėsi kelias dešimtis metų. Pirmosios mišios įvyko 1700 m., dar galutinai nebaigus bažnyčios įrengimo darbų. 1705 m. bažnyčia iškilmingai pašventinta Šv. Pranciškaus Ksavero vardu. Po konsekracijos bažnyčios įrengimas dar buvo tęsiamas net iki XVIII a. antrosios pusės. Vadinamasis Gardino jėzuitų ansamblis, kurį sudarė Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia, jėzuitų vienuolynas, kolegija, gyvenamieji, ūkiniai pastatai, sodas, vaistinė, užėmė visą miesto kvartalą.

Spėjama, kad būtent iki XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios buvo įrengtas požeminis Gardino labirintas, jungęs ne tik Senąją ir Naująją pilis, rotušę, Radvilų rūmus, Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčią, bet ir jėzuitų, bernardinų, dominikonų, brigitiečių, basųjų karmelitų, pranciškonų vienuolynus. Beje, pranciškonų vienuolynas (veikęs iki 1832 m.) pastatytas ant kalvos kairiajame Nemuno krante, taigi kiek toliau nuo istorinio Gardino centro. Daug svarstoma, dėl kokių priežasčių buvo nutiesti tuneliai tarp Gardine įsteigtų vienuolynų. Vienoje iš hipotezių akcentuojama tai, kad slaptose požemių celėse buvo saugomi katalikų vienuolių ordinų turtai, o į priešingą Nemuno krantą vedančiais tuneliais, iškilus pavojui, buvo galima ir pabėgti. Hipotezės ir prielaidos visuomet kelia daug klausimų ir veda į tolesnius svarstymus. Visgi nenuginčijama, jog Gardine, kaip nė viename kitame LDK ar Lenkijos karalystės mieste, kūrėsi išskirtinai daug įvairių katalikų vienuolių ordinų. Čia jie statė vienuolynus, bažnyčias, kolegijas. Spėjama, kad požeminiai išėjimai galėjo pasitarnauti ir gelbėjantis nuo pražūtingų gaisrų – baigiantis XVIII a. degė Gardino basųjų karmelitų, bernardinų vienuolynai.

Didelio Gardino požemių tyrinėtojų dėmesio sulaukia „Batorievka" vadinami Stepono Batoro miesto rūmai. Steponas Batoras, be Senosios ir Naujosios pilių teritorijoje įrengtų rezidencinių rūmų, pasistatydino puošnius namus ir mieste. Pagal italo architekto Scotto iš Parmos projektą renesansiniai rūmai XVI a. antroje pusėje buvo pastatyti prie centrinės miesto aikštės (dab. Sovietų). Pastatas kelis kartus buvo rekonstruotas, priklausė skirtingiems šeimininkams. Įrašai liudija, kad XVII a. rūmuose šeimininkavo didikai Potockiai, nuo 1680 m. – ATR karvedys, Lietuvos didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega (1637–1720). XVIII a. antroje pusėje čia vyko LDK tribunolų posėdžiai, o amžiaus pabaigoje vadinamuosius Stepono Batoro rūmus įsigijo grafai Bžostovskiai. Baltarusių istorikai pabrėžia, kad „Batorievkos" pastatas, kuriame dabar įsikūrusi Gardino valstybinio medicinos universiteto Anatomijos katedra ir kuntskamera, yra mažiausiai tirtas statinys mieste. Yra tvirtinančių, kad būtent „Batorievkos" rūsiuose buvo atlikta pirmoji aprašyta ir dokumentuota autopsija: 1586 m. gydytojai Simonas Simonijus ir Nikolas Bucela skrodė mirusio Stepono Batoro kūną.

Sklando daug įvairių versijų, spėjimų, kur vedė, dėl kokių priežasčių buvo nutiesti požeminiai Gardino tuneliai, aiškinamasi, ar apskritai jų būta. Kai kurie Gardino senamiesčio rūsius tyrę archeologai tvirtina, kad jokių slaptų požeminių takų po miestu nėra, nes dėl aukšto gruntinio vandens lygio jų nutiesti neįmanoma. Tačiau egzistuoja ir kitos, įtikinamais įrodymais pagrįstos nuostatos. Nuoseklių, profesionalių tyrimų rezultatai parodys, kurios iš jų bus teisingos.

Gardino rotušė 1930 m.

Basųjų karmelitų vienuolynas Gardine 1844 m.

Buvęs dominikonų vienuolyno pastatas Gardine

Vasario 16-osios akto signatarai

Keletas Jokūbo Šerno politinės veiklos epizodų

Algirdas GRIGARAVIČIUS, Vilnius

Martynas Yčas atsiminimuose signataro veiklą Lietuvių nukentėjusių dėl karo šelpti draugijos Centro komitete 1914–1915 m. apibūdina kaip uolaus ir negailinčio savo laiko inteligento atliekamą pareigą: „Pirmas bendradarbis ir reikalų vedėjas buvo Jokūbas Šernas. Jis visą savo laiką atidavė tiktai C[entro] Komitetui: techniškai varė organizacijos darbą, prižiūrėjo C[entro] Komiteto nutarimų vykdymą ir dalyvavo įvairiose komisijose. Globojo studentus bei moksleivius. Vėliau, mums išsikėlus į Rusiją, jis buvo kooptuotas į C[entro] Komiteto narius ir buvo iki galo uolus darbininkas, dalyvaudamas politiniuose slaptuose rateliuose ir prisidėdamas prie organizavimo lietuvių konferencijos, išrinkusios Valstybės Tarybą.“[1] Tokia jį iš arčiau pažinojusio amžininko ir bendražygio nuomonė.

Rašiusiems apie J. Šerną buvo nelengva narplioti jo partinės priklausomybės klausimą. Pateikiame keletą epizodų iš signataro politinės veiklos 1918–1924 m.

„Žiniose apie Švietimo liaudies komisariato skyriaus bendradarbius“, surašytose Istorijos-etnografijos muziejaus vedėjo J. Basanavičiaus 1919 m. kovo mėn., apie save drąsiai įrašyta, kad į Tautos pažangos partiją (TPP) įstojo 1918 m., nuosavybės neturi ir gyvena iš algos[2]. Vlado Mirono 1941 m. kovo 26 d. NKVD tardymo protokole užfiksuota: „Mūsų Tautininkų partija įsikūrė 1918 m. rugsėjį ar spalį. Tuo laiku Vilniuje Smetonos, Noreikos Voldemaro, Yčo ir mano iniciatyva įvyko 20 lietuvių inteligentų susirinkimas, kuriam pirmininkavo Noreika ir Smetona. Susirinkime nutarėme įkurti partiją, kurios pagrindinis tikslas būtų tautos pažanga, ir atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Veikusių tuo metu Krikščionių demokratų ir Liaudininkų partijos mūsų netenkino, nes pirmoji buvo tik bažnyčios rankose, antroji pasisakė prieš bet kokį bažnyčios dalyvavimą politiniame gyvenime. Mes buvome prieš tokius kraštutinumus ir todėl nusprendėme įkurti savarankišką partiją. Į partijos prezidiumą išrinkti: Yčas, Noreika, Voldemaras, Smetona ir Šernas. Partijos tikslai: sukurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, sukurti Lietuvos demokratinę santvarką, sujungti visas tautines partijas į vieną, neatidėliojant įvykdyti krašte agrarinę reformą ir kt. Tuo metu jau vyko pasirengimas rinkimams į Steigiamąjį Seimą. Mes nusprendėm plačiau propaguoti savo partijos programą ir siekti, kad kiek įmanoma daugiau būtų išrinkta į Seimą mūsų partijos šalininkų. Bet 1920 m. rinkimuose į Steigiamąjį seimą mūsų Pažangos partija (dar teturėjo apie 100 narių) nelaimėjo nė vienos vietos.“[3] Signataras klydo, teigdamas apie partijos steigimą, ji atsirado Rusijoje 1917 m. kovo mėnesį Juozo Tumo, Juozo Kubiliaus, Martyno Yčo pastangomis. Susirinko grįžę partijos nariai ir pasilikę tautininkų srovės šalininkai, spietęsi prieš karą aplink „Vairo“ žurnalą, tartis dėl veiksmų Lietuvos Valstybės Taryboje (LVT, iki 1918 m. liepos 13 d. Lietuvos Taryba). Remiantis V. Mirono paminėtu Vilniumi, tai galėjo įvykti liepos 25 d., nes rugsėjį nei M. Yčo, A. Voldemaro, A. Smetonos nebuvo grįžusių iš užsienio, tačiau negalime atmesti ir vėlesnės atsikūrimo datos. Matyt, visas TPP gyvenimas ir veikla sukosi aplink frakciją LVT. 1921 m. V. Natkevičius sarkastiškai pastebėjo, kad 1918 m. Lietuvoje pažangininkų tebuvo tiek, kiek jų buvo LVT, liepos 13 d. kooptavus M. Yčą ir A. Voldemarą[4].

Po Brest Litovsko taikos ir gauto kaiserinės Vokietijos pripažinimo Lietuvos Taryba, vykdydama Vilniaus konferencijos nutarimus, pabandė kviestis tautinių mažumų atstovus. Kontaktų būta ir anksčiau. 1918 m. balandžio 23 d. komisija deryboms su tautinėmis mažumomis (S. Kairys, A. Stulginskis, J. Vileišis), išrinkta sausio 20 d., tarėsi su Baltarusių rados prezidiumu (A. Luckievičius, D. Semaško, J. Stankevičius). J. Vileišis aiškino, kad po 1917 m. rugsėjo konferencijos LT pietų kryptimi Lietuvą mato iki Belovežo girios, tačiau sueiti į federaciją su būsima Baltarusija dėl nacionalinių ir kultūrinių priežasčių nepriimtina. Iki V. Uracho rinkimų karaliumi LT nariai Lietuvą daugiausia įsivaizdavo kaip nedalomą valstybinį organizmą su tautiškai vienalyte gyventojų dauguma[5]. Gegužės 24 d. su baltarusių atstovais A. Bachanovičiumi ir P. Minkovu iš Gardino gubernijos jungtinio visuomeninių organizacijų Centro komiteto valdybos tarėsi LT prezidiumo nariai P. Klimas ir J. Šernas. Jiems pranešė apie liepos 2–4 d. Vilniuje, kaip Lietuvos sostinėje, vyksiančias iškilmes, skirtas nepriklausomybės atkūrimui pažymėti. 28 d. sekretoriaus J. Šerno pasirašytame rašte nurodyta, kad laukiama įvairių visuomeninių Lietuvos organizacijų atstovų, o taip pat delegacijos tų teritorijų, kurios ekonomiškai ir istoriškai palinkusios į Lietuvą ir nori jungtis su nepriklausoma Lietuvos valstybe[6]. Neatidėliotinos vidaus politikoje ir svarbios užsienio paramos perspektyvoje buvo derybos su Vilniaus žydų bendruomene. Balandžio 8 d. komisijos (kartu su LT prezidiumo atstovu J. Šernu) vardu J. Vileišis kreipėsi į nepartinių grupei atstovaujantį daktarą J. Romą, sionistus – Saliamoną Rozenbaumą, demokratines grupes – daktarą Z. Šabadą, Vilniaus rabiną S. Rubinšteiną ir Bundo atstovą. Kitą dieną pastarieji tartis neatvyko. Dar 1917 m. spalio 16 d. Vilniaus žydų bendruomenės pasitarime nuspręsta su „netinkamos“ sudėties LT nesiderėti, todėl ir tarimasis su minėta komisija nebuvo oficialus. Žydų netenkino dvi LT sudėtyje siūlytos vietos, pageidavo bent keturių[7]. Tolimesnes derybas perėmė LT prezidiumas.

Dramatiškomis 1918 m. gruodžio pabaigos dienomis buvo svarstomas karinės diktatūros įvedimo klausimas. Tai 20 d. aptarta Ministrų Kabineto posėdyje kartu su LVT atstovais. Tarybos sekretorius J. Šernas buvo prieš, nes tokiu būdu, ginčijosi jis su įvedimo šalininkais, sumažėtų išvykusių į užsienį valdžios vyrų autoritetas ir tai būtų revoliucinis žingsnis. Gruodžio 23 d. vyriausybės posėdžiui pirmininkavo vyriausiasis karo vadas M. Sleževičius, kitą dieną atsisakęs tokių pareigų[8]. K. Škirpa atsiminimuose pažymi, kad vyriausybinė krizė prasidėjo, kai vadai sėdo į traukinį vykti į užsienį, gruodžio 21 d. vakare „Lietuvos ūkininko“ redakcijoje M. Sleževičius, pasirodęs Vilniuje prieš tris dienas, tarėsi su F. Bortkevičiene, J. Vileišiu, P. Rusecku, J. Elisonu, dalyvaujant Stanislovui Narutavičiui ir K. Škirpai, dėl plačios koalicijos kabineto sudarymo, tačiau LVT bandė manevruoti, – S. Šilingas pasiskelbė vyriausiuoju karo vadu, o 23 d. jo funkcijas perleido M. Sleževičiui. Tos dienos vakare pasitarime su karininkais lietuviais jis pranešė, kad vyriausybėje sutiko dalyvauti visos partijos, išskyrus socialdemokratus, bei baltarusių ir žydų atstovai. Socialdemokratai pritarė koalicijai tik po kreipimosi į S. Kairį. Kitą rytą M. Sleževičius atsisakė vyriausiojo karo vado pareigų[9].

1919 m. lapkričio 11 d. Kaune įvyko TPP susirinkimas, išklausyta, matyt, 1918 m. sausį partinės konferencijos metu Voroneže išrinkto CK ataskaita, pakeista jo sudėtis, svarstyti taktikos klausimai ryšium su artėjančiais rinkimais, priimti nauji nariai. Susirinkime dalyvavo apie 40 partijos narių iš laikinosios sostinės ir keletas atvykusiųjų iš provincijos. Partijos vicepirmininkas L. Noreika kalbėjo apie jos veiklą iki 1919 m. lapkričio. Dalyviai akcentavo, kad pažangininkams svetimi revoliuciniai metodai, jie pasikliauja evoliucine eiga. Į naująjį CK išrinkti L. Noreika (pirmininkas), J. Šernas, V. Mironas, notaras J. Linartas, M. Yčas ir K. Bridžius, atsakingas už organizacinius reikalus[10]. Po 1920 m. rugpjūčio partinės konferencijos dėl dvasinės vyresnybės spaudimo ir idėjinių nesutarimų klebonauti į Pivašiūnus pasitraukė A. Petrulis, vėliau didesnio aktyvumo partinėje veikloje nerodė[11]. Į diplomatinę tarnybą išėjo Donatas Malinauskas. Gavęs inspektoriaus vietą Valstybės draudimo įstaigoje, 1922 m. rugpjūtį iš tautininkų spaudos organizatorių pasitraukė Kazimieras Žalys, pirmosios „Vilties“ redakcijos narys, specializavęsis rašyti žemės ūkio klausimais ir referavęs II Dūmos narių lietuvių „paramos kuopai“ Peterburge. Liaudininkų autorius rašė, kad J. Šerną paviliojo Ūkininkų sąjunga, kur, išrinktas Kauno skyriaus pirmininku, gavo Savivaldybių departamento Vidaus reikalų ministerijoje direktoriaus pareigas[12], tačiau jis aktyviai dalyvavo Lietuvių tautininkų sąjungos steigiamajam suvažiavimui išrinkto Organizacinio komiteto darbe.

1920 m. lapkričio 30 d. steigėjai J. Šernas, V. Kriaučiūnas ir K. Žalys finansų, prekybos ir pramonės ministrui pateikė registruoti TPP akcinės bendrovės „Raštas ir spauda“ įstatus. Gruodžio 17 d. juos patvirtino Ministrų kabinetas. Pirmame įstatų punkte nurodyta, kad be išvardytų asmenų steigėjais dar yra „ir jų pakviestieji žmonės“. Bendrovės tikslas leisti knygas, laikraščius, kitus spaudinius ir raštus, steigti spaustuves, cinkografijas, knygynus, popieriaus fabrikus. Pagrindinį kapitalą sudarė 300 000 auksinų, paskirstytų į 300 akcijų po 1 000 auksinų[13].

„K“ kriptonimu pasirašyto straipsnelio autorius 1924 m. pavasarį sveikino idėją sukurti stiprią tautininkų organizaciją, pavyzdžiu nurodydamas Latvijos tautininkus, reikia tai daryti kuo greičiau, nes kitaip gali būti per vėlu[14]. Organizacinis suvažiavimo komitetas, sudarytas iš prisiekusio advokato Liudo Noreikos, J. Šerno, ekonomisto V. Rusecko, per spaudą informavo apie steigiamąjį Lietuvių tautininkų sąjungos suvažiavimą 1924 m. rugpjūčio 17–19 d. Šiauliuose[15]. Čia buvo palankesnė kairiųjų palaikoma atmosfera nei laikinojoje sostinėje, kur dominavo priešiškai nusistatę krikščionys demokratai. Kviesti priklausantieji Politinei ir ekonominei Lietuvos žemdirbių sąjungai (jos kvėpėjas Saliamonas Banaitis, įsteigta 1919 m. balandį), Lietuvos atgimimo draugijai, subūrusiai tautinio atgimimo veteranus, TPP, Nepartinių grupei ar šiaip prijaučiantys. Komitetas paskelbė ir „Lietuvių tautininkų programos projektą“ bei „Tautininkų sąjungos įstatų“ projektą[16]. Vadinasi, J. Šernas prisidėjo prie tautininkų sąjungos pagrindų kūrimo. Tačiau po steigiamojo sąjungos suvažiavimo J. Šerno santykiai su ja traukėsi. Galbūt jis buvo iš grupės žmonių, puoselėjusių viltį susijungti su Ūkininkų sąjunga, tuomet kiek nutolusioje nuo krikščionių demokratų pozicijų ir pradėjusią varyti savą liniją.

1923 m. signataras inicijavo „Savivaldybės“ žurnalą. Vidaus reikalų ministras krikščionis demokratas Antanas Endziulaitis jį pasikvietė eiti savivaldybių referento pareigas, o nuo 1925 m. birželio 15 d. paskyrė Savivaldybių departamento direktoriumi. Tačiau pačiam prašant, nuo 1926 m. liepos 1 d. jį iš tų pareigų atleido[17]. Pasielgta nestandartiškai, išmokėjus pusės metų atlyginimo dydžio išeitinę, – Karaliaučiuje laukė nepigi ir pavojinga skrandžio vėžio operacija. Tai nepraslydo pro budrias Valstybės kontrolės revizorių akis, tačiau tyrimas greitai užgeso, nes ji gyvybės neišsaugojo ir po trisdešimties dienų signataras paliko šį pasaulį. Žurnale „Savivaldybė“ paskelbtame nekrologe rašyta, kad kaip tautinės linkmės žmogus kai kam nepatiko, ypač kai reikalą sprendė ne pagal interesanto norą. Nors buvo tiesmukas, tačiau kitų be reikalo neužgauliojo. Kaip žmogus mokėjo su visais gerai sugyventi[18]. Tautininkų sąjungos leidžiamas „Lietuvis“ redakciniame nekrologe pažymėjo, jog velionis savo politinius įsitikinimus linko prie tautininkų, kurį laiką priklausė TPP, bet ilgainiui galbūt praktiniais sumetimais buvo įstojęs į Ūkininkų sąjungą, jo nuomone, artimą savo programa LTS. Nebuvo partiniu žmogumi, dogmatiku, į gyvenimą žvelgė praktiko akimis, nors būta stataus būdo[19].

Vasario 16-osios akto signataras Jokūbas Šernas. Nuotr. iš LNM fondų

Dar vykstant LTS steigiamajam suvažiavimui, 18 d. signataras kreipėsi į Kauno apygardos teismo pirmininką, prašydamas priimti teismo kandidatu (prisiekusiojo advokato padėjėju). Tos pačios dienos pirmininko rezoliucijoje nurodyta paskirti teismo kandidatu be atlyginimo prie Kauno miesto I nuovados taikos teisėjo. Nurodęs, kad gyvena Kaune, Vytauto g. 16-2, J. Šernas surašė trumpą autobiografiją: „Esu gimęs 1888 m. birželio 14/27 d. Jasiškių kaime Nemunėlio-Radviliškio val[sčiuje] Biržų apskr[ityje]. Aukštesnį mokslą ėjau Slucko / Minsko gubernija / ir Dorpato [Tartu] gimnazijose, aukštąjį juridinį mokslą ėjau Dorpato ir Petrogrado universitetuose.

Dar būdamas studentu, pradėjau veikliai dalyvauti lietuvių visuomenės gyvenime. 1914 m. redagavau „Lietuvos žinių“ dienraštį Vilniuje. Nuo 1915 m. pradžios ligi 1917 m. pabaigos darbavausi Vilniaus Lietuvių Centro Komitete nukentėjusiems dėl karo šelpti, eidamas komiteto sekretoriaus pareigas, be to tuo pat laiku buvau visuotintosios istorijos mokytoju Vilniaus Lietuvių gimnazijoje. 1915 m. okupavus vokiečiams Vilnių, nežiūrint žiauriausių vokiečių okupacijos sąlygų, drauge su neskaitlingu būriu vietos lietuvių inteligentų daug pasidarbavau nepriklausomos Lietuvos Valstybės idėjai. To inteligentų būrelio pastangomis 1917 m. pabaigoje buvo sušaukta Lietuvių konferencija, kuri, kaipo vienintelę Lietuvių Tautos atstovybę, išrinko Lietuvos Tarybą. Aš buvau išrinktas Lietuvos Tarybos nariu, kuri išrinko mane į prezidiumą generaliniu sekretoriu, kurio pareigas ėjau ligi Valstybės Taryba užleido savo vietą Lietuvos Steigiamajam Seimui. Be to IV Ministerių Kabinete buvau ministeriu be portfelio. Nuo 1920 m. antrojo pusmečio palikau valstybės tarnybą, perėjau dirbti į Lietuvos ekonominio gyvenimo sritį. Esu steigėjas ir aktyvus dalyvisdaugelio stambių įstaigų, pavyzdž[iui]: Lietuvos Prekybos ir pramonės banko, akcinės alaus bravoro bendrovės „Gubernija“, alaus bravoro ir vaisv[andenių] bendrovės „Ragutis“, akc[inės] apdraud[imo] bendrovės „Lietuvos LLoydas“ ir daugelio kitų.“[20]

Prie prašymo pridėtos dvi notaro patvirtintos Petrogrado universiteto išduotų 1914 m. gruodžio mėnesio liudijimų kopijos. Iš 29 d. dokumento aiškėja, kad į Juridinį fakultetą priimtas 1911 m. rugsėjo 1 d. remiantis 1910 m. liepos 31 d. privačios G. Tefnerio gimnazijos Jurjeve (Tartu pavadinimas rusų kalba) išduotu brandos atestatu. 23 d. liudijime nurodyta, jog įvertintas „labai patenkinamai“ išlaikė aštuonis privalomus egzaminus: teisės enciklopedijos, romėnų teisės istorijos, politinės ekonomijos, statistikos, Rusijos teisės istorijos, valstybinės teisės, teisės filosofijos istorijos ir bažnytinės teisės[21]. Taigi, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui J. Šernas teisės studijų nebaigė, o paskubėjo atvykti į Vilnių redaguoti kairiųjų srovės vedamų „Lietuvos žinių“. Nežinia, ar juodasis humoras tarpukariu egzistavo, bet ant signataro prašymo kažkas iš teismo tarnautojų juodu rašalu įstrižai užrašė: „Jokūbas Šernas miręs“.

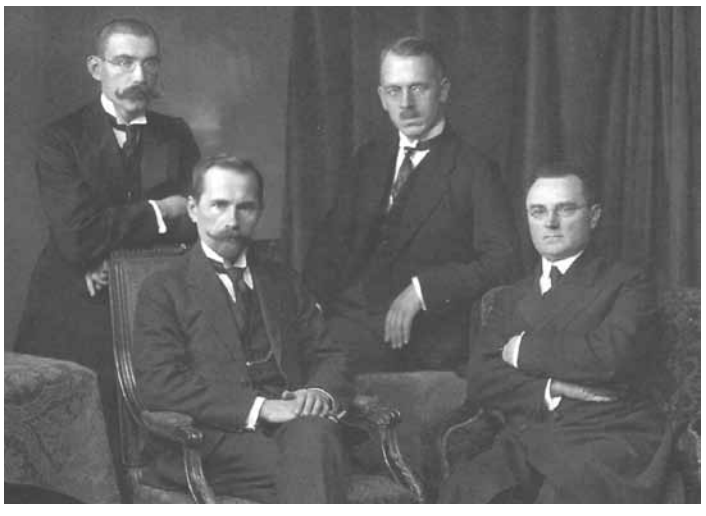

Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumo nariai audiencijos metu pas Vokietijos kanclerį Maksą fon Badeną. Prezidiumas gavo sutikimą sudaryti Lietuvos Vyriausybę. Iš kairės: sėdi pirmininkas Antanas Smetona ir antrasis vicepirmininkas Justinas Staugaitis, stovi sekretorius Jokūbas Šernas ir pirmasis vicepirmininkas Jurgis Šaulys, 1918 m. Nuotr. iš LNM fondų

---

[1] Yčas M., „Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais“, in: *Aidas*, 1938 m. spalio 13 d., Nr. 49, p. 2.
[2] *LLTI* BR F2-624, l. 2.
[3] 1941 m. kovo 26 d. tardymo protokolas, cit. iš:. Liekis A., *Signatarai Vasario 16*, Vilnius: Džiugas, 1996, p. 221.
[4] Parausvinis Vl., „Baltijos valstybės de jure“, in: *Varpas*, 1921 m. kovas–balandis, Nr. 2, p. 70.
[5] 1918 m. balandžio 23 d. posėdžio protokolas, *LCVA*, f. 1014, ap. 1, b. 24, l. 3, 5.
[6] *LMAB* RS, f. 255–1026, l. 4, 10 ir a. p.
[7] *Ibid.*, f. 255–1019, l. 1–5.
[8] Ministrų Kabineto 1918 m. gruodžio 20 ir 23 d. protokolai, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 9, l. 37, 40.
[9] Škirpa K., Pirmos pastangos. Įžangos vietoje (Atsiminimai 1917–1919), *LNMBRS*, f. 130–1241, l. 84, 100–107.
[10] „Kauno kronika. Tautos Pažangos susirinkimas“, in: *Lietuva*, 1919 m. lapkričio 10 d., Nr. 249, p. 2; B. K. Tautos Pažangos susirinkimas, in: *Lietuva*, 1919 m. gruodžio 2 d., Nr. 260, p. 3.
[11] Alekna V., *Nepriklausomybės akto signataras kun. Alfonsas Petrulis*, Trakai–Vilnius: Voruta, 1996, p. 54.
[12] Valstietis [Vincas Kvieska], *Tiesa apie ūkininkų sąjungą*, Kaunas: Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos leidinys, 1926, p. 20.
[13] *LCVA*, f. 387, ap. 4a, b. 4519, l. 12–13.
[14] „K. Dėl tautininkų organizacijos“, in: *Tautos vairas*, 1924 m. gegužės 1 d., Nr. 8, p. 8–9.
[15] „Telkimės į krūvą!“, in: *Tautos vairas*, 1924 m. liepos 31 d., Nr. 21, p. 11–12.
[16] Žr.: *ibid.*, p. 12–13; *Tautos vairas*, 1924 m. rugpjūčio 7 d., Nr. 22, p. 9–10.
[17] *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 493, l. 195–196.
[18] „A. a. Jokūbas Šernas“, in: *Savivaldybė*, 1926 m., Nr. 8, p. 2.
[19] „A. a. Jokūbas Šernas“, in: *Lietuvis*, 1926 m. rugpjūčio 6 d., Nr. 31, p. 6–7.
[20] *LCVA*, f. 478, ap. 6, b. 107, l. 1, 4.
[21] *Ibid.*, l. 2–3.

Tėviškės aušra

Nr. 9 (54) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2019 m. rugsėjis

Rytų Lietuvos mokyklos

Augame skaitydami

Elvyra BERNATOVIČIENĖ, Šalčininkų r. Kalesninkų Mykolo Rudzio pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja

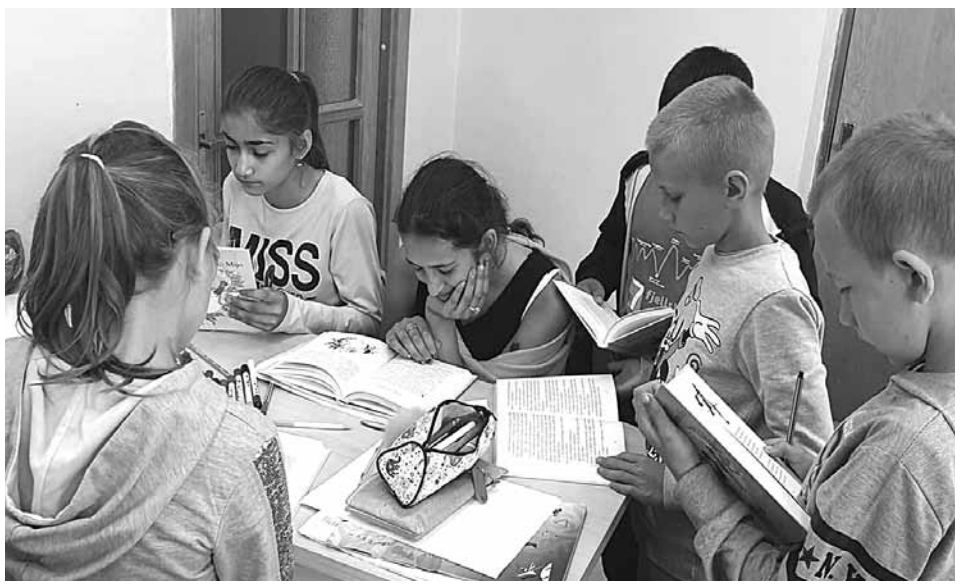

5 klasės mokiniai skaito ir iliustruoja Astridos Lindgren (Astrid Anna Emilia Lindgren) kūrinį „Mijo, mano Mijo“. Elvyros Bernatovičienės nuotr.

3 klasės mokiniai pasiryžę skaityti naują knygą. Neringos Ulbinaitės nuotr.

Skaitymas yra vienas iš geriausių būdų, padedančių vaikui tobulėti. Lietuva pagal knygų skaitymo rodiklius gerokai atsilieka nuo kitų Europos valstybių. Dažniausiai laiką, kurį galėtų skirti skaitymui, dauguma praleidžia prie televizoriaus arba naršydami internete. Dėl greito gyvenimo tempo vis mažiau laiko lieka knygai. Įrodyta, kad šeimose, kuriose neskaito tėvai, neskaito ir vaikai. Itin svarbu skatinti vaiką skaityti nuo vaikystės, mat šiuo amžiaus tarpsniu formuojami svarbiausi jo įpročiai, kuriuos vėliau pakeisti būna labai sunku.

Šalčininkų r. Kalesninkų Mykolo Rudzio pagrindinė mokykla jau kelerius metus vykdo projektą „Augu su knyga“, kuriuo siekiama skatinti mokinius skaityti, plėsti akiratį, suteikti žinių apie skaitymo reikšmę, formuoti vaiko skaitymo įpročius, paversti skaitymą mėgstamu užsiėmimu. Juk išlavinta sakytinė ir rašytinė kalba padeda suvokti perskaitytą tekstą, kritiškai mąstyti, diskutuoti, išsakyti savo nuomonę. Kiekvieno mėnesio pradžioje grupių ir klasių vaikai gauna laišką, kuriame knyga kreipiasi į juos ir prašo, perskaičius tam tikrą knygą atlikti įvairias užduotis: „Sveiki, mieli vaikai. Aš gyvenu jau kelis šimtus metų ir man labai malonu, kai mane skaito, varto puslapius, pasakoja kitiems apie mane. Labai noriu, kad ir Jūs, mano gerieji, mylėtumėte mane taip pat, kaip ir aš jus myliu. Bendraukime. Jūsų knyga.“ Kūrybinės užduotys atliekamos iliustruojant, kuriant knygeles ir ruošiant, puošiant klasių stendus.

Norėtume padėkoti Tautos fondui už projektą, kuris padėjo praturtinti mūsų mokyklos bibliotekėlę bei suteikė galimybę dar labiau priartinti kiekvieną vaiką prie knygos. „Jei žmogus turi ateitį, ją turi ir knyga. Juk sykį išmokę ieškoti knygose džiaugsmo ir paguodos, mes be to nebegalime apsieiti. Daugybei žmonių knygos reikalingos kaip duona ir druska. Ir taip bus, kiek mes beišrastume įmantrių kasečių, televizorių ar kitų pakaitalų…“ (Astrida Lindgren).

Lietuviškos mokyklos etninėse žemėse

Dėkojame Tautos fondui

Lydos lietuvių visuomeninis susivienijimas „Rūta“ reiškia didelę padėką ir pagarbą Tautos fondui už taip nuoširdžiai suteiktą ir tęsiamą paramą lietuvių kultūros puoselėjimui. Dėkojame, kad Jūs prisidedate prie mūsų visų siekiamo tikslo, kad lietuvių kalba išliktų, o lietuvių tauta augtų. Šį tikslą galime pasiekti tik toliau vykdydami misiją – mokyti lietuvių kalbos ir lietuviškumo. Jūsų parama mums yra be galo svarbi ir reikalinga, kad būtų išlaikytas mūsų lietuviškos kultūros židinys. Ačiū, kad tai įvertinate ir remiate.

Pagarbiai
Lydos lietuvių susivienijimo „Rūta“ pirmininkė
Marina MITIUKEVIČ

Tautos fondas rėmė Lydos lituanistinės mokyklos mokinių vasaros stovyklos Lydoje metu suorganizuotą ekskursiją į Lietuvą

Iš Lydos atvykęs moterų kolektyvas „Aušra“ Verkių parke, Vilniuje, per Rasų šventę

Tautos fondui padengus dalį kelionės išlaidų, Lydos lietuvių muzikos kapela „Rūta“ galėjo atvykti į Druskininkuose vykusį festivalį, o moterų kolektyvas „Aušra“ – dalyvauti Rasų šventėje Verkių parke, Vilniuje

Sukaktys

Su Dainora sėdėjome viename suole

Doc. dr. Joana JAUTAKIENĖ, Vilnius

Pradžia Nr. 7 (861)

Dainora iki šiol atsimena visas smulkmenas iš tremties laikų. Ir dabar, net po tiek daug metų, Dainora man tiesiog išpyškino savo mokyklos adresą ir pavadinimą: Altajaus kraštas, Kosichos rajonas, Kantošino *liestranchoz, Južnyj liesopunkt*, Tomsko geležinkelio 120-oji pradinė mokykla. Pavydėtina atmintis!

Lygiai taip pat ji prisimena ir visų savo mokytojų vardus, pavardes bei tėvavardžius. Du mokytojai – Dmitrijus Dmitrijevičius Klimovas ir Liubov Sergiejevna Liubomirskaja – buvo karo pabėgėliai iš Leningrado, abu inteligentiški žmonės. Mokytojui D. D. Klimovui patiko lietuvių tremtinių vaikai. Šie mokėsi daug geriau už vietinius, tad jis pasiūlė lietuvaičius mokyti dar ir gimtosios kalbos. Pedagogo nepajudinama nuostata buvo tokia: visi vaikai privalo mokėti skaityti ir rašyti savo gimtąja kalba. Tik reikėjo tarp tremtinių rasti lietuvį mokytoją, kuris pagal savo amžių jau nebūtų varomas į privalomus miško kirtimo darbus. Ir toks atsirado! Tai buvo marijampolietis Rapolas Bobinas. Taip lietuvių tremtinių atžalos išmoko rašyti ir skaityti lietuviškai. Turiu prisipažinti, jog man iki šiol neteko girdėti, kad kur nors kitur lietuvių tremtinių vaikai būtų buvę mokomi lietuvių kalbos.

Mokykla turėjo nemažą biblioteką. Dainoros klasės mokytoja ragino vaikus skaityti kuo daugiau knygų, jas išdalydavo pati. Tos knygos buvo labai jau suskaitytos, lapai be kampų, išteplioti. Vis dėlto Dainora iki šiol atsimena, kad pirma perskaityta rusiška knyga buvo apie Tomo Sojerio nuotykius, antra – „Heklberio Fino nuotykiai“.

Pasibaigus karui, kai Dainora jau turėjo eiti į 4-ą klasę, leningradiečiai pedagogai išvyko namo, o vietoj jų atvažiavo mokytojas Astafurovas su žmona Serafima. Astafurovas iš karto panaikino lietuvių kalbos pamokas. Dainoros klasė gavo naują mokytoją – Vasilijų Jakovlevičių Semionovychą. Jis buvo gana inteligentiškas ir humaniškas žmogus. Mokytojo tėvai gyveno rajoniniame Kosichos miestelyje, maždaug už 30 kilometrų. Į Kosichą tremtiniai nelegaliai (tiesiog rąstų vagonuose) važiuodavo apsipirkti. Dainoros mama pas juos kartais nakvodavo, kai nebūdavo galimybės iš miestelio traukiniu iki nakties sugrįžti namo. Ir atsitiko taip, kad po daugelio metų mokytojas V. J. Semionovychas su žmona atvyko į Vilnių, į ekskursiją. Jų grupės gidė buvo gera Dainoros pažįstama G. Budreckaitė. Mokytojas pasisakė, kad pažinojo nemažai lietuvių tremtinių, paminėjo Dainoros vardą. Tikriausiai tolesnės įvykių raidos net nereikia pasakoti – jau kitą dieną Semionovychų šeima svečiavosi pas Dainorą ir jos mamą tuometiniame jų bute Antakalnio gatvėje.

Južno mokykloje Dainora mokėsi labai gerai, tremtinės lietuvaitės žinios buvo vertinamos tik aukščiausiais balais. 1947-ųjų pavasarį ji baigė pradžios mokyklą pirmūnės pažymiais. Toliau mokytis nebuvo galimybės – toje mokykloje aukštesnių klasių tiesiog nebuvo. Tęsti mokslus Dainora galėjo tik Kosichos mieste. Ten ji būtų buvusi priimta į penktą klasę ir apgyvendinta moksleivių bendrabutyje. Jei taip būtų atsitikę, Dainora būtų patekusi į tą pačią klasę, kurioje tuo metu mokėsi būsimasis kosmonautas Germanas Titovas. Jo tėvas Stepanas Titovas buvo šios mokyklos mokytojas.

Tačiau taip neatsitiko.

Vis dėlto tie 1947-ieji Dainoros atmintyje įsirėžė visam gyvenimui – ji su močiute, mama ir jau pirmą klasę baigusia Raminta pabėgo iš tremties ir grįžo į Lietuvą. Ši pabėgimo istorija – tarsi koks stebuklas!

Dainora labai gerai prisimena 1947-ųjų pavasarį, kai į jų trobelės duris pasibeldė artima šeimos draugė Jadvyga Kazlauskaitė. Dainoros mama kadaise su ja mokėsi vienoje klasėje, buvo labai geros draugės. Juknevičių ir Kazlauskų šeimos artimai bendravo. Jadvyga buvo mūsų bendraklasės Mildos Kazlauskaitės teta iš tėvo pusės, bet mes to nežinojome. Taigi Dainora, 1951-aisiais atvykusi iš Kauno, mūsų klasėje turėjo artimą draugę Mildą, tik niekam to nesakė.

Dainoros mamos namie nebuvo, o Buba tiesiog neteko žado. Viešnia, mūvinti vatines

Dainora (centre) su klasės draugėmis savo namuose P. Rimšos gatvėje, Vilniuje, 2017 m.

kelnes ir vilkinti šimtasiūlę, stengėsi savo išvaizda neišsiskirti iš vietinių gyventojų ir nepatraukti jų dėmesio. Tačiau teta Jadvyga, Dainoros žodžiais, nei į tremtinę, nei į vietinę moterį buvo visai nepanaši. Liekna, orios laikysenos, net vatiniai drabužiai nepaslėpė jos įgimtos moteriškos elegancijos. Jadvyga iš Vilniaus atvežė nepriekaištingai padirbtus pasus mamai ir Bubai. Vienai – Mackevič pavarde, kitai – Sinkevič. Abiejuose pasuose eilutėje apie asmens užsiėmimą buvo įrašyta: amatininkės. Na, sakykim, siuvėjos. Pasus parūpino dr. V. Legeika, bet slapta nuvežti juos į Altajaus kraštą galėjo tik moteris. Vyrui ten pasirodyti buvo itin rizikinga, galėjo ir nepasiekti tikslo, ir net negrįžti.

Jadvyga jų trobelėje gyveno apie 2 savaites, pašaliniams nesirodė. Kai ateidavo kas nors svetimas, viešnia slėpdavosi ožkos tvartelyje. Buvo aptarti įvairūs pabėgimo variantai ir prieita prie išvados, kad dabar Jadvyga išvažiuos viena, o jos – tik rudeniop. Reikėjo labai gerai tam pasiruošti, sukaupti pinigų, nusipirkti bilietus.

Rugsėjo pradžioje Dainora su mama nuvyko į Barnaulą. Turguje turėjo parduoti kai kuriuos drabužius ir kitokius daiktus, kad sukauptų kelionei pinigų, be to, prieš pabėgimą reikėjo gerai viską išžvalgyti. Abi apsistojo lietuvių Radišauskų šeimoje. Batsiuvys J. Radišauskas dirbo NKVD buitinio aptarnavimo įmonėje ir galėjo suteikti daug informacijos apie bilietų įsigijimo galimybes, traukinių eismą ir kitką. Radišauskų namai buvo tapę savotiška tremtinių pabėgimo agentūra.

Mama paliko Dainorą prekiauti turguje, o pati nuėjo rūpintis kitais reikalais. Ir čia atsitiko tikras stebuklas! Pasirodo, buitinio aptarnavimo įmonei skubiai reikėjo siuvėjos, ir J. Radišauskas pasiūlė viršininkui įdarbinti Dainoros mamą. Ši labai vykusiai suvaidino kvalifikuotos siuvėjos vaidmenį. Apžiūrinėdama vieno viršininko žmonos paltą, ji pasiūlė vienur sumažinti klostę, kitur persiūti siūlę, kai ką pakelti, kai ką pasiaurinti ir t. t. Viršininkui ir jo žmonai labai patiko. Būsimai siuvėjai buvo oficialiai leista persikelti į Barnaulą ir pradėti dirbti.

O štai Dainora turguje labai greit išpardavė visas savo prekes (jos turėjo didžiulę paklausą) ir buvo surinkusi nemažą krūvą pinigų. Ji laukė sugrįžtančios mamos ir tiesiog drebėjo, kad kas nors tų pinigų iš jos neatimtų. Nurimo tik pasirodžius mamai. Vis dėlto tą pačią dieną Dainoros laukė dar vienas didžiulis išbandymas – mama ją vieną, trylikametę, išleido važiuoti namo, o pati liko Barnaule tvarkyti visų pabėgimo reikalų.

Iš Barnaulo priemiestiniu keleiviniu traukiniu Dainora kartu su grupele moterų pasiekė Altaiską. Toliau priemiestiniai traukiniai nekursavo. Iš Altaisko prekiniu traukiniu, įsitaisiusios garvežio malkų sektoriuje, jos pasiekė Bainovo miestą. Čia kelionė traukiniu baigėsi. Iki artimiausios gyvenvietės, esančios už 9 kilometrų, joks transportas nevažiavo. Šį ruožą reikėjo įveikti pėsčiomis per stepę. Moterys ėjo labai greitai, todėl Dainorai teko beveik visą laiką bėgti. Ji stengėsi neatsilikti, nes bijojo stepėse klaidžiojančių šakalų užpuolimo. Toliau Dainora su moterimis įsitaisė prekiniame traukinyje ir tikėjosi pasiekti Južną, tačiau traukinys, atriedėjęs į 22-ąjį geležinkelio ruožo postą, sustojo ir toliau nevažiavo. Tai reiškė, kad iki Južno gyvenvietės dar yra likę 22 kilometrai. Daugiau jokių traukinių nebuvo. Be to, moterys, išlipusios iš traukinio, pasuko visai kita kryptimi, ir trylikametei Dainorai beliko vienai pėstute įveikti 22 kilometrus iki savo namų.

Tokios įvykių eigos Dainoros mama nebuvo numačiusi. Kitaip jokiu būdu nebūtų jos išleidusi į kelionę vienos.

Eiti reikėjo buvusio siauruko trasa. Metaliniai bėgiai jau buvo išardyti, bet medinės konstrukcijos dar likusios. Aišku, ją ėmė baimė. Geležinkelio linija driekėsi per miškus ir apleistas pievas. Dainora bijojo sutikti vilkų, bet, laimė, matė tik burundukų. Sunkiausiai sekėsi įveikti etapus per pelkes, kur siaurukas buvo įrengtas ant aukštų polių. Eiti juo stačiomis buvo labai rizikinga, mažiausias slystelėjimas galėjo baigtis nugarmėjimu į pelkės klampynę, o iš ten išsigelbėti – jokių šansų. Todėl Dainora atsisėsdavo raitomis ant rąstų ir centimetras po centimetro slinkdavo pirmyn. Palengvėdavo tik tada, kai pasiekdavo tvirtą žemę. Tokių „pelkinių“ išbandymų 22 kilometrų ilgio kelyje buvo ne vienas.

Dabar net sunku visa tai įsivaizduoti. Trylikametė mergaitė šiandien tikrai viena taip nekeliautų. O tada Dainora žinojo, kad privalo eiti pirmyn, ir ėjo! Dar tą pačią dieną jau gerokai sutemus ji pasiekė savo namus Južno gyvenvietėje.

Beje, Dainora yra pasakojusi, kad ji ne kartą per dieną yra sukorusi pėsčiomis net po 42–45 kilometrus. Ir apie tuos savo „žygiavimus“ man pasakodavo visiškai abejingu veidu, tarsi tai būtų kasdienė rutininė smulkmena. Kažkokia nesuprantama ištvermė!

Mama sugrįžo tik po kelių dienų ir plačiai išgarsino žinią, kad persikrausto dirbti į Barnaulą. Pabėgimo dirva jau buvo paruošta. Jokių įtarimų niekam nekilo, slapstytis nereikėjo. Mama drąsiai išpardavė ir išdalijo likusius daiktus, sukrovė du didelius lagaminus ir kuprines, o tada visos keturios medienos pakrautu prekiniu traukiniu išvyko į Kosichą. Iš ten su labai dideliais vargais ir keliais persėdimais pasiekė Barnaulą. Dainora pasakojo, kad vieną etapą net teko įveikti jaučių traukiamu vežimu. Taigi pabėgimo pradžia buvo beveik legali.

Barnaule jų jau laukė J. Radišauskas su bilietais į Rygą. Reikėjo paskubėti, kad viršininkai nepasigestų „naujos siuvėjos“, o traukinys turėjo važiuoti tik po poros dienų. Bėglės įsimaišė tarp daugybės laukiančių žmonių, kurie sėdėjo tiesiog ant grindų, pasidėję savo ryšulius. Tarp jų grindimis ropojo utėlės. Beje, dar prieš išvažiuodamos visos susitarė, kad tarpusavyje kalbėsis tik rusiškai. Taip buvo saugiau. Jos turėjo neišsiskirti iš bendros masės ir išvengti nereikalingo dėmesio. Įlipus į traukinį jaudulys šiek tiek atlėgo, nors mama visą laiką buvo labai budri. Į Novosibirską jau kursavo keleivinis traukinys, bet vagonas buvo bendras. Čia taip pat netrūko visur ropojančių utėlių.

Novosibirske reikėjo persėsti į Maskvos traukinį, tačiau visi keleiviai pirmiausia privalėjo pereiti sanitarinį patikrinimą, išsimaudyti pirtyje ir persirengti. Tik tada jiems buvo leidžiama laukti eilėje, kad galėtų komposteruoti bilietus į Maskvą. Laukti teko kelias paras, nes tranzitiniai traukiniai jau atvažiuodavo perpildyti. Įsėsdavo vos keli, kartais – keliolika keleivių. Visi laukiantys nakvojo čia pat, stotyje, maitinosi daugiausia virtomis bulvėmis ir raugintais agurkais. Mėsiško maisto nepirko sąmoningai – bijojo apsinuodyti. Pagaliau atėjo ir jų eilė. Po kelių dienų kelionės vieną rytą Dainoros šeima pasiekė Maskvą.

Čia reikėjo persėsti į Rygos traukinį. Dainoros mama ir Buba planavo likti Rygoje bent porą mėnesių ir įsitikinti, kad jų niekas neieško. Rygoje gyveno Bubos seserys, jų vaikai ir anūkai, taigi apsistoti buvo kur. Traukinys Maskva–Ryga turėjo išvykti tik po paros. Ir vėl teko laukti. Mamai pavyko gauti vietą Motinos ir vaiko kambaryje. Ten laukimo sąlygos buvo gana pakenčiamos, tualetai – padoresni, iš čiaupų bėgo vanduo. Mamai kilo mintis pasinaudoti proga ir laisvą dieną skirti garsiajai *stolicai* (sostinei) apžiūrėti. Buba su Raminta liko stotyje, o Dainora su mama leidosi į ekskursiją po Maskvą. Jos net nusigavo iki Raudonosios aikštės, ten aplankė Istorijos muziejų, garsųjį Vasilijaus Palaiminto soborą ir užėjo į Lenino mauzoliejų. Kai išalko, abi pasisotino ledais ir atsigėrė morso. Pirkti ko nors sotesnio mama bijojo dėl galimybės apsinuodyti, todėl ir geležinkelio stotyje laukiančioms Bubai bei Ramintai parvežė lauktuvių tik porą porcijų ledų.

Kai įsėdo į Rygos traukinį, visos pasijuto kaip tikroje Europoje, tarsi čia nebūtų ta pati Sovietų Sąjunga. Traukinys švarus, keleiviams – atskiros kupė, galimybė pailsėti. Drauge su jomis važiavo karininkas. Kupė buvo atvožiamas staliukas, tad Dainora su Raminta pradėjo žaisti loto. Tą žaidimą pagamino pati Dainora. Ji didelį popieriaus lapą subraižė į kvadratėlius, o kiekviename kvadratėlyje nupiešė kokį nors piešinėlį. Lygiai tokie patys piešinėliai buvo pavaizduoti atskirose kortelėse – dublikatuose. Tarp užverstų kortelių reikėjo rasti tą, kurioje būtų toks pat piešinėlis, ir ja uždengti kvadratėlį didžiajame lape. O piešinėlių Dainora turėjo visokių. Tarp šuniukų, kačiukų ir namelių buvo Lietuvos trispalvė, Gedimino stulpai, skydas su Jogailaičių kryžiumi ir kt.

Kai dukros žaidė, mama pastebėjo, kad rusų karininkas atkreipė dėmesį į trispalvę ir įdėmiai stebi toliau. Tada ji labai diplomatiškai nutraukė žaidimą, pasiūliusi mergaitėms kai ką kita. Dainora iš nebylių mamos ženklų iš karto suprato, kodėl taip reikia.

Ryga pasitiko svetingai. Čia jos pasijuto tarsi namie ir, kaip planavo, išbuvo porą mėnesių. Dainora visą tą laiką ruošėsi mokytis jau lietuviškoje mokykloje. Iš tremties ji parsivežė lietuvių kalbos gramatikos vadovėlį, kurį prieš kelerius metus buvo gavusi iš Lietuvos. Dainora ištisomis dienomis sėdėjo prie stalo ir perrašinėjo visą gramatikos vadovėlį į sąsiuvinius. Visą! Nepraleido nė vienos eilutės. Tai buvo pamoka, kurią balais sunku įvertinti! Užtat dabar Dainora žinojo visas lietuvių kalbos gramatikos taisykles ir galėjo drąsiai eiti į lietuvišką mokyklą.

Iš Rygos jos atvažiavo į Kauną. Ten tikėjosi būti mažiau pastebimos nei Vilniuje. Kaune Dainoros mama taip pat turėjo daug artimų draugų, rado prieglaudą Matulionių, Fedaravičių ir Karazijų šeimose. Dainora buvo apgyvendinta Antaninos ir Antano Matulionių šeimoje ir pradėjo lankyti Kauno 5-osios gimnazijos pirmą klasę. Jos stojimą į gimnaziją organizavo Birutė Fedaravičienė, su kuria Dainoros mama buvo artimai pažįstama dar tarpukario Vilniuje, kai abi mokėsi Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje ir rūpinosi lietuvybės puoselėjimu Vilniaus krašte.

Kad būtų aiškiau, kaip B. Fedaravičienei pavyko viską taip organizuoti ir sutvarkyti, privalau padaryti nedidelę refleksiją į to meto Kauno gyvenimą.

Pokario Kaune plačiai sklido pasakojimai apie garsaus akių daktaro Kauno medicinos instituto Akių ligų katedros vedėjo doc. Juozo Nemeikšos namuose sukurtą savotišką kultūros ir labdaros oazę. Dr. J. Nemeikša buvo neeilinė asmenybė, turėjo labai retą savybę – duoti, dalyti ir nesigirti. Nemeikšų namuose rasdavo prieglobstį visi, kam reikėdavo pagalbos. Karo metais daktaras buvo priėmęs Beatričę Grincevičiūtę, šiai nežinant mokėjo už jos dainavimo pamokas. Nemeikšų namuose prieglobstį rado ir iš Štuthofo koncentracijos stovyklos sugrįžęs Balys Sruoga, čia jis rašė „Dievų mišką“. Po karo viename kambarėlyje gyveno Juozas Indra (ten pradėjo kurti savo „Audronę“), kitame glaudėsi būsima aktorė ir režisierė Eugenija Jankutė su motina. Joms tuo metu grėsė deportacija į Sibirą. Vakarais Nemeikšų namuose rinkdavosi kultūros pasaulio ir inteligentijos atstovai. Ateidavo dailininkai Domicėlė Tarabildienė ir Antanas Žmuidzinavičius, skulptorius Petras Rimša, aktoriai Monika Mironaitė ir Mečys Chadaravičius, rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas, gimnazijų pedagogai ir kiti. Dažna viešnia būdavo ir žinoma visuomenės veikėja Birutė Verkelytė-Fedaravičienė. Čia ji artimai susidraugavo su mokytoja Prane Šilinaite, kuri Kauno 5-ojoje gimnazijoje dėstė SSRS Konstitucijos kursą, taigi buvo įtakingas asmuo. B. Fedaravičienės paprašyta, mokytoja P. Šilinaitė ir organizavo Dainoros priėmimą į pirmą klasę. Taip pat buvo sutarta, kad B. Fedaravičienei kiekvieną kartą bus skubiai pranešta, jei gimnazijoje kas nors teirausis Dainoros ar ja domėsis.

Nukelta į 14 p.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Vasario 16-osios akto signatarai

Tarnavęs tėvynei ir tautai

Irena ANDRUKAITIENĖ, Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signatarė

Pradžia Nr. 8 (862)

Mokytojas Albertas Juozuvaitis, recenzuodamas „Karį evangeliką“, straipsnyje „Kiek plačiau apie giesmynėlį“ džiaugėsi, kad šis mažas giesmynas pasirodė labai laiku, nes didysis evangelikų giesmynas dar neparuoštas, todėl pastarasis yra labai brangintinas ir Lietuvos evangeliškoji visuomenė autoriui bus dėkinga. A. Juozuvaitis atkreipė dėmesį į aukštą giesmyno meninį lygį: „Šiame giesmynėlyje yra išlaikytas ne tik ritmas ir rimas, bet ir *žodžio kirtis suderintas su muzikos kirčiu*“ (kursyvas A. J. – aut. pastaba). Įvertindamas A. Šerno poetinį talentą, A. Juozuvaitis pabrėžė, kad šio giesmyno parengimas buvo „kruopštus ir sunkus kun. A. Šerno darbas, kuriame ne kiekvienas gali būti jam talkininku“. Straipsnį recenzentas baigia gražiu linkėjimu „Kun. A. Šernui Dieve padėk!“[11], išreikšdamas evangeliškosios bendruomenės lūkesčius sulaukti didžiojo Giesmyno.

Didysis poeto kunigo A. Šerno darbas, trukęs penkerius metus, išėjo 1942 m., labai nepalankiu – karo metu. Tai aštuntoji Lietuvos evangelikų reformatų giesmyno laida, taip ir vadinama „Šerno giesmynu“. Giesmyno leidėjai – Lietuvos Evangelikų Reformatų Kolegija ir Lietuvos Evangelikų Liuteronų Konsistorija. Iš beveik 900 A. Šerno parengtų giesmių – iš naujo išverstų iš vokiečių, prancūzų, lenkų, latvių, rusų kalbų, naujai pereiliuotų ar originalių A. Šerno sukurtų tekstų į giesmyną buvo atrinktos 338 giesmės. Giesmynas buvo skirtas visai lietuviškajai evangelikų visuomenei, pratarmėje linkint, kad kiekvienas šiame Giesmyne „rastų sau visais gyvenimo atvejais atitinkamų giesmių garbinti Visagalį Dievą, kelti savo dvasią ir rastų“[12].

Apmaudu, kad tokiu nedėkingu laiku pasirodęs šis abiem broliškoms evangelikų reformatų ir liuteronų bažnyčioms skirtas ir evangelikų bažnytinę literatūrą reikšmingai praturtinęs Giesmynas tuo metu taip ir liko neįvertintas. Bene vienintelis šį giesmyną pristatęs ir bendrame Reformatų giesmynų kontekste jo svarbą aptaręs yra superintendentas kunigas Stanislovas Neimanas. Straipsnyje „Lietuvos evangelikų reformatų giesmynai“[13], pasirodžiusiame išeivijoje 1964 m., jis pabrėžia A. Šerno darbo išliekamąją vertę. Vienintelis raštiškas dėmesio ženklas buvo ant pirmojo Giesmyno egzemplioriaus „Spindulio“ spaustuvės direktoriaus Kazio Kemežio užrašyta dedikacija: „Didžiai gerbiamam superintendentui kunigui Adomui Šernui ši kukli dovanėlė tebūnie Jums atminimui už nenuilstamą darbą išleidžiant šį lietuvišką Evangelikų giesmyną lietuvių tautai išlaikyti.“[14] Beje, šis Giesmynas, kurio fotografuotinis leidimas pakartotas jau Nepriklausomybės metais (2001 m.), iki šiol tebėra evangelikų reformatų dvasinio paveldo dalis.

A. Šernas buvo paruošęs dar vieną giesmyną – jaunimui ir moksleiviams, kurį sudarė 300 giesmių, deja, dėl karo jis liko neišleistas, rankraščio likimas nežinomas.

Dalis A. Šerno darbų, sukurtų XX a. ketvirtajame dešimtmetyje dirbant Biržuose, liko rankraščiuose ir šiuo metu saugomi Biržų krašto muziejuje „Sėla“[15]. Tai „Trumpa bažnyčios istorija“, „Trumpa Lietuvos Reformacijos istorija“, „Ekumeniškieji simboliai ir konfesiniai skirtumai“, „Bibliotyra“. Jie buvo ruošiami spaudai, nes „Trumpa bažnyčios istorija“ turi teigiamas kunigų P. Jašinsko ir Aleksandro Balčiausko recenzijas, o „Bibliotyra“ recenzuota Generalinio superintendento Povilo Jakubėno ir rekomenduota spaudai. Deja, jie taip ir liko rankraščio teisėmis.

Beveik visą Nepriklausomybės laikotarpį A. Šernas dirbo ir publicisto darbą, bendradarbiavo reformatų bei kitoje spaudoje, atliko ganytojišką tarnystę skaitydamas pamokslus per Kauno radiją.

Sovietiniais laikais, pradedant 1954 m., ką liudija A. Šerno susirašinėjimas su Biržų bažnyčios vargonininku Jonu Sprindžiu bei klebonu P. Jašinsku[16], A. Šernas intensyviai rengė savo verstų ir originalių giesmių Giesmyną su gaidomis. Yra išlikę fragmentai, iš kurių planuoto leidinio visumą dar sunku įsivaizduoti. Žinant A. Šerno skrupulingumą bei tvarkingumą ir tai, su kokiu užmoju jis buvo ėmęsis šio darbo, reikia tikėtis, kad parengtas rankraštis, matyt, kažkur yra. Turėtų laikui bėgant atsirasti.

Tuo metu A. Šernas ėmėsi ir Biblijos vertimų. „Atgiedojęs giesmes [t. y. išleidęs Giesmynus – I. A. – aut. pastaba], ėmiau taisyti Biblijos kalbą pagal originalus: Naująjį testamentą versdamas iš senovės graikų kalbos ir Senojo testamento psalmių knygą iš senovės hebrajų.“[17]

Yra išlikęs dar vienas unikalus A. Šerno viso gyvenimo darbas – įspūdinga 66 pamokslų rankraštinė jo paties įrišta knyga[18]. Joje sunumeruoti 65 pamokslai, du yra su dubliuotais numeriais, vienas pamokslas išplėštas, bet pavadinimas ir numeracija likusi.

Pamokslai rašyti lietuvių kalba. Yra žinoma (iš P. Jašinsko laiško Broniui Jauniškiui, kuris sovietiniais laikais rengė ateistinio turinio knygeles), kad A. Šernas ruošė pamokslus ir lenkų kalba, bet jie kol kas nerasti (jeigu tie tekstai išvis išlikę).

Šis pamokslų rinkinys nedatuotas, chronologines ribas galima spėti pagal kunigystės pradžią, o paskutinė tekste fiksuota data yra 1964 m.

Rinkinį sudaro ant A6 formato liniuotų popieriaus lapelių su vandens ženklais arba ant paprasto sąsiuvinio lapelių rašyti tekstai ir paprastu siūlu susiūti į knygą. Daug kartų prisiliesta prie šių tekstų, ką liudija taisymai, daryti įvairiomis rašymo priemonėmis. Kai kurie tekstai nuo drėgmės išblukę, paties autoriaus restauruoti. Pamokslai rašyti daugiausia juodu rašalu (keli – mėlynu), taisyklinga, kone kaligrafiška, į dešinę pasvirusia rašysena, ankstyvieji – cheminiais pieštukais smulkiu vertikaliu braižu.

Pamokslų tekstai stebina gebėjimu meistriškai valdyti kalbą kaip minties raiškos priemonę. Sakiniai kuriami kaip sudėtingi, daugiasluoksniai periodai, kuriuose mintį valdo logikos jėga.

A. Šernas labai reiklus minties raiškai, jo tekstų leksika turtinga. Kartais vienam reiškiniui apibūdinti jis parenka net keturis ar penkis epitetus, vartoja sinonimiką – ypač veiksmui reikšti. Jis geba atrasti reiškiniui ar veiksmui netikėtų, įtaigių palyginimų, kurie yra paveikūs ir kuria teksto emocinę atmosferą. Ypač išraiškingas parabolių – trumpų Biblijos siužetų parinkimas, kurį lydi išmintimi grįstas interpretavimas.

Pamokslų tekstai yra gyvas paties pamokslininko vertybinių nuostatų atspindys. Retas skaitinys turi tokią stiprią vidinę dvasinę galią. Norint sukurti tokius emocinės įtampos kupinus tekstus nepakanka išmanyti homiletikos taisykles. Dievo žodžio perteikimui reikia turėti gilų protą, jautrią sielą, atjautos kupiną širdį, bet svarbiausia – būti išmintingam.

Karas ir okupacija

Darnų ir sutelktą Evangelikų Reformatų parapijų gyvenimą, tradicijas, bendruomenės gerovės kūrimą, per dešimtmetį sukurtą jaunimo auklėjimo ir ugdymo tradiciją (turima minty kunigo A. Balčiausko įkurta, jo vadovauta ir globota evangeliško jaunimo organizacija „Radvila“) sugriovė sovietinė okupacija.

Likiminių grėsmių akivaizdoje iš Lietuvos pasitraukė Evangelikų Reformatų Bažnyčios dvasininkai – generaliniai superintendentai Povilas Jakubėnas ir Konstantinas Kurnatauskas (Vilniaus Sinode išrinktas po generalinio superintendento Mykolo Jastžembskio mirties), superintendentas Jonas Šepetys, kunigai Vytautas Kurnatauskas, Fridrichas Barnėlis, Kolegijos Prezidentas Jokūbas Mikelėnas, daug kuratorių.

Likusiems Lietuvoje A. Šernui, P. Jašinskui, A. Balčiauskui, Mykolui Frankui ir Adomui Grybei didžiulė našta – dirbti okupacijos ir religinių suvaržymų sąlygomis – užgulė pečius. Bažnyčios superintendentui A. Šernui prisidėjo dar ir pareiga atstovauti Bažnyčiai santykiuose su okupacine valdžia.

Karas sugriovė žmonių gyvenimus, okupacija griovė bažnytinį gyvenimą. Bažnyčia buvo apdėta nepakeliamais mokesčiais, o parapijų pajamos buvo menkos. Uždraustas parapijiečių lankymas – kalėdojimas. Sovietiniais laikais Sinodai buvo uždrausti, leista surengti tik vieną 1957 m., nes visas protestantiškas pasaulis minėjo Reformacijos jubiliejų. Sovietiniais laikais vyko agresyvi ateizacija ir pasekmes bažnyčia pajuto labai greitai.

Paskutinieji metai

1964 m. gegužės mėn. kukliai atšventęs savo 80-metį A. Šernas sužino, kad serga nepagydoma liga.

1964 m. liepos 5 d. A. Šernas bažnyčios turtą ir pareigas perduoda Biržų parapijos klebonui P. Jašinskui.

O rugpjūčio mėnesio įvykiai pribloškia visus.

1964 m. rugpjūčio 11 d. „Biržiečių žodyje“ pasirodo birželio 1 d. datuoto A. Šerno ranka rašyto teksto „Non credo, quia absurdum est“ kupiūruotas variantas.

Rugpjūčio 15 d. Lietuvos TSR radijas transliuoja „Ateistų radijo klubo“ laidą, kurioje A. Šernas skaito minėto teksto fragmentus.

Rugpjūčio 16 d. komunistinėje „Tiesoje“ išspausdintas visas septyniolikos puslapių tekstas (be lotyniško pavadinimo), su faksimilių fragmentais ir žurnalisto Algirdo Kadžiulio įžanginiu žodžiu bei jo (ar „Tiesos“ redaktoriaus Genriko Zimano?) A. Šerno vardu parašyta ir įterpta pastraipa apie jo dalyvavimą nepriklausomybės kūrime 1917 m. ir signatarą brolį Jokūbą Šerną.

Rankraštį „Non credo...“ A. Šernas pasirašo per trečdalį paskutinio puslapio jam visiškai nebūdingu itin stambiu braižu: „Lietuvos TSR Reformatų Bažnyčios General – superintendentas Kun. Ad. Šernas.“ Beje, šiame A. Šerno ranka rašytame vadinamame „atsisakymo nuo kunigystės, bažnyčios ir dievo“ tekste visi sakraliniai žodžiai (Kalėdos, Velykos, Sekminės, Biblija, Viešpats, Sinodas, Dievas, Mesija, Šv. Krikštas, Šv. Vakarienė, Išganytojas, Senasis testamentas, Naujasis testamentas, Kunigas, Bažnyčia) A. Šerno rašomi didžiąja raide. Suprantama, „Biržiečių žodyje“ ir „Tiesoje“ šie žodžiai rašomi mažosiomis raidėmis.

Pasirodžius „Non credo...“ spaudoje ir nuskambėjus per radiją, prasidėjo reakcijos – skaitytojų ir klausytojų laiškai. Vieni pilni tarybinio džiugesio ir sveikinimų, kad pagaliau praregėjo ir atsisakė kunigystės, kiti – iš parapijiečių, reformatų bendruomenės – pilni asmeninio skausmo dėl to, kas įvyko, ir kone prakeikiantys už tokią išdavystę, treti – tarp eilučių, tiesiai neįvardindami, Ezopo kalba užjaučiantys dėl to, kokioje nepavydėtinoje dvasinėje situacijoje jis atsidūrė ir išreiškiantys moralinį palaikymą šiuo jam sunkiu metu.

Liko daug neatsakytų klausimų. Ko pas A. Šerną keletą kartų lankėsi (apie tai liudija Jono Eiduko atsiminimai)[19] garsus ateizmo propaguotojas, tuometinio Šiaulių pedagoginio instituto Marksizmo–leninizmo katedros vedėjas Jonas Aničas, tuo metu kaip tik rengęs spaudai metodines knygeles apie ateistinį moksleivių auklėjimą, išleidęs rekomendacijas, pavadintas „Kelias į tikinčiojo širdį“, parašęs straipsnį „Kilnus ir dėsningas poelgis“, išspausdintą 1971 m. išleistame „Adomo Šerno priešmirtiniame laiške“ (taip pavadintas A. Šerno tekstas „Non credo...“). Ko lankėsi asmenys iš kitų struktūrų, kurių rankose atsidūrė minėtas A. Šerno rankraštis, vėliau patekęs į Lietuvos Nacionalinio muziejaus fondus. Kodėl iki pedantiškumo skrupulingas, visada kėlęs aukštus moralinius reikalavimus (pirmiausia sau, o po to ir kitiems) A. Šernas leido tuo „Non credo...“ nubraukti savo viso gyvenimo darbą, išsižadėti savęs, artimųjų, savo giminės, parapijiečių, pasmerkti save paniekai, kurios niekaip negalėjo atsverti entuziastingi komunistiniai sveikinimai „atsikračius religinių prietarų“.

Evangelikų reformatų bendruomenės išeivijoje reakcija buvo vienareikšmė – niekas to „priešmirtinio laiško“ autentiškumu nepatikėjo. Katalikų spaudoje, beje, taip pat buvo pareikšta tokia nuostata.

Čikagoje 1964 m. rugpjūčio 23 d., išsyk po „Non credo...“ paskelbimo, superintendento St. Neimano bute vyksta Kolegijos posėdis. Petras Variakojis praneša liūdną žinią, kad „mūsų visų gerbiamas kunigas Adomas Šernas pasirašė po ateistiniu straipsniu, skelbiančiu, jog jisai išsižadąs tikėjimo ir apgailestaująs, kam dirbęs Lietuvos nepriklausomybės atstatymui.“ Kunigas Povilas Dilys, paveiktas šitos žinios, pareiškė, jog jis „netikįs, kad kunigas Adomas Šernas, iškunigavęs virš penkiasdešimt metų, senatvėje staiga taptų ateistu. Tamsi galybė jį privertė po tuo straipsniu pasirašyti“[20].

1965 m. vasario 21 d. Čikagos evangelikų reformatų bažnyčioje vyko dvigubas paminėjimas – Vasario 16-osios bei pamokslais, giesmėmis ir maldomis buvo pagerbtas Lietuvoje neseniai miręs Evangelikų Reformatų Bažnyčios superintendentas kunigas Adomas Šernas.

„Pamaldose dalyvavo penki kunigai: Kostas Burbulys, Povilas Dilys, Stanislovas Neimanas, Jonas Pauperas ir Ansas Trakis. Kiekvienas iš jų pasakė turiningus pamokslus, kuriuose aiškiai atsispindėjo visas (bolševikų aukos) kunigo Adomo Šerno gyvenimas: jo ištikimas ilgametis tarnavimas Dievui ir lietuvių tautai. [...] Maldos ir giesmės, kaip ir penki pamokslai, buvo persunkti didžia pagarba ir meile velioniui kunigui Adomui Šernui ir Lietuvai. Pamaldų metu skambėjusios giesmės – „O Dieve šventas ir teisingas“ ir „O Dieve, sergėk bočių žemę“ yra parašytos paties amžino atminimo kun. Ad. Šerno, o giesmė „Lik su mumis, o Jėzau“ velionies buvo mylimiausia.“[21]

Po pamaldų bažnyčios salėje parapijiečiai, giminės dalijosi prisiminimais apie A. Šerną ir mintimis apie tą skaudų įvykį.

Kuratorius Petras Bružas: „Tą straipsnį neabejotinai parašė patys bolševikai, nes to rašinio stilius visai svetimas kunigo Adomo Šerno stiliui. [...] Reikia tik perskaityti kun. Ad. Šerno giesmyno įžanginį žodį, kad pažintum jo pažangumą, jo rašymo būdą ir jo gilų tikėjimą Dievu.“[22]

Kunigas Ansas Trakis: „Kunigas Ad. Šernas sujungė ev. Reformatus ir ev. Liuteronus į vieną giesmę, dėlei kurios mes ir dabar visi tebeiname vienybės keliu. O atsiminimai apie šį garbingąjį vyrą telydi mus ir vienija ir ateityje.“[23]

Kuratorius Adomas Šernas (kunigo A. Šerno sesers Marijos sūnus): „Mano dėdė kunigas Adomas Šernas visada buvo religingas. Laiškais mes teiravomės apie tariamą dėdės atsižadėjimą religijos ir Dievo, bet jokio atsakymo nesulaukėme. Giminių laiškai iš Lietuvos apie tai nepasako nė žodžio.“[24]

Kunigas Jonas Pauperas: „Kunigo Adomo Šerno darbai pastatė jam amžiną paminklą.“[25]

Evangelikų reformatų Sinodo tremtyje Kolegijos Prezidentas Motiejus Tamulėnas: „Adomas Šernas bus įrašytas Lietuvos istorijos lapuose kaip taurus lietuvis – tautos sūnus, nepriklausomybės atkūrimo dalyvis, darbštus ir tikintis kunigas. Jis pats sau pasistatė amžiną paminklą savo atliktais darbais ir raštais, kurie bylos ateinančioms kartoms. Mes giliu susikaupimu lenkiame galvas Jo garbingai atminčiai pagerbti.“[26]

Ir tik 2019 m. birželio 22 d. vykęs Evangelikų Reformatų Bažnyčios Sinodas, laikydamas, kad kunigo Adomo Šerno atsisakymas nuo kunigystės nebuvo jo laisvos valios išsakymas, o tik sovietinio ateizmo propagandos priverstinis aktas, panaikino LTSR evangelikų reformatų Konsistorijos 1964 m. sprendimą, paremtą gautu A. Šerno prašymu, dėl jo atleidimo nuo visų jo pareigų tarnystėje ir pakartojo Sinodo sprendimus, kuriuose kunigas Adomas Šernas yra skiriamas ir ordinuojamas Bažnyčios superintendentu, Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų parapijos klebonu bei Konsistorijos viceprezidentu.

***

Kunigo Adomo Šerno skaudaus likimo aidas tebereikalauja tiesos ieškojimo ir atsakymo į tuos klausimus, kuriuos mums paliko tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt ketvirtieji metai.

---

[11] Mok. A. Juozuvaitis, „Kiek plačiau apie giesmynėlį“. Iš Biržų krašto muziejaus Mokslinio archyvo.
[12] *Giesmės*, K., 1942, p. 2.
[13] St. Neimanas, „Lietuvos evangelikų reformatų giesmynai“, in: *Mūsų sparnai*, 1964, Nr. 17, p. 13.
[14] Giesmynas yra vicesuperintendento kunigo Tomo Šerno asmeniniame archyve.
[15] Biržų krašto muziejus „Sėla“, GEK 15170.
[16] Lietuvos Evangelikų Reformatų Sinodo archyvas.
[17] A. Šernas, *Non credo, quia absurdum est*, rankraštis, p. 5, LNM RN 11953.
[18] Pamokslų rinkinys yra vicesuperintendento Tomo Šerno asmeniniame archyve.
[19] Iš Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos Vartotojų aptarnavimo skyriaus vyresn. bibliotekininko Evaldo Timuko asmeninio archyvo.
[20] *Mūsų sparnai*, 1964, Nr. 17, p. 33.
[21] Mykolas Plepys, „Dvigubas paminėjimas“, in: *Mūsų sparnai*, 1965, Nr. 18, p. 40.
[22] *Ibid.*, p. 42.
[23] *Ibid.*
[24] *Ibid.*
[25] *Ibid.*
[26] Motiejus Tamulėnas, „Vergijos pančiuose“, in: *Mūsų sparnai*, 1965, Nr. 18, p. 37.

Pabaiga

Sukaktys

Vilniaus universitetas XX a. 8 deš. ir mūsų dėstytojas dr. Vladas Terleckas

Vytautas Albertas GOCENTAS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

durpyne Lietuvoje, darbininku, geodezininku, meistru rekonstruojant Vilniaus oro uosto nusileidimo taką. Tik 1961 m. priimtas į Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą, 1966 m. jame baigė bankininkystę.

Vėliau doc. dr. Vladas Terleckas dirbo ir vadovavo specialistų grupei, parengusioje Lietuvos pinigų ir bankų savarankiškos sistemos koncepciją bei pagrindinius įstatymus, buvo vienas iš Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signatarų. Tai nesutrukdė turėti savo nuomonės ir pasitraukti iš Seimo, protestuojant prieš jam nepriimtinus Lietuvos turto privatizavimo įstatymus, kuriuos kūrė ir aprobavo prof. dr. Kazimiera Prunskienė, prof. dr. Kazimieras Antanavičius, dr. Gediminas Vagnorius.

Dar vėliau žurnalistė Milda Kniežaitė (lzinios.lt) jo pasiteiraus: „Esate atsidavęs Lietuvos istorijos tyrinėtojas, kalbantis faktais, skaičiais ir šaltiniais pagrįstais argumentais. Naujausioje knygoje „The Tragic Pages of Lithuanian History 1940–1953“ grįžtate į tragišką Lietuvos valstybei laikotarpį, 1940–1953 metus, tačiau šį kartą kreipiatės į užsienio skaitytojus. Kas lėmė tokios knygos atsiradimą?“

Į tai V. Terleckas atsakė: „Tiksliau būtų pasakyti, kad tęsiu pradėtą darbą. Iki tol ne vieną dešimtmetį tyrinėjau Lietuvos pinigų ir bankininkystės istoriją. Šia tema paskelbiau šešias monografijas. Esu dėkingas Lietuvos banko valdyboms už jų išleidimą. Kompleksiškas pinigų ir bankininkystės istorijos gvildenimas padėjo gerai pažinti Lietuvos ūkio raidą ir ekonominę politiką, jos veiksnius. Sukauptos šios srities žinios suteikė drąsos imtis ir bendrosios Lietuvos istorijos nagrinėjimo, oponuoti mūsų istorikams, pasiskelbusiems mitų griovėjais. Tai pabandžiau išdėstyti knygoje „Lietuvos istorijos klastojimo ir niekinimo iššūkiai“ (2009). Ką tik išėjusioje anglų kalba knygoje „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai. 1940–1953“ („The Tragic Pages of Lithuanian History 1940–1953“) siekiau konspektyviai pateikti anglakalbiams skaitytojams informacijos minimumą apie tai, kaip Lietuva dingo iš politinio žemėlapio, kas joje vyko.“

Tarp doc. dr. Vlado Terlecko mokinių – bankininkai, ministrai, signatarai. Tai ir dr. Vilius Baldišis, signataras, Eduardas Vilkelis, finansų ministras, doc. dr. Audrius Rudys, signataras, doc. dr. Stasys Kropas, signataras, Raimondas Norkus, bankininkas praktikas, doc. dr. Albertas Šimėnas, signataras, Ministras Pirmininkas, kiti bankininkystės, ekonomikos ar kitų sričių specialistai.

Studijos Vilniaus universitete – nepamirštamos. Finansų ir apskaitos fakultete (dab. Ekonomikos ir verslo administravimo fakultetas) visuomet vyravo ieškojimų ir atradimų, eksperimentų ir tyrimų dvasia. Tai gabiems studentams prasidėdavo jau Studentų mokslinėje draugijoje, kuriai vadovavo fakulteto dekanas prof. habil. dr. Alfonsas Žilėnas, vėliau ir akademikas. Iš Vlado Terlecko teko sužinoti ir apie Lietuvos lito tėvą Vladą Jurgutį, nes dėstytojas įtaigiai ir išsamiai skaitė pinigų cirkuliacijos discipliną, o pertraukų metu bendramokslės netikėtai pasiteiravo, ar nėra gydytojo, prozininko, vertėjo Jeronimo Ralio, Homero „Odisėjos“ ir „Iliados“ vertėjo, giminė...

Minėtina bent keletas dėstytojo Vlado Terlecko dalykinių charakteristikų:

– tarpukario nepriklausomos Lietuvos, o taip pat sovietinio gyvenimo, jo praktinės bankininkystės žinovas;

– nuoseklus gyvenimiškos ir naujos medžiagos, archyvinių dokumentų analizavimas bei gretinimas, naujų įžvalgų formavimas;

– aiškus medžiagos dėstymas paskaitose ir monografijose, kurių stilius – nenuobodus, o iškalbingi pavyzdžiai, iliustracijos, lygiagretės dėstomos tikrų gyvenimo, ekonomikos įvykių ir procesų fone;

– kuklus ir neįkyrus, žinantis savo vietą ir vertę, garbingas ir tikslus mokslininkas;

– gebėjimas istorinius procesus rikiuoti ir nagrinėti ne tik ekonomikoje, bankininkystėje, bet ir tautos, valstybės gyvenimo kontekste;

– drąsus ir pamatuotas savo koncepcijos kėlimas ir gynimas, nemokslišką teorijų ir sprendimų nuoseklus nagrinėjimas, konstruktyvi kritika.

Dažnai galėjai pastebėti, kad dėstytojui savo ar šeimos gerovė nėra „šventa karvė“, o svarbi tik mokslinė tiesa ir valstybės bei jos piliečių gerovė.

Vilniaus universitete, jo fakultetuose, taip pat ir su ekonomika susijusiuose fakultetuose, dirbo ne tik ekonomikos, bet ir kitų sričių korifėjai. Visi jie siekė pasidalyti ekonomikos, istorijos, filosofijos, rusų ar anglų kalbos, svarbiausių pramonės šakų technologijų, kitų sričių ne tik fundamentinėmis žiniomis, faktais, bet ir jų naujienomis ir pokyčių kryptimis. Atsiverdavo dar neįvardyti horizontai, noras studijuoti, kaupti žinias, ruoštis koliokviumams, seminarams, laboratoriniams darbams, o galiausiai – baigiamajam diplominiam darbui. Man teko puiki proga gilintis į valstybės biudžeto planavimą kontrolinių skaičių pagrindu. Tuomet komandinėje (planinėje) valstybėje ir jos gyvenimo organizavime tai buvo netikėta, neįprasta... Prof. A. Žilėnas mane, jauną diplomantą, pavadino šios srities žinių pirmeiviu, profesoriumi.

Greta privalomų disciplinų galėjai lankyti ir Visuomeninių profesijų fakultetą M. K. Čiurlionio gatvėje ar senuosiuose universiteto rūmuose, kur susitikdavo dainos, šokio, muzikavimo, dramos, literatūros, kraštotyros ar dailės mėgėjai. Man teko laimė lankyti prof. Elenos Bukelienės literatų būrelį, kurio narius globojo ir konsultavo poetas Antanas Masionis. O tapytojo Kosto Dereškevičiaus vadovaujamoje dailės studijoje ketvertą metų tobulinau piešimo ir tapybos įgūdžius, kurių pradžiamokslį gavau jau Klaipėdos kultūros rūmų dailės studijoje iš tapytojo Vaclovo Rimkaus. Poezijos vakarai ir konkursai, publikacijos studentiškoje periodikoje, kolektyvinės ir asmeninės parodos universiteto garbingose patalpose neleido nurimti, užsimiršti. Vasarą vykdavome su studentų statybininkų būriais į Omsko sritį lieti gelžbetonio, su „Ramuvos“ draugijos kraštotyrininkais į Luokės apylinkes tyrinėti žvejų ar bitininkų paslapčių. Žinoma, savo laiko išlaidų pareikalavo ir karinis parengimas Pabradės stovykloje-poligone, ir ekonomisto praktikos Klaipėdos miesto vykdomajame komitete.

Jau vėliau, po studijų universitete, mielas ir visų gerbiamas doc. dr. V. Terleckas, kaip ir kiti universiteto dėstytojai, gyvenime tapo artimi mūsų bendražygiai, bendraminčiai, kelrodžiai ir švyturiai – norėjosi sutikti, pasikalbėti, pasitarti. Darbas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje leido žinoti, ką kiekvienas jų rašo, tyrinėja, publikuoja. Negana to, doc. dr. V. Terleckas mielai sutiko talkinti ir Mažosios Lietuvos enciklopedijoms, kuriose teko atlikti be kitų priedermių ir atsakingojo sekretoriaus pareigas. Dėstytojas kruopščiai rengė Klaipėdos krašto ir Mažosios Lietuvos ekonomikos, bankininkystės istorijos straipsnius, konsultavo gretimas sritis.

Kai kada doc. dr. V. Terleckas atnešdavo savo knygų. Ilgai sėdėdavome, aptardavome ne tik jų turinį, bet ir galimybes, kaip jas paskleisti į Lietuvos ar pasaulio bibliotekas. Pamenu, dėstytojas išleido monografiją anglų kalba. Argumentavau, kad ir tėvynainiai norėtų ją gauti gimtąja kalba – po kurio laiko ir lietuvių kalba ji buvo išleista. Dėstytojas turi gausų rankraštinės ir kitokios medžiagos archyvą. Akinu dėstytoją jo neišsklaidyti, o perduoti atminties įstaigoms – universitetui ar bibliotekai. Kitas svarbus epistolinio palikimo reikalas – dokumentai, atsiminimai, fotografijos ir kita. Ne kartą minėjau dėstytojui, kad ir akad. A. Žilėno pavyzdys rodo, jog geriau kuomet tokią medžiagą kaupia ir knygos forma išleidžia pats gyvenimo, veiklos ir darbų autorius, o ne tik jo artimieji ir mokiniai.

Dar ir dar kartą norisi sutikti, pakalbinti mielą pedagogą, mokslininką, žmogų. Dėkoti ir klausti, klausti ir dėkoti. Artėja jubiliejinė sukaktis. Sėkmės ir gyvenimo bei atradimų pilnatvės mūsų mielam dėstytojui, jo žmonai Reginai bei dukrai Jūratei.

Dėstytojas, docentas dr. V. Terleckas nuo 1970 m. parašė ir paskelbė per 500 didesnių įvairaus pobūdžio publikacijų. Jis Mažosios Lietuvos ir kitų enciklopedijų straipsnių autorius. Svarbiausios publikuotos knygos: „Pinigai Lietuvoje 1915–1944 m.“ (1992), „Lietuvos bankas 1922–1943 metais“ (1992), „Kelias nuo Žemės banko iki Lietuvos žemės ūkio banko“ (1999, bendraautoris Venantas Mačiekus), „Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1940“ (1999), „Lietuvos bankininkai. Gyvenimų ir darbų pėdsakai 1918–1940“ (2001), „Istorijos perrašinėjimai ir smaginimasis Lietuvos atsilikimu“ (2007), „Lietuvos istorijos klastojimo ir niekinimo iššūkiai“ (2009), „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953“ (2014–2016) anglų, prancūzų, lietuvių kalbomis, „Bankininkystė Lietuvoje 1795–1915“ (2011), „Jonas Vailokaitis. Gyvenimo ir veiklos bruožai“ (2011), „Priešinimasis Lietuvos nukryžiavimui 1944–1953. Mitai ir tikrovė“ (2017).

XX amžiaus politikos ir diplomatijos sūpuoklėse

Atkelta iš 3 p.

vergtų tautų lyderiai, kurie neutraliose šalyse rengia konferencijas, kuria savo tautų informacinius biurus, konsoliduoja tautines jėgas, telkia demokratinių jėgų galimus sąjungininkus. Lietuviai jokia išimtis, jie daro tą patį. Konferencijos Paryžiuje, Stokholme, Lozanoje, Berne rodo ne tik lietuvių atstovų telkimąsi, bet ir kylančius skirtumus, kuriuos teks įveikti. Rutuliojasi įvairios ateities vizijos, bet dar nėra aiškaus tikslo, ko siekti.

Lietuva po vokiečio batu, labai nepasišakosi. Kol lietuviai kasosi pakaušius ir svarsto, su kuo geriau būsią – su vokiečiais ar rusais, įvykiai tarsi patys dėliotųsi. Nors yra kitaip: tuos įvykius yra kam dėlioti, tik ne visiems lengva įžvelgti, kieno rankose kortų kaladė ir kokie tūzai bus mesti jau ne ant kortų, bet taikos derybų stalo. Iš pradžių apie jokią Lietuvos nepriklausomybę vokiečiai nė girdėti nenorėjo, bet keičiantis aplinkybėms Vokietijos politinis elitas reikalavimų veržles kiek atlaisvino. Iš būtinybės. Su karine valdžia derėtis sudėtingiau dėl jos nelankstumo. Neretai į Berlyną lietuvių veikėjams tenka važiuoti ieškant pagalbos prieš vokiečių karinės valdžios diktatą, nuolatines rinkliavas, faktiškai krašto plėšimą. Silpnų vietų turi ir vokiečių derybininkai: jei per daug spaus, reikalaus *anšliuso* (aneksijos), tai pasaulio akyse atrodys grubūs savo tikrųjų tikslų neslepiantys imperialistai, būsimose taikos sutarties derybose dalyvausiančioms šalims tai bus nepriimtina. Pagaliau 1917 m. birželio 2 d. paskelbtas leidimas sudaryti lietuvių patikėtinių tarybą, kurią paskirsiantis pačių lietuvių Organizacinis komitetas. Tarp jo 22 narių ir J. Šaulys. Komitetas renkasi posėdžiui, o vokiečiai teikia „pasiūlymą“: Lietuva būsianti Vokietijos dalis, vokiečiai vadovaus kultūros, ūkio ir strategijos sritims.

Kol kas aišku viena: taikos derybos neišvengiamai ateis, jos rūpi rusams, su Leninu priešakyje nesusitvarkantiems savo chaotiškuose revoliuciniuose namuose, bet nemažiau svarbios ir karo išvargintai Vokietijai. Tautos pavargo nuo karo. Akivaizdu, kad atėjus taikos deryboms pavergtų tautų balsas įgis vertės, taip pat ir Lietuvos. Lietuviams duodama suprasti, kad tose derybose bus sprendžiamas jų krašto likimas, bet tam jie turi politiškai pasiruošti, suprasti, kad turi eiti koja kojon su Vokietija. Okupanto įvaizdžio gerinimo propagandinis triukas, bet Lietuvos nepriklausomybės siekiui šioks toks šansas. Kaip juo protingiau pasinaudoti? Lietuviškas atsargumas kužda, jog svarbu neperspausti, nekelti neįmanomų sąlygų, kai neatsargus žingsnis gali sugadinti gerą pradžią.

Kuo remtis – Vokietija, Rusija ar Antantės valstybėmis? Nė viena iš šių jėgų ligi tol neparodė atvirai palaikančios lietuvių nepriklausomybės siekio. Gal pakaktų autonomijos? Tenka laviruoti. Rusijos pyragų atsivalgyta, 40 metų trukęs lietuviškos spaudos draudimas parodė šios imperijos tikruosius tikslus. Tiesa, po 1905 m. ir Didžiojo karo sąlygomis Rusija kiek atlyžo, pradėta po truputį skaitytis su mažų tautų reikalavimais. Bet patirtis sako, kad tęsis tol, kol Rusijai bus striuka, o toliau viskas grįš į senas vėžes. Mes už *neprigulmybę*? Dabar jau rašo – *nepriklausomybė*, tik ką tai reiškia, ne kiekvienas dar supranta.

Manevruoti priversti ir vokiečiai. Nors pamažu, bet keičiasi Berlyno politikos kursas užimtų kraštų atžvilgiu: nuo šiol ne beatodairiška aneksija, bet švelnus spaudimas, o tam turėtų pasitarnauti nuo Vokietijos priklausomų valstybių kūrimas. Vilniaus konferencijos organizacinis komitetas laikosi savo pozicijos: lietuvių tauta savo ateitį mato nepriklausomoje valstybėje, orientuotoje į Vakarus (taigi ne į Rusiją), o konkrečius santykius su Vokietija spręsianti konferencija. Kaip tokiems lietuvių ketinimams priešintis? Vokiečiai leido konferenciją surengti.

1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencija Vilniuje atvėrė vartus į Lietuvos valstybės atkūrimą, tik tų vartų durininkais kol kas dar yra vokiečiai. Labai svarbu, kad konferencija parodė politinę brandą ir drąsą, ir vietoj vokiečių peršamos paklusnios patikėtinių tarybos staiga išsirinko Lietuvos Tarybą konferencijos politiniams tikslams įgyvendinti. Išmintingas sprendimas. Berlynas vis dėlto pripažins Lietuvos Tarybą. Tai reiškė, kad nuo šiol visuose savo aktuose Lietuvos Taryba atsirems į tris postulatus: ji pripažinta ir įgaliota krašto ir užsienio lietuvių atstovauti lietuvių tautai, remiasi tautų apsisprendimo teise ir Vilniaus konferencijos nutarimais.

1917 m. lapkričio 2 d. Lozanoje prasideda lietuvių konferencija, bet siekiant jai suteikti didesnio reikšmingumo, svarbiausias paskutinės dienos posėdis perkeltas į Berną. Tarp dalyvių ir penki Lietuvos Tarybos nariai, būsimi signatarai – Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, Justinas Staugaitis ir Alfonsas Petrulis. Svečio teisėmis dalyvauti pakviestas Maironis. Į istoriją įėjo kaip Antroji lietuvių Berno konferencija, joje priimta net 13 apsvarstytų rezoliucijų. Politiškai svarbiausios trys: dėl valstybės teritorijos, valstybinės santvarkos ir dėl Lietuvos Tarybos pripažinimo. Viešbutyje „National“ patvirtinamas Lietuvos nepriklausomybės su sostine Vilniuje siekis, iškeltas Klaipėdos klausimas: Lietuvai būtina turėti uostą. Dar iki prasidedant deryboms dėl taikos iš Vokietijos pritarta siekti Lietuvos valstybės siekiams tinkamo akto, o iš Antantės – apsisprendimo teisės pripažinimo lietuvių tautai. Konferencija darbą baigė lapkričio 10 d. Akivaizdu, kad užsienio lietuvių reikalavimai atrodo daug radikalesni, o Vilniuje mintis ir norus vis dar tenka reikšti atsargiai, nenorint pakenkti bendram reikalui.

L. Mažylio teigimu, tokiuose lietuvių pasitarimuose Šveicarijoje ir kitose šalyse aptarinėta ne tik nepriklausomybės atkūrimo taktika, bet ir švietimo reikalai, santykiai su tautinėmis mažumomis, Vilniaus universiteto atgaivinimo, lietuvio vyskupo paskyrimo į Vilnių reikalai. Pradėti kurti valstybės simbolikos ženklai: herbas, vytis, žemėlapiai, pašto ženklų projektai. Ypatingo svarbos rūpestis, kaip į Lietuvą sugrąžinti mokytojus, gydytojus, kunigus ir kitų profesijų inteligentus.

Reikšmingas pavyzdys lietuviams buvo Suomijos nepriklausomybės paskelbimas 1917 m. gruodžio 6 d. 1918 m. pradžioje Suomijos nepriklausomybę pripažino Sovietų Rusija, Vokietija, Prancūzija. Precedentas to paties siekti Lietuvai.

Akrobatinis triukas ant lyno

Priartėjome prie mūsų temai esmingo įvykio. Sovietų Rusijai vidaus režimui įtvirtinti reikėjo atokvėpio, ne mažiau ir Vokietijai. Todėl 1917 m. gruodžio 3–15 d. tarp šių valstybių vyko derybos dėl paliaubų, toliau prasidės derybos dėl taikos sąlygų Brest-Litovske. Dabar arba niekad! Jeigu šis šūkis Lietuvos Taryboje ir nenuskambėjo, tai vis viena teko verstis per galvą, apie Lietuvą priminti pasauliui, suskubti bet kuria kaina įsiterpti į įvykių seką. Šią netvarią padėtį Lietuvos Tarybos Pirmininkas A. Smetona apibūdino maždaug tokiais žodžiais: Taikos kongresui turime parengti pačią Lietuvos idėją. Reikia būti realistais, kompromisai būtini, jei norime iškelti Lietuvos valstybės klausimą į tarptautinį lygį. Tik vokiečiai mums ir gali padėti, valstybės pagrindą paskelbti. Rusai su Antante mūsų klausimo nekelia ir nekels. Reklamos be kompromisų nepasidarysime...

Taigi, geriau žvirblis saujoje, negu tetervinas laukuose. 1917 m. gruodžio 11 d. deklaracija ir buvo šio siekio, taip pat ir kompromiso išraiška. P. Klimas net pasakė: „Smetona vis dar vokietukų uodegoje sukasi“. Kiek teisūs buvo Smetonos nuostatos laikęsi Tarybos nariai? Kad ir kaip nesimpatiškas šiandien mums atrodo Gruodžio 11-osios deklaracijos tekstas, visų pirma, jo antroji dalis, bet istoriškai žvelgiant šis manevras pasiteisino. Priminė akrobatinį triuką ant

Nukelta į 16 p.

Mažoji Lietuva

Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ (I)

Juozas VERCINKEVIČIUS, Bitėnai–Trakai

Bendrai apie *INTERREG V*

2014–2020 m. Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo (INTERREG V) programos padeda šalinti kliūtis bendravimui ir bendradarbiavimui siekiant bendrų tikslų, padeda spręsti bendras regiono problemas, dalytis idėjomis ir patirtimi.

Visoms INTERREG V programoms įgyvendinti Europos Sąjungos valstybėse yra skirta daugiau nei 10 mlrd. eurų Europos regioninės plėtros fondo lėšų.

Lietuvos viešojo administravimo institucijos ir įstaigos, kitos viešosios įstaigos ir nevyriausybinės organizacijos turi galimybę dalyvauti septynių INTERREG V programų projektuose. **Šių programų įgyvendinimą Lietuvoje koordinuoja Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija.**

Europos regioninės plėtros fondo lėšomis finansuojama 85 % tinkamų projekto įgyvendinimo išlaidų. Parama išmokama kompensuojant patirtas išlaidas. Bendradarbiavimo veiklos yra prioritetinės, o investicijoms yra numatyta tik maža lėšų dalis. Parama skiriama viešojo pobūdžio veikloms įgyvendinti ir tik tiems projektams, kuriuose bendrą veiklą vykdo projekto partneriai mažiausiai iš dviejų arba trijų Europos Sąjungos valstybių. Projektai atrenkami atvirų konkursų būdu, parama skiriama geriausiai parengtiems projektams.

INTERREG V-A **Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną** programa siekia stiprinti tvarią Pietų Baltijos regiono plėtrą per bendrus veiksmus, didinant jo konkurencingumą ir skatinant integraciją tarp žmonių ir institucijų. Bendradarbiavimo projektais siekiama padidinti mėlynosios ir žaliosios ekonomikos bei technologijų raidą Pietų Baltijos teritorijoje. Programoje dalyvauja Danijos, Švedijos, Vokietijos, Lenkijos ir Lietuvos regionai: Vokietijoje – Meklenburgo-Forpomerno sritys (žemės): šiaurės vakarų Meklenburgas, Rostokas, Forpomernas-Riugenas, Forpomernas-Greifsvaldas ir į sritis nepatenkantys miestai (žemėms nepriklausantys miestai): Rostokas; Danijoje – Bornholmo regiono savivaldybė ir Zelandijos regionas (subregionai: rytų, vakarų ir pietų Zelandija); Švedijoje – Kalmaro, Blekingo, Skonės ir Kronobergo apskritys; Lietuvoje – Klaipėdos, Tauragės ir Telšių apskritys; Lenkijoje – subregionai: Ščečino miestas, Ščečino regionas, Stargardas, Košalinas, Slupskas, Starogardas, Gdanskas, Trojmiejskas ir Elblaskas.

INTERREG V-A Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programos biudžetas 102,93 mln. eurų, iš jo ERPF (Europos regioninės plėtros fondo) lėšų dalis 82,98 mln. eurų.

Kaip gimė projektas „Pietų Baltijos dvarai“?

Siekdama toliau ugdyti gebėjimus įgyvendinant tarptautinius projektus, sutelkti kolektyvą ir pritraukti tarptautinių lėšų suplanuotoms veikloms įgyvendinti, Rambyno regioninio parko direkcija nusprendė ieškoti bendraminčių ir prisijungti prie INTERREG Pietų Baltijos programos. Dar 2016 m. tuo tikslu direkcijos vyr. specialistas Saulius Dragūnas vyko į Rostoke vykusį projektų idėjų renginį. Drauge su Klaipėdos universiteto profesoriumi Ramūnu Povilansku jie parsivežė puikių idėjų dėl bendradarbiavimo viename iš tada gimusių, o dabar jau sėkmingai įgyvendinamų projektų. Tai projektas **„Dvarų paveldo vertės didinimas per turizmo plėtros priemones Pietų Baltijos regiono kaimo vietovėse“**, sutrumpintai dar vadinamas **„Pietų Baltijos dvarai“** (angl. **„Valorisation of manors for tourism development in rural areas of South Baltic area“** arba **„South Baltic Manors“**, tiesiog **SBM**). Jis įgyvendinamas pagal II šios programos prioritetą – Pietų Baltijos regiono aplinkos ir kultūros potencialo panaudojimas mėlynajam ir žaliajam augimui; tikslą – išplėsti Pietų Baltijos regiono gamtos ir kultūros paveldo objektus į tvaraus turizmo lankytinas vietas. Šis tikslas puikiai derėjo su Rambyno regioninio parko direkcijos tikslais, todėl tapo vienu iš pastarojo laikotarpio direkcijos veiklos variklių.

Nukelta į 14 p.

Projekto partneriai plenariniame posėdyje Bukowko dvare, Lenkijoje, 2019 m. balandis

Projekto „Pietų Baltijos dvarai“ vadovas Jens Masuch

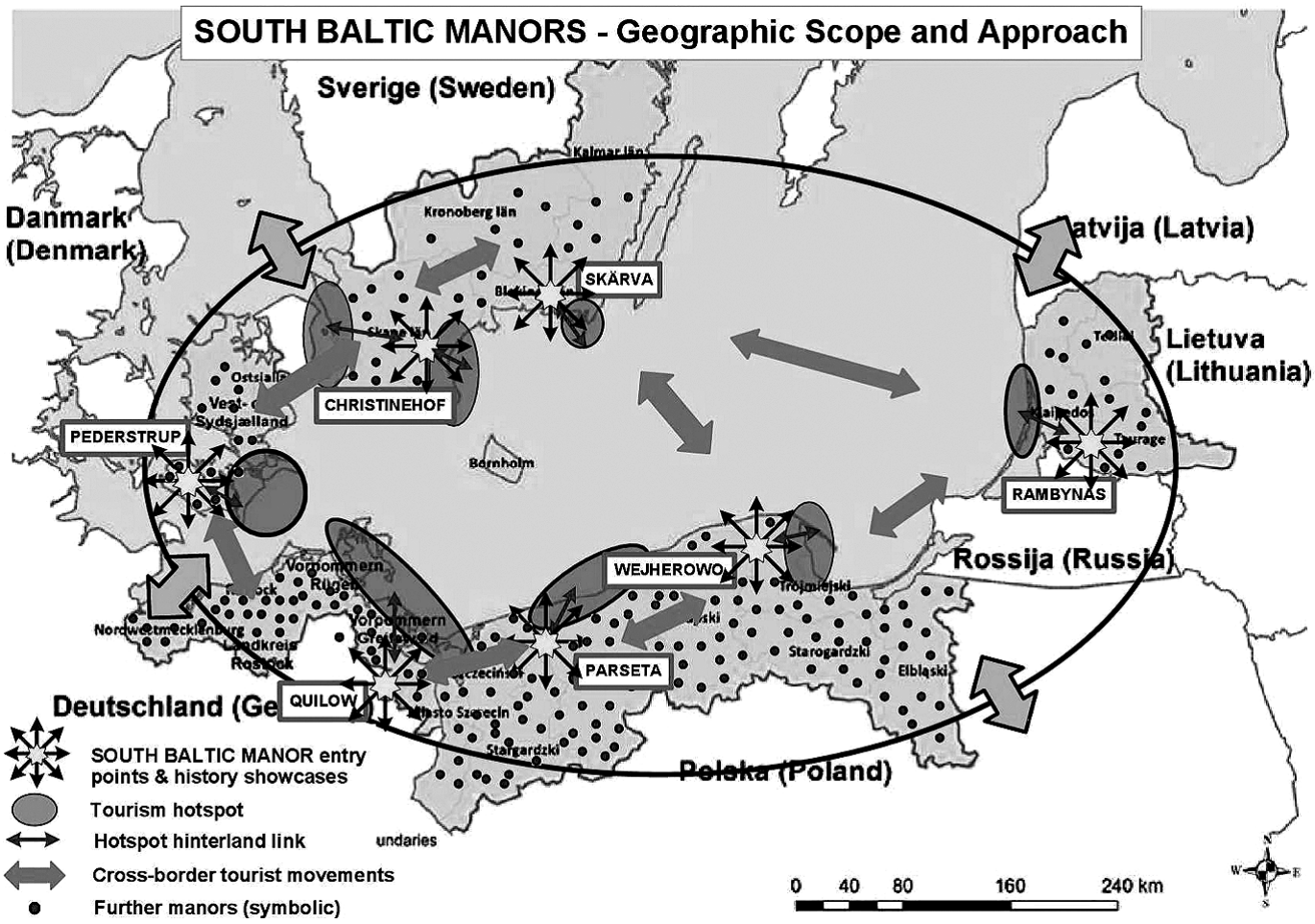

Pietų Baltijos dvarų projekto veikimo teritorija – valstybės aplink Pietų Baltiją. Lietuva su Rambynu – tarp jų

Mažoji Lietuva

Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ (I)

Apie Siemczyno dvaro Lenkijoje restauravimo ypatumus ir problemas kalba jo savininkas Adam Andziak, 2019 m. balandis

Bukowko dvaras Lenkijoje, jame vyko antrasis partnerių susitikimas 2019 m. balandį

Atkelta iš 13 p.

Projektas įdomus ir sudėtingas. Jame dalyvauja įstaigos ir organizacijos iš visų Pietų Baltijos regiono valstybių – iš viso 12 tikrųjų partnerių ir 12 asocijuotų partnerių. Projektui vadovauja pagrindinis partneris iš Vokietijos – Turizmo asociacija *Vorpommern* iš Meklenburgo-Pomeranijos regiono. Kiti partneriai: Regioninė planavimo asociacija *Vorpommern* ir Meklenburgo-Vorpommerno rūmų ir dvarų rūmų asociacija iš Meklenburgo-Pomeranijos regiono (Vokietija), *Parsęta* upės baseino miestų ir komunų sąjunga iš Zachodniopomorskie (Lenkija), Turizmo asociacija „Šiaurės Kašubija“, Lenkijos aktyvaus judumo sąjunga ir Kašubų-Pomeranijos literatūros ir muzikos muziejus iš Pomorskie regiono (Lenkija), Rambyno regioninio parko direkcija iš Tauragės apskrities ir Klaipėdos universitetas iš Klaipėdos apskrities (Lietuva), Muziejus *Lolland-Falster* iš *Sjælland* regiono (Danija), *Muzika Skärvoje* ir Kultūros asociacija *Christinas Wänner* iš *Södra Sverige* regiono (Švedija).

Šio projekto bendras biudžetas 2 697 116,10 Eur, jame 2 222 751,64 Eur iš ERPF. Projektas tęsis 36 mėnesius, t. y. nuo 2018 m. gegužės 1 d., kai buvo pasirašyta paramos sutartis, iki 2021 m. balandžio 30 d.

Ko siekiama projektu?

Žemė Baltijos jūros pakrantėje kuria unikalų Europos kultūros kraštovaizdį. Tai dideli plotai žemės ūkio paskirties žemės, dvarai ir pilys. Dvarai yra svarbūs Pietų Baltijos regiono istorijos posūkiuose. Tai daugialypių kultūrinių ir politinių paminklų regionas. Tuo pat metu dvarai yra vietos, patrauklios ir neįprastos turizmo ir kultūros pasiūlymams kurti. „Pietų Baltijos dvarai“ siekia panaudoti šį Pietų Baltijos regiono kaimo vietovių turizmo potencialą.

Projektu „Pietų Baltijos dvarai“ siekiama *sustiprinti dvarų naudojimą Pietų Baltijos regiono kaimų vietovėse*, sukuriant rinkodaros metodą, grindžiamą bendra regiono istorija, dvarų kraštovaizdžiu ir neįprastais kultūros ir turizmo paslaugų pasiūlymais.

Tęsinys kitame numeryje

Interreg South Baltic | EUROPEAN UNION | European Regional Development Fund | BALTIC MANORS Old places, new life

Sukaktys

Su Dainora sėdėjome viename suole

Atkelta iš 10 p.

Gimnazijos pirmoje klasėje mokėsi vienuolikmečiai, o Dainorai jau buvo trylika! Ji be galo norėjo pasivyti savo bendraamžius. Be to, buvo dar vienas nepalankus dalykas – vyresnis vaikas klasėje galėjo atkreipti kieno nors nepageidaujamą dėmesį. Ir Dainora skubėjo mokytis. Po Naujųjų metų ji išlaikė visus gimnazijos pirmos klasės egzaminus ir perėjo į antrą. Pavasarį jau kartu su visais buvo perkelta į trečią klasę. Tačiau vasarą Dainora neatostogavo, o išmoko visą trečios klasės kursą, išlaikė egzaminus ir rudenį perėjo į ketvirtą klasę. Taip per vienerius kalendorinius metus ji išėjo trijų klasių kursą, išlaikė egzaminus ir pasivijo savo bendraamžius. Šiandien tuo sunku būtų patikėti! Ne kiekvienas sugebėtų ištempti tokį protinį ir net fizinį krūvį. Gal jai irgi pasireiškė kažin kokios nežinomos vidinės galios?! Beje, visus tuos „šokinėjimus“ į aukštesnes klases organizavo mokyt. P. Šilinaitė su B. Fedaravičiene. Be jų pagalbos, vargu ar būtų taip pasisekę.

Kai Dainora gyveno Kaune, jos sesutė Raminta buvo priglausta Vilniuje pas ištikimą Stašių šeimos tarnaitę Marcelę. Dainoros mama ir senelė gyvendavo įvairiose vietose. Buba dažnai keliaudavo į Rygą, o mama po kelis mėnesius glausdavosi pas Fedaravičius, Karazijas, važiuodavo į Vilnių, čia apsistodavo pas J. Kazlauskaitę, aktoriaus Juozo Kanopkos arba Burokų šeimose. Vėliau Dainoros mamai pavyko išsinuomoti kambarį Kaune, J. I. Kraševskio gatvėje, Vilučių namuose, ir pagaliau jos visos keturios apsigyveno kartu. Be to, Dainoros mama gavo darbą muziejuje – atsirado pagrindas po kojomis.

Prabėgo ketveri metai. 1951-ųjų rugsėjį, kai jos visos buvo išėjusios į Kauno zoologijos sodą, į jų duris J. I. Kraševskio gatvėje pasibeldė NKVD kariškiai. Tada, 1951-ųjų rugsėjo mėnesį, buvo rengiamas dar vienas didelis Lietuvos gyventojų trėmimas. Neradę nieko namuose, enkavėdistai išėjo, bet sunerimo visi, kurie žinojo reikalo esmę. Skubiai buvo informuoti visi pažįstami, o grįžtančiųjų iš zoologijos sodo jau laukė pasiruošusieji padėti. Visas „naujienas“ jos sužinojo, kai pakeliui užsuko aplankyti Matulionių šeimos. Čia net rado iš J. I. Kraševskio gatvės atvežtus savo daiktus. Ištikimi draugai skubiai organizavo jų išgabenimą į saugesnę vietą už keliolikos kilometrų. Pasakoti šeimos slapstymosi istoriją tektų ilgai. Tik tuomet, kai viskas aprimo, jos visos persikėlė gyventi į Vilnių. Sugrįžti į Kauną buvo rizikinga. Vis dėlto ir Vilniuje mama su močiute apsigyveno atskirai.

Taip 1951 m. rudenį Dainora pasirodė mūsų klasėje. Nuo tada ir prasidėjo mūsų ilgametė draugystė. Dainora pasakojo, kad Vilniaus Salomėjos Nėries mergaičių mokykloje taip pat viskas buvo atitinkamai parengta ir suderinta. Prieš tai mama pasikalbėjo su mokyklos direktore Marija Bagdonaite, o ši prižadėjo pranešti, jei kas Dainoros ar Ramintos teirautųsi.

Po studijų Vilniaus dailės institute buvo prabėgę daug metų. Dainoros darbai ir įgyvendinti projektai jau buvo plačiai žinomi visuomenėje. Tikriausiai dėl nuopelnų 1978-aisiais nebuvo atmestas jos prašymas leisti vykti į JAV aplankyti tėčio. Dainora gavo leidimą net 30 dienų. Vėliau ji mums išsamiai papasakojo apie savo kelionę, viešnagę ir patirtus įspūdžius. Beje, susitikti su tėčiu Dainora skrido į JAV net 4 kartus.

Kai 1988-aisiais Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pakėlė tautą taikiai kovoti už laisvę, kai visi džiūgavo dėl 1990 m. atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės, paskui ryžtingai pasitiko ekonominę blokadą ir susivienijo po 1991 m. sausio 13-osios žudynių, Dainorą vienas po kito ištiko keli sunkūs smūgiai. 1989-aisiais ji palaidojo savo vyrą skulptorių Petrą Vaivadą, o neramiaisiais 1991-aisiais – ir mamą Konstanciją Juknevičienę. Negana to, Dainora gavo žinią iš JAV, kad tėtį ištiko insultas, jis liko prikaustytas prie vežimėlio slaugos ligoninėje. Ir tik praėjus visiems neramumams, 1994-aisiais, Dainora su Ramintos sūnumi Gediminu parsivežė tėtį į Vilnių. Deja, 1995-aisiais palaidojom ir jį.

Vis dėlto gyvenimas tęsiasi. Mūsų klasė susitinka gana dažnai, pastaruoju metu – net po kelis kartus per metus. Tarsi skubėtume dar pabūti kartu. Neretai renkamės pas Dainorą jos dabartiniame naujajame bute P. Rimšos gatvėje. Ten pasijuntame kaip tikrame muziejuje. Iš karto matyti, kad tuose namuose gyvena meno žmogus. Daugybė paveikslų, skulptūrėlių, bareljefų, bet svarbiausia – tvyranti visiškos laisvės atmosfera! O prisiminimams ir visokiems pasakojimams nebūna galo.

Dainora juokaudama kalba apie kai kurių savo darbų likimą. Jau po Kovo 11-osios Kaune iš Rotušės aikštės dingo Dainoros sukurti ir kiekvienam pastatui pritaikyti skirtingi šviestuvai. „Bet gal dėl to reikėtų tik džiaugtis? Matyt, jie patiko žmonėms ir dabar puošia kieno nors namus! Tai aukščiausias mano darbo įvertinimas!“ – sako ji.

Beje, šviestuvai prapuolė ne tik iš Kauno Rotušės aikštės. Ablingoje kartu su jais dingo ir visas ekspozicijos paviljonas su darbuotojo gyvenamosiomis patalpomis bei ūkiniu pastatu. Matyt, kai kam apdoroti rąstai buvo reikalingesni nei žuvusiųjų atminimas. „Bet juk tai irgi įrodymas, kad mano darbai žmonėms patiko!“ – juokauja Dainora.

Šįmet sukanka jau 66-eri, kai gavome brandos atestatus, o atrodo, kad nė nebuvome išsiskyrusios. Draugystė tęsiasi.

Šiandien savo nepakartojamai suolo draugei Dainorai jubiliejaus proga noriu palinkėti ilgiausių metų! Kaip sakydavo monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas, gyvenk ir gyvuok!

Pabaiga

Atitaisymas

„Vorutos“ Nr. 8 (862), 2019 m. rugpjūčio 31 d., p. 10 išspausdinto straipsnio „Su Dainora sėdėjome viename suole“ pirmos skilties apačioje maketuojant išsitrynė teksto dalis. Turėtų būti:

[...] Visą procesą mačiusi advokato St. Lazdinio šeima (ji glaudėsi tuose pačiuose Stašių namuose) vėliau pasakojo, kad leitenantas Malko su šeimininkais elgėsi labai žmoniškai, net padėjo pakuoti daiktus. Leitenantas patarė pasiimti viską, kas tik įmanoma, nes ten, kaip aiškino, pravers visokios smulkmenos. Paskui įsakė kareiviams padėti sukrauti daiktus į sunkvežimį. Senelis K. Stašys buvo išneštas iš namų neštuvais ir įsodintas į mašiną. Leitenantas net bandė praskaidrinti tremiamiesiems nuotaiką sakydamas, kad tremtyje jiems nebus labai sunku, nes Dainoros mama laisvai kalba rusiškai.

Dainoros krikštatėvis dr. Vytautas Legeika, sužinojęs apie Stašių šeimos trėmimą, norėjo abi mergaites pasilikti savo šeimoje, bet Dainoros motina nesutiko. Vėliau dr. V. Legeika dar buvo atėjęs prie traukinių, tačiau jo įtikinėjimai Dainoros mamos nuomonės nepakeitė. [...]

Atsiprašome autorės ir skaitytojų.

Redakcija

Užs. Nr. 10

2019-ieji – Prezidento Antano Smetonos metai

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Apie Prezidentą Antaną Smetoną ir Kaišiadoris

Vytautas BUDVYTIS, Kaišiadorių muziejaus muziejininkas

Lietuvos Respublikos Seimas 2019-uosius yra paskelbęs Lietuvos Tarybos Pirmininko, Lietuvos Valstybės Prezidento Antano Smetonos metais. Šia iškilia proga Kaišiadorių muziejus per Šv. Antaną, 2019 m. birželio 13 d., kaišiadoriečius ir miesto svečius maloniai pakvietė į renginį „Prezidentas Antanas Smetona ir Kaišiadorys“, skirtą pirmojo Lietuvos Prezidento išrinkimo 100-mečiui paminėti.

Renginio metu aktorė ir režisierė Virginija Kochanskytė su dainininke Giedre Zeicaite (sopranas) ir pianiste Edita Zizaite (fortepijonas) atliko teatralizuotą muzikinį spektaklį „Lietuviškų romansų vainikas“. Renginyje taip pat dalyvavo Prezidento A. Smetonos biografijos tyrinėtojai – diplomatas, istorikas prof. Alfonsas Eidintas bei Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros Kaune muziejininkė, istorikė dr. Ingrida Jakubavičienė. Vakaro metu Kaišiadorių muziejuje (Gedimino g. 118, Kaišiadorys) eksponuota ir Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros Kaune kilnojamoji stendinė paroda „Gyvename viltimi: Prezidentas Antanas Smetona egzilyje“.

Antanas Smetona (1874–1944) – teisininkas, valstybės, visuomenės ir kultūros veikėjas, pirmasis Lietuvos Prezidentas. Gimė Užulėnio kaime (Taujėnų valsč., Ukmergės apskr.), valstiečių šeimoje. 1902 m. baigė Peterburgo universiteto Teisės fakultetą. 1905 m. gruodžio 4–5 d. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime. 1907–1913 m. redagavo laikraštį „Viltis“, 1914–1915 m. – žurnalą „Vairas“. Pirmojo pasaulinio karo metais buvo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komiteto pirmininko pavaduotojas, pirmininkas. 1917 m. rugsėjo 18–22 d. dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje. Išrinktas Lietuvos Tarybos, vėliau Valstybės Tarybos pirmininku (1917–1919 m.). 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Nuo 1919 m. balandžio 4 d. iki 1920 m. birželio 19 d. – pirmasis Lietuvos Valstybės Prezidentas. 1923–1927 m. Lietuvos universitete dėstė etiką, senovės filosofiją, lietuvių kalbos stilistiką. Lietuvių tautininkų sąjungos kūrėjas ir šios sąjungos pirmininkas. Po 1926 m. gruodžio 17 d. karinio valstybinio perversmo antrąkart tapo Lietuvos Respublikos Prezidentu, kuriuo išbuvo iki lemtingųjų 1940 m. birželio. Lietuvos Vyriausybei 1940 m. birželio 15 d. priėmus Sovietų Sąjungos ultimatumą su šeima pasitraukė į Vokietiją, vėliau – į Šveicariją ir pagaliau – į JAV. Žuvo 1944 m. sausio 9 d. gaisre Klivlande (JAV).

* * *

Po trumpos Kaišiadorių muziejaus direktoriaus Olijardo Lukoševičiaus renginio įžangos suskambo pirmieji Editos Zizaitės užgauto fortepijono garsai. „Laikas, – poetiškai vakarą pradėjo aktorė Virginija Kochanskytė, – nenumaldomai greitai bėga. Kai atsigręži atgalios, kelias vingiuoja: per žmones, per vietoves, per įvykius... Ir daugumai mūsų tėčių, mamų, o ką jau kalbėti apie senelius ir močiutes, tas kelias prasidėjo... Nuo bakūžės samanotos. Ak, netolimas pasakų kaimas, tėviškės liūdnas atšlaimas, o buvo ten, buvo gražu. Klegėjo pavasario gandras, ant mūsų kaštano aukšto žydėjo kaimyno levandos ir kvapnūs alyvos žiedai. Tai spaudžia krūtinę ir plėšo tos lankos, tos žemės daina. O gal, o gal jau negalėsiu sugrįžti kaip vasaros saulė, sugrįžt kaip sugrįžta diena, o gal tie pagoniai žalieji jau niekad manęs nesulauks. Kur bailūs tilvikai suėję per vasarą krykaus ir šauks. Gal ežero gimto Širvėnos pakrančių balti ajarai šlamės per visas mėnesienas... Ne viskas, ne viskas gerai. Ne pasakų – tolimas kaimas paskendo migloj pamažu. Tėviškės liūdnas atšlaimas, o buvo ten, buvo gražu...“

„Ak, kaimas, lietuviškas kaimas. Ir kuriasi valstybė... Iš kaimo į miestą. Į miestą mokytis siuvėjauti, mokytis virėjauti, mokytis skaičiuoti, mokytis statyti tiltus, mokytis dainuoti, muzikuoti, natas rašyti ir, žinoma, – kurti valstybę. Bet atkeliavus į tuos miestus taip liūdna, vakare grįžus po pamokėlių ar naktyje žvelgiant į žvaigždėtą dangų... Ataidi melodijos ir dainų žodžiai... Iš kaimo“, – po V. Kochanskytės žodžių nuaidi Giedrės Zeicaitės atliekama daina: „Daug daug dainelių mieloji sese / tau padainuoti seniai žadu // Tiktai ne šiandien, tiktai ne šičia / toli nuo savo gimtų namų...“

„Po tokio poetinio žodžio, – savo pasisakymą pradėjo prof. Alfonsas Eidintas, – aš norėčiau pakalbėt apskritai apie žmogų istorijoj. Su dideliu apgailestavimu turiu šitai garbingai auditorijai pripažinti, kad lietuvių tauta iki šiol „neapžioja“ Smetonos: niekaip jo negali suprasti ir įsisavinti – kas čia buvo su juo, kaip čia įvyko. Visokie šešėliai vis užmetami jam.“ Profesorius palygino kaimyninės Lenkijos ir Lietuvos valstybinius vidaus perversmus prieškariu bei kitų Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinę-parlamentinę padėtį prieš Antrąjį pasaulinį karą. „Europoj tuo laiku buvo parlamentinių sistemų krizė. Niekas netikėjo tais „bačkininkais“, kurie atsistodavo ant bačkos, prieš rinkimus prižada viską, o kai išrenka į Seimą – plakasi ten dėl menkniekių visokių kaip mažvaikiai, valstybinių reikalų nesprendžia. Ką apie tokius seimus turėjo galvot padorus, rimtas žmogus kaip Smetona? Išvaikyt juos! Ir valstybę tvarkyt rimta ranka“, – kalbėjo prof. A. Eidintas bei pateikė pavyzdžius Europos valstybių, kurios tuo metu taip pat atsisakė parlamentų – tarp jų ir Latvija su Estija, kuriose taip pat įvyko valstybiniai perversmai.

Dėl 1940 m. birželio 15 d. sovietų ultimatumo Lietuvai ir Prezidento A. Smetonos pasitraukimo į Vakarus prof. A. Eidintas pabrėžė, kad ne Prezidentas, o tuometinė Lietuvos Vyriausybė atsisakė kovot ir priešintis ginklu okupacijai. „Negalima taip sakyt, kad Smetona išdavė. Ar geriau būtų, – retoriškai klausė profesorius, – kad jis būtų numiręs Sibire? Kaip numirė Latvijos Prezidentas ir Estijos Prezidentas su visa šeima? Na tai, sakoma, vis tiek sudegė Amerikoj gaisro metu... Užduso. Atsitiktinumas visiškas. Namas buvo nesutvarkytas.“ Čia prof. A. Eidintas pridūrė, jog eidamas Lietuvos ambasadoriaus JAV pareigas oficialiai kreipėsi į Klivlando miesto policiją ir gaisrininkus, prašydamas dar kartą patikrinti, kokiomis aplinkybėmis žuvo Prezidentas A. Smetona. Ir gavo iš jų raštiškus atsakymus, jog gaisras kilo dėl atsitiktinumo – netvarkingos namo dūmų sistemos. „Dėl tų politinių partijų nesutarimų, dėl ilgamečio sovietinės propagandos poveikio, visokių tokių neteisybių situacija yra susidariusi tokia, kad šeima iki šiol neduoda leidimo perlaidoti Smetonos palaikų Lietuvoje, nors politinė valia buvo išsakyta aiški ir aš tą jums galiu užtvirtint. Ne laikas, nes Smetonos tauta dar nesupranta, dar daug yra negatyvo“, – teigė prof. A. Eidintas.

Apibūdindamas A. Smetonos vaidmenį Lietuvos istorijoje apskritai, profesorius išskyrė lietuvių kultūrinės tautos kūrimą, kuris pasireiškė jam redaguojant svarbius to meto lietuvių laikraščius „Viltis“ ir „Vairas“ bei, atmetus ginkluotą kovą, lietuvių kultūrinio ir kalbinio gyvenimo propagavimu būsimos Lietuvos valstybės teritorijoje, kuri politiškai dar buvo nenustatyta. „Antras vaidmuo, – pasak prof. A. Eidinto, – tai buvo Lietuvos Taryba: jos sudarymas ir bandymas sulaukti karo pabaigos. Su vokiečių pagalba sukurti Lietuvos monarchiją – karalystę su Urachu. Už tai Smetona nenori pasirašyti 1918 m. vasario 16-osios akto, todėl kad 1917 m. gruodžio 11-osios aktas su keturiomis konvencijomis suteikia Lietuvai galimybę gauti Vokietijos paramą, o tai leidžia Lietuvai atsilaikyti prieš lenkus.“ Nes pagrindinis Lietuvos nepriklausomybės „nenorėtojas“, paaiškino profesorius, buvo beatsikurianti Lenkija, kuri matė Lietuvą tik kaip būsimos federacijos dalį, o lietuviai federacijos nenorėjo – norėjo būti nepriklausomi. „Ir čia Smetona jau nuo 1905 metų išeina į priekį. Jis yra neabejotinas ir pats svarbiausias lietuvių lyderis. Taigi turim neeilinio kalibro valstybininką. Galime jį mėgti, galime jo nemėgti, bet XX a. Lietuvos istorija be Smetonos yra neįsivaizduojama“, – savo pasisakymą apibendrino prof. A. Eidintas.

„Tu girdėjai, – teatrališkai įsiterpė aktorė V. Kochanskytė, – ką profesorius kalbėjo?! Kaip gerai, kad mes į tą Konrado kavinę nenulėkėm. Dieve, į tą Konrado kavinę tai ir paryčiais galim nueiti. Ojei, taigi aš dabar supratau! O Jėzau, taigi to Sąjūdžio nebūtų buvę iš viso, jeigu tas Smetona – oj koks, ar ne, žavus vyrukas – nebūtų sukūręs tos tautinės valstybės! Girdėjot, ką sakę – nuostabu, fantastika...“

Istorikė dr. Ingrida Jakubavičienė pradėdama savo pasisakymą, visų pirma, išskyrė svarų Prezidento žmonos Sofijos Chodakauskaitės-Smetonienės (1885–1968) vaidmenį. „Galiu tvirtai pasakyti, kad Antanui Smetonai labai padėjo žmonos pritarimas jo visai visuomeninei veiklai. Juk ne iš karto jis tampa prezidentu: 15 metų gyvena santuokoje, jis yra ir paprastas banko tarnautojas, gaunantis labai kuklų atlyginimą. Jis yra lietuviškų laikraščių redaktorius, publicistas, įvairių visuomeninių organizacijų narys, verčia vadovėlius, verčia įvairiausią literatūrą. Tai, iš tikrųjų, politiku jis tampa tik dėl būtinybės. Todėl, kad kilus Pirmajam pasauliniam karui Smetonų namai Vilniuje praktiškai lieka centriniais namais visiems lietuviams, kurie dar ir prieš karą buvo įpratę burtis, tartis, diskutuoti. Tuose namuose rusena ir tiesiog dega tikras lietuviškos kultūros židinys. Tai štai būtent su tuo namų tokiu diskusijų klubu Smetona per keletą metų tampa tikru lyderiu. Ir Pirmojo pasaulinio karo metais, kada labai didelė Vilniaus lietuvių inteligentų dalis pasitraukia į Rusiją, Smetona su dar saujele vis dėlto apsisprendžia likti Vilniuje. Na ir galiausiai čia – Lietuvos Tarybos veikla, Vasario 16-oji ir Nepriklausomybės Aktas. Ir visur visur, kiekviename žingsnyje, šalia yra ponia Sofija Smetonienė: tai yra tikrai nepaprastai tvirta, protinga, inteligentiška prezidentienė“, – kalbėjo dr. I. Jakubavičienė.

„Vėlgi reikia pasakyti, – tęsė dr. I. Jakubavičienė, – kad Prezidentas Antanas Smetona išsiskyrė ypatingu noru keliauti po Lietuvą. Ir po Lietuvą jis keliaudavo tikrai labai dažnai. Kaip žinome, ir Kaišiadorių krašte jis tikrai lankėsi ne kartą. Tai tas Prezidentas, kuris 1927 m. praktiškai apkeliavo visą Lietuvą.“ Visa tai labai stiprino Prezidento autoritetą: kuo daugiau rodytis viešumoje, kuo daugiau tiesiogiai bendrauti, susitikti su žmonėmis. „Ir tai davė vaisių. Nes net tada, kai Lietuvos jau nebebuvo, ir mūsų šalį buvo okupavę sovietai, vis dėlto Smetona tikrai ilgą laiką išlaikė autoritetą. Ir sovietams reikėjo labai pasistengti, kad tas turėtas Prezidento autoritetas būtų kaip įmanoma greičiau sugriautas“, – sakė tyrinėtoja.

Vertindama 1940 m. birželio 15-ąją, kuomet buvo dramatiškai sprendžiamas Lietuvos likimas, istorikė dr. I. Jakubavičienė taip pat pabrėžė aiškią ir tvirtą Prezidento A. Smetonos poziciją: „Prezidentas pats pirmas kalba apie tai, kad atėjo diena, kada mes turime pasipriešinti, mes negalim sutikti su sovietų ultimatumu. Tačiau ką jis išgyvena, tai būtent tos pačios Vyriausybės išdavystė... Šiandien karo istorikų išvada yra vienareikšmiška, kad tikrai buvo galima pasipriešinti.“ Kita šiame kontekste labai aktuali ir daug diskusijų kelianti tema – ar reikėjo Prezidentui išvykti? „Iš tikrųjų teko jam rinktis tą sunkų sprendimą palikti Lietuvą tą birželio 15-osios dieną supratus, kad niekaip kitaip bei jokio kito protesto jis ir negali pareikšti, nes kariuomenės vadas nesutinka priešintis... Ir kas daugiau belieka. Vėlgi, išvykdamas jis keletą kartų garsiai pasako – nenoriu savo rankomis subolševikinti Lietuvos. Taigi, pasirinkimas išvykti buvo tikrai drąsus žingsnis“, – teigė

Nukelta į 16 p.

4-ojo pėstininkų pulko šventė Kaišiadoryse, centre – Prezidentas Antanas Smetona, 1920 m. Nuotr. iš Kaišiadorių muziejaus fondų

Prezidento Antano Smetonos sutikimas Rumšiškėse, 1927 m. Nuotr. iš Kaišiadorių muziejaus fondų

Šventiniai vartai su Prezidento Antano Smetonos paveikslu jų viršuje, pastatyti prie Kaišiadorių verslininko Vasilijaus Tkačenko parduotuvės, XX a. 3–4 deš. Nuotr. iš Kaišiadorių muziejaus fondų

Dėl brangaus tėvelio Igno JENCIAUS mirties reiškiame nuoširdžią užuojautą jo sūnui gyd. Viktorui Jenciui-Butautui su žmona Žiedūna, artimiesiems, giminėms.

„Vorutos“ redakcinė kolegija ir redakcijos darbuotojai

XX amžiaus politikos ir diplomatijos sūpuoklėse

Atkelta iš 12 p.

aukštai kybančio lyno. Taikos derybose lietuviams būtinai reikėjo užsitikrinti savo vietą, jei ir ne už derybų stalo, tai bent įgyti šiokią tokią poziciją, antraip nepriklausomybės viltis išvis galėjo būti palaidota. Reikėjo išlošti laiko, leisti įvykiams rutuliotis, taigi rizikuoti, nujaučiant, kad viskas gali pakrypti tiek į gera, tiek ir nenuspėjamai. Ar tai buvo geriausia išeitis to meto sąlygomis, klausimas ligi šiol atviras, reikalaujantis atsakingų svarstymų ir išvadų. Lietuvai svarbiausia buvo atsiskirti nuo Sovietų Rusijos, tapti politinių derybų subjektu, todėl teko meilikauti su Berlyno politikais, pirmiausia su Užsienio reikalų ministerija ir Krikščionių demokratų partijos vadovais. Deklaracija buvo tos dilemos išraiška.

Dėl šio dokumento susidūrė kairiųjų (Stepono Kairio, Stanislovo Narutavičiaus) ir nuosaikiųjų (Jurgio Šaulio, kun. Vlado Mirono ir kt.) atstovų pozicijos. Teko apsispręsti, priimant (arba atmetant) tą gal vienintelę tuo metu galimybę. Ši ekvilibristika gali būti pateisinta tik vienu atveju: jeigu Lietuvos Tarybos nariai bent apytikriai jautė toliau kilsiančių įvykių seką ir laiku į ją įsiterpė.

Gerokai vėliau britų istorikas Herbertas Baterfildas (*Herbert Butterfield*, 1900–1979) rašė: kai karas ir užsienio politika formuojami pagal abstrakčius idealus ir moralines kategorijas, kompromisui vietos nelieka. Nacionalinis interesas yra lankstus ir tiesiogiai priklauso nuo aplinkos sąlygų, jis yra formuluojamas ir per derybas, ir per konfrontaciją su oponentu...

Tarsi į Lietuvos 1917–1918 m. įvykius būtų žvelgęs.

Pagrindas nepriklausomybei skelbti

Įvykiai vijo vienas kitą. Stiprų postūmį ne vien pavergtų tautų, bet ir visos Europos politiniam sąmonėjimui, suteikė JAV Prezidento Vudro Vilsono (*Woodrow Wilson*) 1918 m. sausio 8 d. paskelbta „Keturiolikos punktų“ deklaracija. Gaudžiant pabūklams pasauliui paskelbta, kad Didysis karas turi būti kovojamas moralinių tikslų ir taikos vardan, išsprendžiant tautinius ir nuslopinant imperialistinius siekius. Ar ne to troško visos Europos tautos? Išsakytas reikalavimas išvesti visas užsienio kariuomenes iš Rusijos teritorijos, sudaryti Rusijai laisvo bendradarbiavimo galimybę su kitomis šalimis, užtikrinant laisvę rinktis vidinės politikos kryptį, ateityje užtikrinant kvietimus į laisvų tautų sąjungas ir teisę į bet kokią pagalbą. Deklaracijos 13 punktu pasisakyta už nepriklausomos Lenkijos valstybės sukūrimą, į jos teritoriją įtraukiant etnines lenkų žemės, užtikrinant priėjimą prie jūros. Ekonominė ir politinė Lenkijos nepriklausomybė turinti būti įtvirtinta tarptautiniu paktu. 14 punktas numatė sukurti visuotinę tautų asociaciją, kuri siektų užtikrinti politinę nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą tiek mažosioms, ties didžiosioms valstybėms. Vadinasi, ir Lietuva įgijo pagrindą siekti nepriklausomybės, remiantis šiuo mums gyvybiškai reikšmingu deklaracijos punktu, kuris tapo esminga politine atrama siekiant nepriklausomybės.

Nutylėti šio dokumento buvo neįmanoma, sujudo pavergtos ar politinių teisių neturinčios tautos. Tarptautiniai judėjimai įgavo naują pagreitį. Reaguoti į JAV iniciatyvą ir tarptautinę nuomonę privalėjo ir kariaujančios valstybės Europoje. 1918 m. kovo mėnesį pasirašyta Bresto taikos sutartis kariaujančioms valstybėms atrodė neišvengiama ir geriausia išeitis.

Kaip čia neprisiminus, kad JAV Prezidentas V. Vilsonas 1916 m. lapkričio 1-ąją buvo paskelbęs Lietuvių diena. Pirmą kartą lietuviai paminėti kaip nacija, akcijos metu surinkta 200 tūkst. dolerių nukentėjusiems nuo karo sušelpti.

Aistrų sūkuryje

O tuo metu Lietuvos Taryboje užvirė aistros. Tarsi atitokę nuo Gruodžio 11 d. deklaracijoje savo parašais patvirtintų politinių nuolaidų Vokietijai, kairiojo sparno Tarybos nariai pareikalavo peržiūrėti savo pačių sprendimą, o socialdemokratas Steponas Kairys pasiūlė iš naujo skelbti Lietuvos Nepriklausomybę be išankstinių ryšių su Vokietija. Nesusilaukę palaikymo 1918 m. sausio 26 d. keturi Tarybos nariai – M. Biržiška, S. Kairys, S. Narutavičius ir J. Vileišis – protesto vardan iš Tarybos pasitraukė. Trys savaitės nežinomybės. Ar nesugrius Taryba? Įtampa didžiulė. Likę nariai nepasiduoda, sausio 30 d. likę Lietuvos Tarybos nariai net be derinimo su vokiečiais iš Rusijos pareikalavo grąžinti išvežtas kultūros vertybes. Pagirtinas savarankiškumo demonstravimas.

Ką apie tolesnius įvykius byloja J. Šaulio archyvo dokumentai? Jie tolokai nuo Lietuvos – Pensilvanijos universitete Filadelfijoje, bet L. Mažylis jau spėjo ir ten pabuvoti. Matė daugelį J. Šaulio ranka rašytų dokumentų, iš jų seka, kad būtent J. Šauliui ir P. Klimui teko įpareigojimas pasitraukėlius įkalbėti grįžti. Bet pirmiausia reikėjo rasti argumentus, kurie tenkintų abi puses. Šie du vyrai parodė tikrą diplomatinę išmintį, sugebėjo sutaikyti prieštaraujančias puses. Tai įvyko 1918 m. vasario 15 d., tik todėl Vasario 16 d. galėjo būti priimtas 20 signatarų pasirašytas naujas dokumentas – Vasario 16-osios Nutarimas (aktas), atvėręs kelią į Lietuvos nepriklausomybę. Jis priimtas remiantis tautų apsisprendimo teise, lietuvių tautos valia ir Lietuvių konferencijos (1917 m. rugsėjo18–22 d.) nutarimu. Šiuo dokumentu nustatoma, kad Lietuvos valstybė bus demokratinė, o jos sostinė – Vilnius. Numatyta iš esmės svarbi sąlyga, kad valstybės santvarką nustatys Tautos valia demokratiškai išrinktas Steigiamasis Seimas.

Istoriko ir diplomato Vytauto Plečkaičio teigimu, po A. Smetonos būtent J. Šaulys suvaidino esminį vaidmenį Lietuvos Tarybos veikloje. Jam teko toli gražu ne paprasta užduotis palaikyti darbinius Lietuvos Tarybos ryšius su Vokietijos karine valdžia. Atliko daug nematomo „juodo“ darbo. Garsintis – ne jo būdo bruožas. Atliko sudėtingas diplomatines misijas, daug metų gyveno užsienyje. Tai irgi turėjo įtakos, kad Lietuvoje J. Šaulio nuopelnai tiek valstybės kūrimo darbuose, tiek diplomatinės veiklos baruose žinomi ne tiek, kiek to nusipelno. Bet apie tai publikacijos tęsinyje, kuris bus skelbiamas elektroniniame laikraštyje www.voruta.lt.

Vorutos prenumeratorių DĖMESIUI

Nuo 2020 m. sausio 1 d. nebus leidžiamas nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“, vietoj jo keturis kartus per metus (kas tris mėnesius – kartą per ketvirtį) bus leidžiamas 96 puslapių (12 spaudos lankų) nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“.

Lietuvos paštuose priimama

ŽURNALO „VORUTA“ PRENUMERATA 2020 METAMS.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)
1 ketvirčiui **3,00** €
2 ketvirčiams (pusei metų) **6,00** €
3 ketvirčiams **9,00** €
4 ketvirčiams (metams) **12,00** €
Prenumeratos kaina pensininkams, **neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)**
1 ketvirčiui **2,40** €
2 ketvirčiams (pusei metų) **4,80** €
3 ketvirčiams **7,20** €
4 ketvirčiams (metams) **9,60** €

Prenumerata trumpesniam nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam metų ketvirčiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos, jei nenurodyta kitaip. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir – kai kuriose kaimo vietovėse – pirmadienius. Periodinius leidinius galima užsakyti ir internetu, tinklalapyje www.post.lt.

Apie Prezidentą Antaną Smetoną ir Kaišiadoris

Renginio dalyviai (iš kairės): E. Zizaitė, G. Zeicaitė, O. Lukoševičius, dr. I. Jakubavičienė, prof. A. Eidintas, V. Kochanskytė. N. Adukonienės nuotr.

Atkelta iš 15 p.

dr. I. Jakubavičienė. Ji kartu pabrėžė, kad Prezidento pasirinkimą – pasitraukti ir kovoti iki galo – reikėtų gerbti, nes tapti dar viena nereikalinga auka ir savo parašu patvirtinti sovietų okupaciją būtų buvę žymiai negarbingiau nei tokia pozicija, kada valstybės vadovas traukiasi. „Tai nėra pabėgimas, tai yra valstybės vadovo ir jo rankose, jo pareigybėje slypinčio valstybės simbolio gelbėjimas. Išvykdamas į užsienį jis praktiškai savo rankose išsiveža kad ir nedidelius, tačiau tam tikrus valstybingumo likučius. Ir sovietai, atėję į Kauną, labai pasipiktina, kai sužino, kad Smetonos tai nėra – pagal jų planą jis turėjo būti, o jis pasitraukė...“ – dr. I. Jakubavičienė.

Prezidento veikla Amerikoje – dar viena mažai tyrinėta tema. „Ir aš labai džiaugiuosi, kad Kaišiadorių muziejus iš mūsų Istorinės Prezidentūros pasiskolino nedidelę kilnojamą parodą „Gyvename viltimi“, kuri pasakoja, ką Prezidentas veikė tuos trejus metus Amerikoje. Paaiškėja, kad jo veikla buvo labai plati ir Prezidentas kiek tik turėjo galių, tiek stengėsi jas panaudoti valstybingumui išsaugoti. Juk galiausiai buvo ruošiamasi Antrojo pasaulinio karo pabaigai, buvo ruošiamasi rasti bendrą Amerikos lietuvių poziciją – ko mes prašysime, ko mes sieksime būsimose taikos konferencijose. Antanas Smetona nebuvo eilinis emigrantas – jis buvo Lietuvos Respublikos Prezidentas egzilyje. Ir šiandien mums būtina kalbėti apie Prezidentą Smetoną, – apibendrino dr. I. Jakubavičienė, – nes tai yra būtent tas žmogus, kuris kūrė Lietuvą, kuria mes galime didžiuotis.“

* * *

Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona 1919–1920 m. ne kartą lankėsi Kaišiadoryse, nes Kaišiadorys tuo metu buvo strateginis taškas, siekiant sulaikyti Sovietų Rusijos ir Lenkijos kariuomenių puolimą į Kauno pusę. To meto fotografijose Prezidentas matomas tarp Lietuvos kariškių, kariuomenės vadų.

1926-ųjų pabaigoje antrąkart tapęs Lietuvos Prezidentu A. Smetona keliavo per Lietuvą, o 1927 m. rugsėjo mėnesį aplankė ir Trakų (Kaišiadorių) apskrities miestelius bei didesnius kaimus.

1934 m. birželio 17 d. A. Smetona lankėsi Kaišiadoryse per Tautos šventę, kurioje dalyvavo apie 20 tūkst. žmonių. Šventės dieną Prezidentas Kaišiadoryse, „Klaipėdos šile“, pasodino ąžuolą, taip pat atsižvelgdamas į kaišiadoriečių kreipimąsi tarpininkavo Švietimo ministerijoje dėl Kaišiadorių gimnazijos įkūrimo.

Kaišiadoryse Prezidentas A. Smetona lankėsi ir vėliau. „Visas Kaišiadorių gyvenimas, – prisimena Motiejus Tomkus, – sukosi aplink geležinkelio stotį, ji buvo savotiškas centras, nes už gelžkelio stovėjo nedaug medinių namų, viena mūrinė mokykla bei bažnyčia. 1936 m. vykusioje šventėje dalyvavo pats Prezidentas Antanas Smetona, joje buvo demonstruojama karinė technika. Visi vaikai mojavo su vėliavėlėmis, vyko paradas, dalyvavo šauliai. Net mokinukai iš pradžios mokyklos buvo vaišinami nesaldinta kava.“[1]

Iš Janinos Ivoškaitės (1926–2018) – tuomet 12-metės – prisiminimų: „1938 m. Lietuvos Nepriklausomybės 20 metų sukaktis. Šventė vyko Kaišiadoryse. Iškilmingoji šventės dalis vyko sodelyje prie geležinkelio stoties. Aikštė buvo aptverta, vidury – paaukštinimas. Prie sukrauto laužo stovėjo bačka su degutu. Laužas degė... Kalbėjo Respublikos Prezidentas Antanas Smetona. Tai buvo birželio 13 dieną, per Antanines, matyt, kartu Prezidentą pasveikino ir su vardo diena.

Ta proga vyko mokinių sporto šventė. Mokiniai buvo apsirengę tautiniais rūbeliais.

O aš iš arti pirmą kartą pamačiau Prezidentą. Tai buvo neaukšto ūgio, su barzdele, pilka eilute apsirengęs vyras. O mano supratimu, Prezidentas turėjo atrodyti kaip karalius! Mano nusivylimas buvo toks didelis, kad viso pasirodymo metu aš stovėjau kaip paralyžiuota ir nedariau pratimų. Po šventės mokytojas paklausė, kodėl aš tik stovėjau: „Žinau, kad pratimus mokėjai gerai.“ Aš atsakiau: „Koks čia Prezidentas, jei jis atrodo kaip mano tėvas...“ Toliau, atrodo, vyko gal Kaišiadorių komendanto priesaika. Prezidentas laiko palenkęs vėliavą, o komendantas priėjęs priklaupė ant vieno kelio ir pakėlęs vėliavos kraštą jį pabučiavo. Nepatiko, kad toks žymus Kaišiadorių žmogus klaupiasi prieš tą žmogų pilka eilute. Dabar aš supratau, kad buvau neparuošta susitikimui su Lietuvos Prezidentu...“[2]

[1] Taparauskaitė I., Kaišiadorių geležinkelis (I dalis) // Kaišiadorių muziejaus mokslinis archyvas (KšM MA) B. 630. P. 15.
[2] *Atsimenantys Kaišiadorys*: atsiminimų rinkinys (sud. Marija Marcevičienė), Kaišiadorys, 2007, p. 48–49.

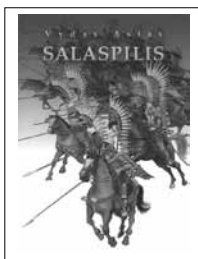

Išleista nauja Vydo Asto knyga

Šmaikštus, puikiai iliustruotas pasakojimas apie Salaspilio mūšį, vieną žymiausių Lietuvos istorijoje, kai lietuviai sutriuškino beveik keturis kartus gausesnius švedus. Skirta jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams.

Vydo Asto knygą „Salaspilis“ galima įsigyti leidykloje „Homo liber“ adresu: J. Baltrušaičio g. 11-126, Vilnius, tel. 8 5 279 3976, arba užsisakyti paštu – žr. *www.homoliber.lt*.

Kitas numeris išeis spalio 26 d.

Voruta®
Visos prekių ženklo teisės saugomos

Prenumeratos indeksai 0135, 0136

Redakcinė kolegija:
Dr. Arūnas Bubnys, prof. habil. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, dr. Jurgita Žąsinaitė-Gedminienė, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).

9 771392 067018

© **Voruta, 2019.** Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VšĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.

©Voruta, 2019. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Trisdešimtieji leidimo metai.
Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, a.s. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorė Aušra Virvičienė, „Tele2“ mob. 8 605 11117.
Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel/ faks.: (8 528) 51 266.
Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 670 08 901.
Spausdino AB spaustuvė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą *Pirmosios Lietuvos Respublikos palikimas šiandien.*

Laiškams: **„Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel./faks. (8 528) 51 266,**
El. paštas: **vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com**
Interneto svetainė **www.voruta.lt.**

Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 670 08 901), Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravska (buhalterė, tel. 8 603 11 117, tel. / faks. (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija).